

TEMATICKÉ OKRUHY KE SZZ Z PSYCHOLOGIE PRO OBOR UČITELSTVÍ MŠ

1. Člověk jako bytost bio-psycho-sociální: biologické a sociokulturní determinace psychiky
2. Učení - tradiční přístupy k učení
3. Komplexní kognitivní procesy - paměť, myšlení, řeč
4. Emoce. Koncept emocionální inteligence. Intenzita emocí, diferenciací emocí
5. Motivace a vůle (m. poznávací, výkonová, sociální, pojetí vůle)
6. Psychický vývoj a jeho zákonitosti, etapy (především charakteristika vývoje dítěte do 6 let + mladší školní věk)
7. Periodizace psychického vývoje - etapy psychosociálního, kognitivního vývoje, vývoj interpersonálních vztahů a morálního usuzování
8. Utváření a vývoj osobnosti; osobnost v biologických a sociokulturních souvislostech. Pojetí Já, Jáství, Vývoj jáství
9. Náročné životní situace a jejich zvládání (stres, frustrace, konflikt)
10. Nejčastější duševní poruchy a poruchy chování v předškolním věku
11. Asociální a antisociální projevy. Delikvence, toxikomanie, alkoholismus, gamblerství
12. Osobnost učitelky MŠ a její kompetence
13. Obecné a specifické determinanty učebního výkonu
14. Specifické poruchy učení, diagnostika, prevence a náprava
15. Specifika nadaných dětí a jejich rozvoj (škola, rodina)
16. Očekávání ve třídě a jeho vliv na výkonové a vztahové proměnné
17. Interakce a komunikace ve škole
18. Sociální skupina a její efektivita (struktura a dynamika malé sociální skupiny)
19. Socializace, její podstata a druhy
20. Sociální a morální vývoj
21. Psychologické zvláštnosti výchovných metod
22. Školní třída jako sociální skupina (diagnostika interpersonálních vztahů a klimatu ve třídě)
23. Psychologické aspekty tvořivosti dětí a její podpora
24. Psychologické vedení problémových dětí
25. Psychohygienické aspekty výchovy a vzdělávání
26. Psychologická diagnostika a možnosti učitelky MŠ
27. Funkce pedagogicko-psychologických poraden. Kompetence a obsahová náplň práce poradenského psychologa
28. Vyhoření (burnout)
29. Psychologické základy výchovy a vzdělávání

1. Člověk jako bytost bio-psycho-sociální: biologické a sociokulturní determinace psychiky

- člověk jako bytost je souborem tří složek: **složka biologická** (lidské tělo), **psychická** (duše) a **sociální** (zespolečenštění)

BIOLOGICKÁ DETERMINACE PSYCHIKY

- problematiku biologické determinace tj. vrozené uspořádání organismu tvoří především:
 - stavba a činnost nervové soustavy
 - dědičnost
 - performované (prováděné) způsoby chování
- každý z nás přichází na svět s jistým dědictvím, jež nám bylo dáno našimi rodiči
- **evolučně preferované formy chování** – tvořeny systémem vrozených reflexů, resp. instinktů, kt. zajišťují přizpůsobení základním podmínkám života, resp. uspokojování základních životních potřeb. Vrozeným chováním (potravné, orientační, obranné a jiné reflexy) je zajišťováno nejen fyzické přežití jedince, ale i druhu (sexualita).
- současně ji vyjadřuje princip jednoty psychiky a činnosti organismu, kt. říká, že psychika má funkční vztah k činnosti organismu
- organismus tvoří funkční jednotu se svým životním prostředím, byl vybaven adaptivními mechanismy: **fyziologické procesy** (látková výměna, výměna energií), **chování**
- organismus (jeho nervová soustava jako ústřední orgán procesů regulace vztahů k prostředí) je vybaven způsobilostí těžít ze svých **zkušeností** (v psych. ozn. jako učení)
- učení na úrovni činnosti nervové soustavy zajišťují procesy **podmiňování** vytvářející adaptivní reakce (zpracovávají individuální zkušenost) □ podmiňování vytváří základ vyvíjející se psychiky
- NS zpracovává události (změny) ve vnitřním i vnějším prostředí a vypracovává adaptivní odpověď na celkovou situaci individua

DĚDIČNOST – je jedním ze zákl. biologických činitelů v psychologii osobnosti

- přenos vlastností z jedné generace na druhou, nositeli dědičnosti jsou geny
- **geny**, jsou součástí pohlavních buněk a obsahují substanci zvanou deoxyribonukleová kyselina, ve struktuře genu je zakódovaná dědičná informace, jejíž funkcí je řízení stavby a vývoje orgánů a tkání
- geny jsou umístěny v chromozomech buněčných jader, přičemž každý druh chromozomů, např. těch, které určují pohlaví dítěte, má svou charakteristickou skladbu a soubor genů. Genetická informace se přenáší při početí, kdy splývají pohlavní buňky (gamety), z nichž každá obsahuje polovinu nezbytného počtu chromozomů.
- **genotyp** = soubor dědičných genů, vrozený komplex zděděných vlastností (barvy vlasů, očí, stavby těla, stavby a činnosti nervové soustavy, enzymů...). Vlivem různých faktorů se mohou geny měnit, prodělávají mutaci, která je východiskem evolučních změn
- **genotyp** = soubor pozorovatelných vlastností jedince
- výrazně je dědičností ovlivněn **temperament** (dispozice ke vzrušivosti)
- zděděné dispozice však mohou být dále utvářeny vlivy prostředí, zejména výchovy.
- s přibývajícím věkem vliv dědičnosti ubývá a prosazuje se vliv zkušenosti
- **rolišujeme:**

dědičnost v širším slova smyslu (týká se těla, smyslových orgánů a dispozic – reflexy, instinkty)

dědičnost v užším slova smyslu (vlastnosti rodičů a jejich přenos na děti)

- dědičností se zabývá **genetika** (jejím předmětem je zkoumání přenosu tělesných a psychických vlastností, dispozic z jedné generace na druhou)
- základní zákony dědičností objevil J. G. Mendel (1865)

NERVOVÝ SYSTÉM – disponuje dvěma soustavami:

- **gnostickou** (poznávání životního prostředí)
- **hodnotící** (informace zpracovává z hlediska jejich významu pro život)
- NS sbírá a vyhodnocuje informace a na základě toho vypracovává program adaptivního chování, kt. vykazuje dvojí možné zaměření:
 - apetence (přitažlivost, přiblížování)
 - averze (odpudivost, vzdalování se)
- první etapou zpracování informace je tedy tzv. **aferentní syntéza** (informace, kt. došly do mozku zakódovány v nervových impulsích, jsou zde syntetizovány z hledisek „co“, „jak“, „kdy“ □ co organismus odpoví, jak odpoví a kdy; syntéza je předpokladem pro vytvoření adaptivní reakce)

PAMĚŤ – úplná syntéza se může uskutečnit jen tehdy, když model stávající situace je doplněn s modelem téže n. podobné situace

- na základě této činnosti vzniká model očekávaných výsledků činnosti a aferentní syntéza je ukončena

HOMEOSTÁZA – udržování určitých fyziologických konstant

- zavedl do psychologie fyziolog W. B. Cannon (např. tělesná termoregulace, udržování relativně stálé teploty v těle, ...)

- organismus je v neustálé interakci se svým životním prostředím, v interakci, kt. zahrnuje výměnu látek a energií □ neustálé narušování homeostázy

VZTAH MEZI DĚDIČNOSTÍ A VLIVY PROSTŘEDÍ – lze chápat jako vzájemnou interakci obou těchto činitelů

INSTINKTY – komplexní, biolog. účelné a vrozené vzorce chování

- organismy jsou pro adaptaci na základní životní podmínky (výživa, ochrana, boj, rozmnožování) vybaveny vrozenými způsoby chování
- reflexy (odpověď organismu na vnitřní nebo vnější podnět) tvoří komponenty instinktů
- instinktivní aktivity jsou někdy označovány jako **pudy**
- člověk své instinkty neztrácí, vývojem u něho pouze ustupují do pozadí

SOCIOKULTURNÍ DETERMINACE PSYCHIKY

- člověk žije ve dvojím prostředí, kt. sociologie označuje jako **mikro** a **makro** prostředí
- kulturní prostředí
- subkulturní prostředí
- činitelé jimiž kultura ovlivňuje prostředí se nazývají **kulturní vzorce** (obyčeje, mravy, zákony)
- jejich složkou jsou **normy**, kt. vystupňují formou příkazů psaných i nepsaných
- kultura těmito normami vytváří systém (chce-li čl. v daném prostředí obstát □ musí se normám podřídít)
- postaví-li se čl. proti společnosti □ vzniká subkultura uprostřed kultury (čl. musí přijmout urč. konvence, jinak se stává nepřijatelným)
- jedinec potřebuje sociální zázemí, musí se identifikovat se vzorcem nějaké kultury
- proces vrůstání jedince do společnosti = **socializace**
- sociokulturní determinace je zásadním formativním faktorem lidské psychiky
- sociokulturní činitelé:
- **rodina** – primární socializace v rodině má několik zákl. aspektů:
systém kulturních návyků
řeč
umění orientace v hodnotách společnosti
vystupování v určitých rolích (kultura sama je produktem evoluce; v procesu socializace je člověk formován – když tento proces chybí n. neprobíhá normálně – lidská bytost se plně nevyvíjí)
- důležité faktory, kt. ovlivňují vývoj člověka (způsob výchovy v rodině, soužití v rodině, modální společenství) + modální osobnost = charakteristický příslušník urč. kultury (subkultury)
- **masmédia** – představují vzory (odměňovaná agrese je vlivným vzorem)
- **celkové společensko-ekonomické poměry**
- příslušnost k určitému konkrétnímu sociálnímu prostředí
- kultura funguje jako soustava symbolů, vytváří se systém kulturních hodnot, kt. získávají povahu motivů
- symboly a jejich významy jsou komunikovány především mluvenou a psanou řečí
- kultura vytváří nové potřeby původním biologickým potřebám dává nové formy
- v rámci kultury se vytváří sociální kultura, jejímž základními prvky jsou sociální statuty a role
- **statuty** (jsou spojeny s kulturně definovanými právy a povinnostmi, kt. se označují jako role)
- **role** (jsou očekávání našeho sociálního okolí vůči osobám s určitým statutem)
- status získáváme, roli hrajeme
- sociokulturní determinace:
- **sociální vztah**: dítě – matka je rozhodující
- **způsob výchovy** – přísná kontrola, tvrdé trestání nebo porozumění
- **chování člověka podléhá sociální kontrole** (odměna, trest, veřejné mínění), je **kontrolováno i ze vnitř** (svědomí)
- **vliv televize, tisku, literatury**
- **vliv rodiny** – hádky rodičů – špatný prospěch ve škole
- **vliv sociální skupiny, party**
- **rodina** – nejdůležitější prostředí; funkce – biologická, sociální, citová, materiální zabezpečení
funkční (plní všechny funkce)
disfunkční (nějakou neplní)
afunkční (neplní žádnou)
- **vliv prostředí**
děti džungle – opuštěné děti, jimž se ujala zvířata, se chovají jako zvířata, vydávají skřeky a jí kořinky; tyto děti mohou být reedukovány, ale čím déle byly izolovány, tím je nesnadnější jejich učení
jednovaječná dvojčata - mají stejnou dědičnou strukturu, ale pokud vyrůstají v rozdílném prostředí, jsou jiná
- teorie na vývoj psychiky:
- **environmentální teorie** (zdůrazňují vlivy vnějšího prostředí, Behaviorismus)
- **nativistické teorie** (zdůrazňují dědičnost)

- **integrační teorie** (berou vlivy dědičné i vlivy prostředí stejně)

2. Učení – tradiční přístupy k učení

V každodenním životě je pojen učení spojován především se školou a školním vzděláním. Učí se nejen člověk, ale i zvířata. Člověk se mnoho učí i mimo školu: od raného dětství se učí uchopovat předměty a manipulovat s nimi, učí se chodit, mluvit, sportovním hrám, tanci, řízení motorového vozidla... Jedinec napodobuje druhé lidi ve způsobu oblékání, chování, v jejich agresivním nebo naopak kooperativním způsobu styku s druhými, napodobuje příznivé až velmi nepříznivé (až delikventní a chorobné) způsoby chování a jednání, to vše je učení.

Učení znamená získávání zkušeností a utváření jedince v průběhu života. Naučené je opakem vrozeného. Učení plní funkci přizpůsobování se organismu k prostředí a ke změnám tohoto prostředí. Učení přizpůsobuje jedince společenským podmínkám a požadavkům.

Druhy učení:

- 1) **Senzomotorické** (náznorné) **učení** – probíhá, když se dítě učí chodit, manipulovat a hračkami a nástroji, kreslit, psát, číst, rozvíjí se zejména senzomotorické dovednosti a schopnosti a procesy náznorného poznávání.
- 2) **Učení poznatkům** – je to osvojování poznatků o přírodě, společnosti a technice, dochází zejména k osvojování vědomostí.
- 3) **Učení metodám řešení problémů** – jde o úlohy matematické nebo technické, o užití pravidel pravopisu a gramatiky mateřského jazyka či cizích jazyků, tyto metody rozvíjí především myšlenkové procesy, intelektové dovednosti a schopnosti; aplikovat věd. do praxe
- 4) **Sociální učení** – neboli učení sociální komunikaci, interakci a percepce, od raného dětství se učíme žít mezi lidmi, spolupracovat s nimi, vycházet s nimi, osvojujeme si sociální dovednosti, formujeme motivy a charakter; napodobujeme, zpevňování (odměny, tresty), identifikace (ztotožnění se vzorem)

Učení působí na všechny druhy psychických jevů. Podle toho se lidské učení často vymezuje také výčtem výsledků.

Výsledkem lidského učení může být osvojení vědomostí, dovedností, návyků

a postojů, ale také změna psychických procesů a stavů a změna psychických vlastností.

Druhy lidského učení lze třídit i jinak:

- 1) **Podmiňování** – jedná se o utváření podmíněných reflexů, tj. dočasných nervových spojů.
- 2) **Percepčně motorické učení** – vytváření manuálních dovedností, návyků, motorických operací.
- 3) **Verbální učení** – se opírá o slova jako symboly předmětů, dějů a vztahů, nelze ztotožňovat s pouhým memorováním, důležité je porozumění obsahu.
- 4) **Pojmové učení** – navazuje na verbální, ale větší důraz je kladen na mentální aktivitu subjektu, přispívá k rozvoji myšlení.
- 5) **Řešení problému** – nejsložitější druh učení
- 6) **Sociální učení** – je v podstatě socializací, zespolečenštěním jedince

Učební přístupy – takový typ činnosti, při kterém si žák uvědomuje své možnosti a meze, motivy své činnosti, úkol, jeho kontext, výsledek učení. V přístupu k učení se projevují zvláštnosti:

- žákovy osobnosti, zejména vnímání (pedagogických požadavků, učební úlohy...), jeho motivů, pojetí učení, sebepojetí
- jeho životních zkušeností
- jeho učebních strategií
- dané učební úlohy
- sociálního kontextu učení

Žákův přístup k učení je speciálním případem rozdílu mezi rysem a stavem, závisí zčásti na trvalých osobnostních rysech, zčásti na bezprostředních požadavcích úkolu a zčásti na kontextu, v němž se všechno odehrává. Přístup k učení není něco, co jedinec vlastní a použije, když je to potřeba. Reprezentuje to spíše žákův pohled na to, co pro něj osobně znamená učení, učební úloha nebo situace ve třídě:

- povrchový a hloubkový přístup k učení a dvě formální podoby přístupů k učení – holistickému a atomárnímu
- povrchový, hloubkový a strategický
- povrchový, hloubkový a výkonový

➤ **Povrchový přístup k učení** – učení nebo učivo je nebaví, učí se proto, že to chtějí mít za sebou, motivem může být strach (z rodičů, učitele, známky, reakce spolužáků), úzkost, může se objevit naučená bezmocnost, ale též snaha vyhovět učiteli, který si potrpí na doslovné reprodukování, učení chápou jako něco vnucovaného zvnějšku.

Postup při učení – pročítají si text, opakují hotové formulace, usilují naučit se text nazpaměť, nerozlišují, co je hlavní a vedlejší.

Výsledek učení – malé nebo žádné porozumění učivu, neumějí rozlišovat podstatné od nepodstatného, uvádějí mnoho detailů a brzy učivo zapominají

Ze strany učitele – nekvalitní výklad, velký rozsah učiva, potlačování vlastních názorů žáků

Ze strany žáků – malé zkušenosti, chybné vnímání úkolů, situací, nezáměr o daný předmět...

➤ **Hlubkový přístup k učení** – učení a učivo je baví, učí se proto, že je zajímavá dozvědět se něco nového, chtějí věcem a jevům porozumět, radost z poznání, učení je pro ně vnitřní potřebou. Žáci si text pročítají, hledají poznatky také v jiných zdrojích, snaží se dobrat osobního smyslu učiva, pochopili obsah a strukturu učiva, schopni vysvětlit vlastními slovy, odlišit podstatné od méně podstatného, zaujmout k učivu vlastní stanovisko, učivo si dobře pamatují, pokud zapomenou, dokáží si najít zdroj

Strana žáků – bohatší zkušenosti, zájem o předmět, široké zájmy, nebo vyhraněný hluboký zájem, vyrovnanost, sebedůvěra, pružnost

Strana učitele – kvalitní výklad, nadšení, vhodně zvolený čas na učení, individuální přístup, prostor pro samostatnou práci žáků, práva žáků na vlastní názor

Učební orientace – trvalejší, nadsituacní, obecnější, stabilnější přístupy žáků k učení.

Orientace na smysl toho, co se žák učí – jádrem je hlubkový přístup k učení a vnitřní motivace

Orientace na reprodukování toho, co se žák učí – jádrem je povrchový přístup k učení, obava z neúspěchu a vnější motivace

Orientace na výkon – jádrem je strategický, užitkový přístup k učení, výkonová motivace

Mimoškolní orientace – jádrem je zaměření žáků na sportovní nebo společenské aktivity mimo školu a negativní postoje ke škole a učení

Studijní orientace – typický přístup k učení a typickou motivaci učení žáka v delším časovém období na určitém stupni školy

Vzdělávací orientace – převládající přístup k učení a převládající motivaci učení v rámci jeho celé školní dráhy, zahrnuje také životní cíle, volbu určitého typu školy

Individuální studijní orchestrace – jde o označení, které je ekvivalentem učební orientace, ale na individuální úrovni

3.Komplexní kognitivní procesy – paměť, myšlení, řeč

PAMĚŤ – je jednou z nejdůležitějších vlastností živých organizmů. Zvířatům umožňuje zapamatovat si, kde je potrava a kde nebezpečí, jak přežít a vyvíjet se. Tím více potřebuje paměť člověk.

- je to soubor psychických procesů, vlastnost umožňující osvojení zkušeností, jejich zapamatování, uchování a vybavení
K procesům paměti patří:

- **zapamatování** – vstřípení něčeho, uložení do paměti
- **uchování v paměti** toho, co do ní bylo uloženo
- **znovupoznání** nebo **vybavení** toho, co bylo do paměti uloženo a uchováno. O znovupoznání hovoříme tehdy, když si sami nedovedeme vybavit podle potřeby a situace příslušnou informaci (jméno, datum...), ale poznáme je, když je uslyšíme nebo čteme, popřípadě je dovedeme správně vybrat mezi několika jinými. Znovupoznání nestačí, je zapotřebí vybavení – vyžaduje delší učení a procvičení než pouhé znovupoznání.

Druhy paměti:

- **krátkodobá** - časná, k zapamatování na dobu několika minut (vytočení čísla, které již nebudeme v budoucnosti potřebovat)
- **dlouhodobá** - trvalá, k zapamatování toho, co budeme potřebovat delší dobu, dlouhodobé uchování závisí na motivaci, logickém zpracování, opakování a užívání informací; dlouho si pamatujeme to, co nás zajímá, co jsme promysleli, co si opakujeme, co používáme; podstatný vliv na zapamatování mají podmínky po učení (rušivý vliv bezprostředně po učení způsobí, že se nevytvoří spoj v trvalé paměti)
- **názorná** (obrazová) - zraková, sluchová, pohybová, čichová, podle jednotlivých analyzátorů a druhů vnímání, jde o funkce převážně prvosignální, popřípadě o funkce převážně podřízené hemisféry
- **logická** - využívá myšlení a pochopení podstatných vztahů; logické zapamatování je časově mnohem úspornější a umožňuje trvalejší uchování i pohotovější vybavení při řešení problémů či úloh
slovně logická - týká se toho, co je vyjádřeno slovy a zpracováno logicky, funkce převážně druhsignální, popřípadě funkce převážně dominantní hemisféry
- **mechanická** – osvojení učiva pomocí samotného opakování bez snahy pochopení, logické zpracování
- **náhodná** (bezděčná) - zapamatování informace bez záměru a úmyslu zapamatovat si (zapamatujeme si to, co je spojeno se silným citem)
- **záměrná** – záměr, vědomý cíl něco si zapamatovat
- **afektivní** – citový náboj
- **motorická** (pohyby) – fyziologický základ – nervové procesy v nejvyšších částech CNS, kterými se uskutečňuje vnímání, myšlení, obecné zpracování informací, zanechávají po sobě stopy (stopy jsou složité biochemické změny v nervových buňkách)

Paměť se zdokonaluje, rozvíjí činnosti a učením, tak jako ostatní psychické vlastnosti a procesy. Nestačí však pouhé opakování, záleží na motivaci a myšlenkovém zpracování osvojovaného.

MYŠLENÍ – je zprostředkovaný a zobecňující způsob poznávání předmětů a jevů na základě pochopení jejich vzájemných vztahů a souvislostí. Př. ráno zjistíme pohledem z okna, že je vozovka mokrá, kdežto chodníky a střechy jsou suché,

řekneme si, že kropili silnici. Neviděli jsme přímo kropicí vůz, a přece víme, že musel ulici projet. Ne podkladě vjemu a s využitím předchozích zkušeností jsme usoudili, odvodili si, myšlením poznali, že nepršelo, ale že vozovka byla pokropena. Myšlení na rozdíl od bezprostředního vnímání je poznání zprostředkované, odvozené. Je to poznání zobecněné. Myšlení je ve své rozvinuté podobě spjaté s řečí. Myšlení je zároveň řešením problémů. Myšlení se uskutečňuje různými procesy, formami či operacemi:

- **analýza** (rozebírání vyšších celků na části)
- **syntéza** (slučujeme nižší celky do vyšších)
- **srovnávání** (něčeho nového s něčím známým)
- **abstrakce** (oddělení v myšlení – docházíme k obecným pojmům)
- **konkretizace** (opak abstrakce, přecházíme k názorným představám)
- **usuzování** - induktivní (z jednotlivých faktů dostaneme závěr)
deduktivní (ze závěru vyvozují fakta)

- předpokladem myšlení ve VĚDĚNÍ

Druhy myšlení:

- **praktické** – řešení úkolů praktickou činností
- **názorné** (konkrétní) – využití názorných představ, učitel při myšlenkové přípravě na hodinu, kdy si představuje předpokládané reakce žáků na probírané učivo
- **abstraktní** (teoretické) – operuje s pojmy, symboly a jejich významy, opravář musí znát něco z teorie elektrického proudu
- **konvergentní** (sbíhavé) – uplatňuje se v úlohách a problémech, které mají jen jeden možný způsob řešení – matematické úlohy; užívá známé postupy
- **divergentní** (rozbíhavé) – úlohy mohou mít několik řešení, podstatou je nalezení několika možných řešení či postupů a vybrání nejvhodnějšího z nich; nové přístupy

ŘEČ – nejvyšší poznávací proces myšlení se uskutečňuje prostřednictvím řeči, oznamujeme nejen výsledky svého myšlení, ale i svá přání, průběh svého prožívání

- je nástrojem myšlení, slouží především k mezilidské komunikaci a vzájemnému dorozumívání
- nutno rozlišovat řeč a jazyk
- řeč je nástrojem myšlení
- jazyk jako systém slov a znaků je nástrojem řeči
- každý jazyk vznikl v historickém vývoji svého národa – slovanské, germánské, románské....má své slovní bohatství, gramatiku

Druhy řeči:

- **vnitřní** – s její pomocí formulujeme své myšlenky, které obvykle navenek nevyjadřujeme slovem = řeč pro sebe, vnitřní řeč se pokládá za základ myšlení, někdy se vyskytují potíže s přenesením myšlenek z vnitřní řeči do vnější, příčinou bývá neujasněnost myšlenek nebo nedokonalá znalost, ví-li člověk něco opravdu dobře, dovede to i říci, když to nedovede říci, neví, má jen útržky myšlenek, matné či vůbec žádné představy, znalosti
- **vnější** řeči vyjadřujeme navenek své myšlenky, své prožívání, postoj k druhým lidem, dělíme na verbální – mluvenou a psanou, a neverbální – gesta, mimika, modulace hlasu
- **mluvená** řeč – výhoda: kontakt s posluchači, nevýhoda: nepřesnost, neboť autor má málo času k výběru vhodných slov, přesvědčivých formulací
- **psaná** řeč – výhoda: dostatek času (umožňuje přesnější stylizaci myšlenek.....)

- řeč jako verbální forma lidské komunikace je tvořena systémem znaků – jazyk
- řečové centrum je v levé mozkové hemisféře
- řeč je hlavním prostředkem výuky
- také řeč učitele musí být přiměřená úrovni žáků => porozumění

4. Emoce. Koncept emocionální inteligence. Intenzita emocí, diferen-ciace emocí

EMOCE - z lat. slova motio = hybatel, vyjadřuje psychické změny, které jsou prožívány

- tj. prožitky, které lze slovy vyjádřit jen obtížně
- označují zvláštní modalitu prožívání, jejíž různé obsahy jsou vyjadřovány takovými slovy jako radost, smutek, lítost, hněv,....

Pojem emoce je v psychologii používán jako:

1. mentální stav charakterizovaný citěním a doprovázený různými tělesnými projevy, který vyjadřuje vztah k nějakému objektu
2. komplexní chování, v němž dominují vnitřní komponenty určené autonomní nervovou soustavou

Emoce (všechny změny, včetně fyziologických) X **cítý** (jen zážitková dimenze)

Funkce emocí – signální funkce E

vnitřní (možné uspokojení potřeby)

vnější (signalizace okolí, tj. komunikativní funkce)

Charakteristiky E

- selektivní a tonizující vliv (předmět, který má emocionální hodnotu je ve vnímání zdůrazněn, např. chudé děti hodnotily velikost mince jako větší než děti bohatých rodin)
- komplexní charakter
- polárnost E a jejich intenzita (každá E má svůj protiklad)
- E úzce propojené s biologií organismu (sympatika a parasympatika)

Tradiční přístupy k E – podle zdůrazněného aspektu:

fyziologický – zdůraznění fyziologických změn

kognitivní – zdůraznění prožitku

výrazový – zdůraznění emocionálního výrazu emoce

Fyziologický aspekt

Aktivace a emoce – většina změn při E je způsobena aktivací sympatického – vyvolává (nemusí vždy najednou):

- zvýšení krevního tlaku a srdeční frekvence (tep)
- zrychlené dýchání
- zúžení zornic
- větší pocení, méně slinění a hlenu
- více glukózy v krvi (více energie)
- větší srážlivost krve (pro případ poranění)
- vztyčení chlupů na kůži (husí kůže)

Diferenciace emocí

Novorozenec vykazuje jen určitou úroveň vzrušení, libost a nelibost, o něco později se objevuje strach z neznámých předmětů a vztek jako reakce na překážky. Ve srovnání s dítětem je emocionální život dospívajícího a dospělého mnohem bohatší, diferencovanější. Prvotní zdroj emocí člověka je v jeho okolí.

Intenzita emocí

- je závislá na zpětné vazbě, kterou mozek dostává od autonomního systému – čím menší zpětná vazba, tím nižší emocionální reaktivita

Projevuje se v hloubce prožívání a jednak v síle jejich projevu, což nemusí vždy spolu korespondovat. Afekty (silné emoce) mají výrazné motorické i vegetativní projevy. Intenzita emocí může být stupňována příjemné až nepříjemné – každá emoce, až na malé výjimky se vyznačuje určitou intenzitou zážitku příjemného i nepříjemného. Zpočátku příjemný podnět se může prodlouženou či zvětšenou intenzitou stát nepříjemným, nepříjemný pak ještě nepříjemnějším.

Kognitivní přístupy – zdůraznění prožitku

- experiment s adrenalinem => když pocítujeme vzrušení, hledáme podněty, které nám je umožní interpretovat a pojmenovat emoci
- kognitivní hodnocení (hodnoty, cíle, zaujetí pro ně, naše víry a očekávání):
 - primární □ zhodnocení situace
 - sekundární □ co dělat (reakce a její konsekvence)
 - znovuzhodnocení □ vyhodnocení změn (vzniká nová/pozměněná situace)

Výraz a emoce

Hypotéza obličejové zpětné vazby - výraz má podíl na našem prožitku – úsměv několik sekund (do zrcadla) □ šťastnější rozpoložení

Plutchikovo těleso emocí (1980)

- návrh taxonomie pro klasifikaci E

- 3 dimenze
- bipolární kvalita (+, -)
 - podobnost (jak podobné jsou jedna druhé – blízko sebe)
 - intenzita

Skenovat obrázek

- Smutek, zármutek, deprese
- dominance parasympatiku (svalové napětí, krevní tlak klesá, může plakat)

Smutek = pocítování sklíčenosti, neúspěch v lásce, v soc. vztazích, sportu, práci, ...

□ důležité je, naučit se, jak se s ním vypořádat

Funkce smutku – motivuje ke změně; motivuje ostatní, aby pomohli; posiluje skupinovou soudržnost (oddělení je bolestné)

Zármutek = zahrnuje nejen smutek, ale i vztek, znechucení, opovržení, vinu, ...

- nejvíce trpí zármutkem děti a mladí dospělí, muži při ztrátě partnerky, při ztrátě dítěte

Fáze: 1. šok – lidé se zdají, jako by vše akceptovali a zvládali, protože realita ještě nepronikla do vědomí

např. **pobídky** (potraviny, oděvy, slovní pobídky)

cile (dobře se najíst, vyhrát sportovní utkání, ukončit studium a stát se odborníkem v oboru)

Motivy: potřeba potravy
potřeba činnosti
zájem o sport
kladné citové vztahy k lidem
lásky k přírodě

Vnitřní motivy jsou vzájemně spjaté s vnějšími pobídkami a cíli.

Stejně jednání jednoho člověka může být zároveň výsledkem jiné kombinace motivů (jeden pracuje se zájmem o obor, druhý z potřeby vyniknout a dosáhnout společenského uznání).

Motivace se může měnit také v průběhu života.

ROZDĚLENÍ MOTIVACE

- **vnitřní** - dílčí motivy spjaté přímo s příslušným předmětem, zejména zvědavost a funkční libost (radost ze samotného vykonání příslušné činnosti)
- **vnější** - dílčí motivy, které jsou spjaté s předmětem a příslušnou učební činností až zprostředkovaně (odměna, pochvala, prestiž, trest, donucení)

Základní zdroje motivace lidského chování:

potřeby (vnitřní pohnutky)

incentivy (vnější podněty, jevy, události, kt. mají schopnost vzbudit i uspokojit potřeby člověka)

Základní termín pro označení jednotlivých motivů je **POTŘEBA** - **primární** (fyziologické) – aktualizovány a uspokojovány cyklicky, vrozené), **sekundární** – rozhodující soc. vliv, potřeby „vyšší“)

Potřeby jsou považovány za dispoziční motivační činitele. Projevují se pocitem vnitřního nedostatku nebo přebytku. Každá potřeba je potřeba něčeho, vztahuje se k něčemu v prostředí (lidské potřeby nejsou neměnné, ale mohou se vyvíjet a kultivovat).

MASLOWOVA PYRAMIDA POTŘEB

- potřeby jsou uspořádány z hlediska naléhavosti (jsou-li uspokojeny potřeby základní - biologické, nastupují ty na vyšším stupni)
- potřeba **seberealizace** (kreativita, rozvoj osobnosti)
- potřeba **uznání a vlivu** (pochy, postavení, sebeúcta)
- potřeba **sociální** (přátelství, láska, družnost)
- potřeba **bezpečí a jistoty** (bezpečnost a ochrana)
- potřeby **fyziologické** (hlad, žízeň, spánek, sex)

Dělení potřeb podle J. Čápa:

1. **Elementární životní potřeby** (fyziologické) – potřeba kyslíku, potravy, ochrany před nepohodou, spánku, odpočinku
2. **Potřeba jistoty** – dříve označ. jako pud sebezáchovy (projevuje se v nebezpečí, při nepředvídaných událostech, při ohrožení psychickým či sociálním)
3. **Potřeba podnětů, změny a činnosti** – pokud člověk izolován, bez podnětů, v jednotvárné situaci → vyhledává podněty nové, změnu, rozptýlení, v krajním případě upadá do vzteku až zoufalství
4. **Potřeba sociálního styku** (sociální motivace) – potřeba vzájemně kladných citů a citových projevů s členy rodiny, kamarády a přáteli, s erotickým partnerem, spolupracovníky
5. **Potřeba výkonu** (výkonová motivace) – souvisí s potřebou společenského uznání; potřeba dosáhnout dobrých výsledků v práci nebo i jiné činnosti, a tím i uznání druhých, vyrovnat se druhým, vyniknout nad ně, získat prestiž
6. **Potřeba poznávací a estetická** – od zvědavosti až přes touhu člověka poznat svět, až po vědecké zájmy (záliba v krásných předmětech, květinách, krajinách, umělecké zájmy); potřeba mozkové aktivity u lidí => nedostatek podnětů z okolí způsobuje tzv. stimulační hlad (např. mluvení pro sebe, čmáraní,...)
7. **Potřeba kladného sebehodnocení a sebeúcty**
8. **Potřeba seberealizace či sebeaktualizace, smyslu života** – potřeba realizovat v životě určitý cíl, záměr, životní poslání
9. **Potřeba sexuální**

Člověk může prožívat hluboké utrpení při ohrožení kterékoli z uvedených potřeb.

Incentivy: pozitivní (vyvolávají chování směřující k nim – např. potrava)

negativní (vyvolávají chování směrem od sebe – např. hrozba, nejsou schopny potřebu uspokojit)

Je-li potřeba vzbuzena, vzniká **motiv** – důvod, pro který člověk začíná jednat urč. způsobem. => mohou nastat urč. motivační konflikty:

- konflikt dvou pozitivních sil
- konflikt dvou negativních sil
- konflikt jedné pozitivní a jedné negativní síly (př. budu se dívat na TV, půjdu pozdě spát a druhý den budu unavená)
- konflikt několika negativních a několika pozitivních sil

Motivace k učení

Motivace patří k nejdůležitějším činitelům v učení.

Motivace k učení je složitá, zahrnuje větší počet rozmanitých potřeb a cílů, hodnot, ...

Motivace k učení může být zesílena kompensací. Usilovné studium se může stát východiskem z nezdaru a z tíživé osobní situace. Žák může být silně motivován k studiu tím, že toto studium odpovídá jeho životním hodnotám, přesvědčení a cílům.

Činitelé působící na motivaci k učení:

Novost situace, předmětu nebo činnosti – žáka upoutá vše, co je nové

př. vstup dítěte do školy, začátek vyučování nového předmětu, nová učebnice nebo pomůcka

Motivační účinek může mít i to, že žák v novém předmětu nalézá zároveň něco známého.

Žákova činnost a uspokojení z ní – na motivaci k učení působí příznivě i to, že žák není odsouzen k pasivní roli diváka a posluchače a má možnost vlastní výraznější aktivity

Úspěch v činnosti = výkonová motivace – člověk má radost ze samotné činnosti, z výsledků

- dobrý výsledek, úspěch v činnosti – odměnou + dokladem toho, že prokázal schopnosti, dovednosti, vůli, charakter

- uspokojí se tím potřeba dobrého výkonu, vyniknutí, společenského uznání, úsilí o získání dovednosti, ...

- úspěch také zvyšuje sebehodnocení, sebevědomí, žákovu jistotu

- aby žák prožil úspěch, potřebuje znát výsledky své činnosti

- důležitá je míra úspěchu a neúspěchu, která závisí na míře náročnosti úkolů

- příliš snadný úspěch netěší tak, jako úspěch v náročné činnosti

Sociální motivace – kombinace momentů potřebných při formování motivace k učení

= pozitivní sociální hodnocení předmětu a činnosti + sociální hodnocení žákova úspěchu + společná činnost + soutěžení

- mladý člověk je při formování svých zájmů ovlivněn tím, co kladně hodnotí a považují za zajímavé osoby, s kterými má kladné vztahy

Souvislost nové činnosti s předchozími žákovými zkušenostmi a zájmy – jeden zájem se zformoval na podkladě jiného, dřívějšího zájmu

Souvislost činnosti s životními perspektivami – motivace vzniká a prohlubuje se uvedením učiva do souvislosti s budoucí žákovou činností, s jeho perspektivami

Motivace k učení má dvě stádia:

1) **Počáteční motivace** – u dětí a mládeže vzniká snadno

2) **Hlubší, trvalejší motivace** – zájem o určitý obor či předmět se prohlubuje v činnosti (uspokojení z výsledků činnosti, úspěch, ...)

Na motivaci k učení působí rušivě:

NASYCENÍ – nadměrné zabývání se stejnou učební činností, jedním předmětem, bez přestávek

VELKÉ A OPAKOVANÉ ŽÁKOVY NEÚSPĚCHY

NEDOSTATKY V OSOBNÍCH VZTAZÍCH, V EMOČNÍ ATMOSFÉŘE

NEDOSTATKY V METODĚ VYUČOVÁNÍ A VE ZPŮSOBU VÝCHOVY

Trvaleji si zapamatujeme to, čemu jsme se učili se zájmem a s vědomím, že to budeme potřebovat déle než ke zkoušce.

Motivace ve škole

Nutno ji chápat ve dvojím smyslu:

a) prostředek zvyšování efektivity učební činnosti žáků (otázky motivování žáků vyučování)

b) jeden z významných cílů výchovně vzdělávacího působení školy (otázky rozvoje motivační sféry žáků)

V procesu vzdělávání od sebe nelze obě složky oddělovat.

Motivace učební činnosti žáků (3 skupiny potřeb):

- **poznávací** – získávání nových poznatků
- **sociální** – sociální vztahy
- **výkonové** – úrovně obtížnosti úkolů, které jsou na žáka kladeny

K motivování žáků ve vyučování lze přistupovat v zásadě dvojím způsobem:

- navodit takové podmínky, které obsahují tak silné incentive pro danou skupinu potřeb (soutěžení)
- respektovat dominující potřeby individuální hierarchie potřeb urč. žáků a podřít jim vyučování (výběr vhodných témat)

Sociální motivace

Člověk je odkázán na soužití ve skupině. To vede k potřebě být spolu s druhými, navázat kontakt ...

V prvních ročnících ZŠ je převážně většina soc. potřeb dítěte orientována na učitele.

Situace se mění v dalších ročnících. Soc. potřeby začíná uspokojovat třídní kolektiv, větší váhu získává mínění spolužáků a jejich vztah k jedinci. Ve třídě se utváří typická atmosféra – kooperativní nebo soutěživá => vztahy ve třídě jsou buď přátelské n. rivalské. Je to potřeba pozitivního vztahu (afiliace) – hledání vřelých vztahů a partnerské pohody a potřeba prestiže – tendence dosáhnout vysokého soc. hodnocení, bývá spojována s potřebou převahy nad druhými.

Soc. motivace má sice vliv na výkon v učení, ne však v souvislosti se zájmem o úkol samotný, ale v souvislosti s tím, jaký dopad má splnění úkolu na soc. vztahy.

Ve třídě ex. 2 atmosféry: spolupráce X soutěžení

Negativní působení se odráží v: odrazování slabších žáků, nadměrné zatížení, nekooperativní atmosféra, lhostejnost, radost z neúspěchu

Pozitivní působení soutěživosti: možnost úspěchu žáků, střídání soutěžních aktivit, všechny děti zakusí úspěch

Výkonová motivace

Síla potřeby úspěšného výkonu je závislá na dvou faktorech:

- výkonová orientace rodičů
- osobní zkušenosti jedince s úspěchem

U těch, kteří se zaměřovali spíše na neúspěch a jejich kritiku nebo trestání, je potřeba vyhnout se neúspěchu – označ. jako strach z neúspěchu

Potřeba vyhnout se úspěchu – žáci úmyslně nepodávají takový výkon, jaký by mohli podat, neboť úspěšný výkon by mohl mít negativní vliv na jejich postavení ve třídě.

Motivační tendence

- tendence dosáhnout úspěšného výkonu (orientování cílově setrvat až do úspěšného zakončení činnosti; nevybírají úlohy ani příliš obtížné, ani příliš lehké; pracují plánovitě, houževnatě, bez zbytečné úzkosti)

- tendence vyhnout se neúspěchu (ve třídě se stále cítí ohroženi, uplatňují se pouze v případech, kdy je úspěch jistý n. kdy se úspěch zaručeně nemůže dostavit)

Aspirační úroveň

aspirace – úroveň vlastního výkonu, kt. jedinec očekává na základě předchozího výkonu v dané situaci.

Podle rozdílu mezi očekávaným a dosaženým výsledkem posuzuje pak svůj výkon jako úspěch či neúspěch. Úspěch aspirační úroveň zvyšuje, neúspěch snižuje. Lidé neúspěšní mívají sklon k aspiracím nereálně vysokým n. krajně nízkým.

VŮLE – záměrné cílevědomé úsilí směřující k dosažení vědomě vytyčeného cíle (souvisí se slovy velet a volba)

Rízení lidské činnosti může probíhat na třech úrovních:

- 1) vrozené – reflexní, instinktivní činnost
- 2) získané – zvyková, zautomatizovaná činnost
- 3) aktuální, úmyslně vytvořené – volní, úmyslná činnost

Vůle je v psychologii chápána jako psychická schopnost – psychická dispozice.

Znaky vůle jako psychické schopnosti:

prosazování individuality
rozhodování ve shodě s vlastními záměry
sledování a dosahování vědomě vytyčených cílů
stresová tolerance
překonávání překážek
kontrola impulsivních tendencí ze strany individua

Projevy vůle: rozhodnost vs. nerozhodnost, umění zvolit cíl a setrvat u něj, vytrvalost v překonávání překážek, sebeovládání – únava, pohodlnost, vedení ostatních k cíli

Motivačně volní motivy v průběhu lidské činnosti:

- 1) v přípravě činnosti – vnější požadavek a vnitřní motivace, rozhodnout se pro cíl a cestu realizace
- 2) ve vlastní činnosti – význam – kontrola průběhu a dílčích výsledků, aspekt poznávací, vytrvalost a důslednost => překonávání překážek = zvýšené úsilí
- 3) v zakončení činnosti – kontrola výsledků, příp. vytyčení nového cíle – vůle k nové činnosti = vytrvalost

Činitelé utvářející vůli:

sebedůvěra
zájem
snaha
aktivita
koordinace
soustředění
kontrola jednání

Činitelé podporující rozvoj vůle – cvik a úspěch

6. Psychický vývoj a jeho zákonitosti, etapy (konkretizovat vzhledem ke studiu posluchače)

- jde o změny progresivní, od nižších k vyšším
- etapy psych. vývoje nejsou striktně odděleny (různí autoři dělí lids. život na vývoj. období různě)
- ontogeneze psychiky - zrání (změny určované vnitřními biolog. činiteli, nezávislé na vnějším prostředí)
- učení (změny pod vlivem prostředí)

- oba vlivy jsou propojeny a formují osobnost
- evoluce (nárůst změn) × involuce (úbytek změn)

Erik Erikson – učil s použitím myšlenek S. Freuda

→ 8 etap v lidském životě tak, že v nich čl. plní 1 zákl. úkol → určený dosavadním tělesným, rozumovým, citovým vývojem + také společností

PSYCHICKÝ VÝVOJ = zahrnuje vznik a postupný rozvoj psych. vlastností a procesů

- změny v kvantitě a kvalitě; od jednodušších k složitějším; od méně dokonalého k dokonalějšímu
- neprobíhá plynule
- období s mnoha změnami střídají období klidnější (latence)
- čl. zejména v raných obdobích prochází tzv. krizovými (senzitivními) fázemi vývoje
- jsou to relativně přesně časově vymezená období, kdy se jedinec musí setkat s určitým podnětem, aby se mohla vytvořit urč. schopnost
- v této době je jedinec k přísluš. podnětům vnímavý (ve zvýšené míře)
- např. v raném dětství je nutné navázat citový vztah s matkou (mateř. osoba) – pokud ne → později bude schopnost navazování takového vztahu obtížně rozvíjet

Čím je určen psych. vývoj?

- vlivy
 - a) **biologické**
 - b) vnějšího prostředí

ad a) zejména dědičná výbava jedince = GENOTYP

- psych. vlastnosti jako takové se nedědí; čl. se rodí s urč. dispozicemi k těmto vlastnostem → konkrétní projev vlastností závisí na vlivech vnějšího prostředí
- podmínky nitroděložního vývoje (např. matka pila alkohol, kouřila, ...) → případné porod. komplikace
- soc. okolí jedince (rodina, kultura, ...)
- ad b) vlastní aktivity → svými projevy ovlivňuje reakce druhých → INTERAKCE (vzájemné ovlivňování) + sebevýchova

Psych. vývoj se realizuje dvěma zákl. procesy:

- **biologický proces (zrání)** – zrání nervových struktur (NS), růst kostí, ...; je dán geneticky
- **psycholog. proces (učení)** – podmiňuje připravenost jedince k učení

→ aby se dítě mohlo naučit chodit → musí NS dozrát natolik, aby dítě dokázalo v potřebné míře koordinovat své pohyby + vyvinuté svaly, ...

Subjektivně je dynamika vývoje určována přetahováním 2 zákl. potřeb:

- potřeba **jistoty a bezpečí**
 - vývoj brzdí
 - převládá v období, kdy jedinec není připraven k dalšímu vývoji
 - obrana pře zátěží, kterou by jedinec neunesl
- potřeba **změny** (emancipace) – když se jeho vnitřní situace stabilizuje → začne převládat potřeba změny → jedinec je otevřený uskutečnění dalšího vývoje

1. PRENATÁLNÍ A PERINATÁLNÍ OBDOBÍ

- početí – narození (40 týdnů)
- pokládány základy pro citový vztah mezi matkou (oběma rodiči) a dítětem
- postoje rodičů významně ovlivňují psych. vývoj dítěte
- již v době těhotenství – INTERAKCE mezi matkou a dítětem
- závisí na utváření CNS, v míše vznik reflexů

Perinatální období

- doba těsně před porodem + porod + těsně po porodu
- na psych. vývoj mají vliv případné porodní komplikace

2. NOVOROZENECKÉ OBDOBÍ

- *1 měsíc života* (doba adaptace)
- spí denně 16 – 20h
- vrozené reflexy – usnadňují adaptaci
- pro normální vývoj dítěte → třeba zajistit přiměřeně podnětné prostředí
- nejdůležitější je tzv. doteková stimulace

- již se učí (zvednutí do urč. výšky → hojení)
- sací reflex, plně rozvinuta haptika (orientace na blízké)
- je zapotřebí
 - uspokojit biolog. potřeby
 - nechaotické prostředí
 - citový vztah s matkou

3. KOJENECKÉ OBDOBÍ

- *1. rok života*
- nejvíce informací dítě získává zrakem - akomodace zraku (3. měsíc)
- zlepšuje se úchop – klešťový (mezi palcem a ukazovákem)
- chápaní příčiny a následku → kauzální souvislost (rozhoupání hračky)
- broukání (4. měsíc) → přitáhne pozornost dospělých
- úsměv
- žvatlání (6. měsíc)
- rozumí jednoduchým slovům – reakce na jméno (9. měsíc)
- koncem kojeneckého období → smysluplná slova
- strach z cizích lidí – **separační strach** (7.-8. měsíc)
- nejdůležitější objekt = matka
- z chování matky si dítě odvozuje význam vlastních aktivit → ovlivňuje psych. vývoj
- předpokladem pro zdravý psych. vývoj – uspokojování přiměřených potřeb (jistota, bezpečí, stimulace, učení, láska)

4. BATOLECÍ OBDOBÍ (2 - 3 roky)

- zasahuje motoriku, myšlení, řeč
- OSAMOSTATŇOVÁNÍ → přirozená potřeba pohybu, aktivity
- hygienické návyky
- schopnost uvědomovat si trvalost objektu (dává jim jména)
- dítě nechápe minulost x budoucnost, ex. jen přítomný čas
- myšlení – probíhá na bázi představ (dítě si zapamatuje to, co ho zaujme)
- rozvoj řeči – převažují podstatná jména
- **1. období vzdoru** (negativismus) → „já sám“ (2. rok) → dítě reaguje jinak než ostatní, tím se usvědčuje o své identitě → podpora a pochopení ze strany rodičů

5. PŘEDŠKOLNÍ VĚK (3 - 6 let)

- po 3. roce nástup do školky
- do 3 let - gramatické období 500-600 slov, ohýbání
- do 5 let odvozuje nová slova (závisí na dozrávání mozku, soc. podnětech a podnětnosti)
- silná snaha být aktivní – přinášén vědomostí do praxe
- Egocentrismus + vázanost na přítomnost + vnější vztahy
- neovládá lež → složitá mentální operace
- v posuzování dobré x špatné → kritériem je odměna x trest
- vytvoření pohlavní identity (4-leté dítě)
- zájem o kontakt s vrstevníky
- typické pro normálně se vyvíjející dítě je: hravost, aktivita, ...

6. MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK (6 - 11 let)

- školní docházka
- dítě je aktivní, rádo spolupracuje, poznává nové věci
- myšlení konkrétně pojmové, vzniká abstrakce, paměť mechanická, vzniká logická.
- v 10 letech 10 000 slov, tvořivost, fantazie, kontrola citů
- schopnost empatie (9 let)
- snaha začlenit se do skupiny vrstevníků (od 10 let)

7. PUBERTA (11 - 15 let)

- zrychlení duševního vývoje, negativismus, vzdor, labilita, často introverze (1-2 kamarádi), tělesný vývoj, zhoršení motoriky (rychlý růst)
- psychika – dospělejší, odpovědnost, sebeprosazování, abstraktní myšlení,
- zhoršená pozornost, nereálná fantazie, zlepšení paměti, city – vzájemná důvěra, vznik tajemství přátel, sebedůvěra a skepse rostou, méněcennost, zájmy a vloh → povolání, odpoutání od rodiny – kritika, erotické vztahy

8. ADOLESCENCE (15 - 20 let)

- emocionální a intelektuální dozrávání, vlastní názor, osamostatnění, završení těl. růstu
- psychika – uklidnění, vyrovnanost, realita, roste paměť × dospělý jen zkušenosti, city – zralost, sebekritika, charakter – vůle, morální hodnocení

9. DOSPĚLOST

- **mladší** (20 - 30 let), vitalita, sebeprosazování + mateřský pud
- **střední** (30 - 45 let), stabilizace, stále rostou slovně logické schopnosti – specializace

- **starší** (46 - 60/65), klimakterium, rostou intelektuální činnosti

10. STÁŘÍ

- oslabení vnímání, koordinace – nutné cvičit, snížení flexibility a adaptability

Freudova teorie vývoje:

- **orální** stádium (1.rok života)
- **anální** stádium (2-3 roky) – vytváří se ego
- **falické** stádium (3-5.rok) – vývoj superega
- **latentní** stádium (6.rok) – sex.ústup, soc. kontakty
- **genitální** – v dospělosti

Psychiku determinuje:

- **biolog.činitelé** (vrozené vlohy - ty je třeba objevovat a rozvíjet, biolog. růst)
- **biol.prostředí** (kvalita prostředí, význam rodiny a školy)
- **vlastní aktivita** (v ní člověk rozvíjí své schopnosti, zájmy)

7.Periodizace psychického vývoje – etapy psychosociálního, kognitivního vývoje, vývoj interpersonálních vztahů a morálního usuzování

PSYCHICKÝ VÝVOJ = zákonitý proces, který má podobu posloupnosti na sebe navazujících vývojových fází

- je vždy individuální, je ovlivněn interakcí dědičných dispozic a prostředím
- uskutečňuje se prostřednictvím zrání a učení

Ve vývojové psychologii ex. různé vývojové teorie, např. teorie J. Piageta, E. Eriksona

JEAN PIAGET (1896 – 1980)

- Švýcar, považován za nejlepšího dětského psychologa
- původem biolog, pozorování vlastních dětí
- před Piagetem ex. 2 názory:
 - biologický (důraz na dědičnost v procesu vývoje)
 - prostředí (důraz na výchovu)
- názor Piageta: interakce mezi přirozenými schopnosti a prostředím

ASIMILACE = zahrnutí nové události do již existujícího schématu

AKOMODACE = pokud staré schéma není dostačující k tomu, aby pojalo novou událost, potom dítě rozšiřuje svojí teorii chápání světa

- zabýval se kognitivním vývojem v dětství (4 etapy):
- etapy chápal jako kvalitu poznávacích schopností □ objevení nových schopností □ nová etapa
- modifikace schémat je proces akomodace
- vnitřní vývoj musí dospět k urč. úrovni, abychom měli schopnost naučit se něco nového
- vývoj předchází učení

1. Etapa senzomotorické inteligence (0 – 2 roky)

- dítě poznává svět smysly a motorickou manipulací
- dítě odlišuje sebe od objektů
- na konci začíná užívání pojmů
- představa stálosti věcí (pochopení existence věcí je předpoklad k označení předmětu)

2. Etapa předoperační (2 – 7 let)

- děti začínají přemýšlet o věcech, užívají symboly a znaky □ předpojmové stádium (2 – 4 roky)
- myšlení je jednostranné
- nedokážou porovnávat, mají problémy s uvědomováním si názorů druhého
- nedokáže třídit předměty podle různých vlastností

3. Etapa konkrétních operací (7 – 11 let)

- vnímání kontextu celé situace
- třídění, chápe stálost počtu, množství
- třídí předměty podle různých vlastností a dokáže je seřadit podle jedné vlastnosti

4. Etapa formálních operací (od 12 let)

- logické myšlení
- abstraktní myšlení (forma se odděluje od obsahu)
- řešení formou postavení hypotéz

ERIK ERIKSON

- vycházel z psychoanalýzy, ale bere v úvahu i sociálně kulturní vlivy
- určil 8 věků člověka □ psychosociální vývoj – v každém stádiu – konflikt pozitivní a negativní tendence, další rozvoj je závislý na vyřešení příslušného konfliktu. Pokud není konflikt vyřešen □ vývoj stagnuje

Věk	Konflikt	Kladné řešení
0-1	důvěra x nedůvěra	důvěra, optimismus (důležitá matka)
1-2	autonomie x pochybnost	pocit sebekontroly, dostatečnosti (rodiče)
3-5	iniciativa x pocit viny	účelnost a zaměření, schopnost iniciovat vlastní aktivity
6-12	píle x pocit méněcennosti	zdatnost v společ. a těles. dovednostech
13-18	identita x zmatek	celistvá představ o sobě jako jedinečné osobnosti – identita
18-30	intimita x izolace	vytváření blízkých trvalých vztahů, prac.kariéra
30-45	generativita x zaujetí sebou samým	zájem o rodinu a společnost
od 45	integrita x zoufalství	naplnění, uspokojení vlastním životem, smíření se smrtí

1. Prenatální období

- plod má vrozenou schopnost reagovat na různé podněty a hledá si nejlépe vyhovující polohu
- asi od 6. měsíce je schopen nejjednodušších forem učení (rozliší lidskou řeč od jiných zvuků)

2. Novorozenec (1. měsíc)

- období adaptace na podmínky nového prostředí
- reaguje na základě reflexů a vrozených způsobů chování
- má genetické dispozice ke zrání a učení

3. Kojenec (1 rok)

- období otevřenosti k okolnímu světu
- velký význam má potřeba stimulace a získávání zkušeností (= učení)
- kognitivní procesy: období senzomotorické inteligence
- pro rozvoj poznávacích procesů jsou nejdůležitější zrak a hmat
- proces socializace: závisí na interakci s matkou, naučí se odlišovat matku od ostatních, objevuje strach z cizích lidí, vytváří se základ pro učení nápodobou

4. Batole (1 – 3 roky)

- kognitivní procesy: rozvoj symbolického myšlení (s rozvojem řeči dítě zjistí, že každý předmět má svůj název)
- dítě dokáže do vnímání zapojit více smyslů najednou
- paměť: trvalejší vzpomínky než u kojence, tyto znaky – nezáměnnost, citovost (snáze si pamatuje zážitky, kt. mají cit. význam), konkrétnost (snáze si pamatuje to, co samo zažilo)
- socializace: rozšiřování soc. vztahů, objevuje se vědomí vlastní osobnosti, trvalosti vlastní existence □ období prvního vzdoru
- osamostatňování je spojeno s rozvojem komunikace, jedním ze způsobů soc. učení je nápodoba, identifikace, ztotožnění

5. Předškolní věk (3 – 6 let)

- kognitivní procesy: všechny smysly se zjemňují, vnímání se zpřesňuje
- kolem 4. roku dochází ke zdokonalování NS, nastává fáze názorného myšlení
- paměť: převažuje krátkodobá paměť na konci období se rozvíjí dlouhodobá
- socializace: se vstupem do MŠ se formují vztahy s vrstevníky, mají však krátké trvání
- formují se základy osobnosti (seberegulace, cílevědomost vlastní chování)
- nástup do školy představuje pro dítě významný soc. mezník

6. Mladší školní věk (6 – 11 let)

- období střízlivého realismu (dítě chce provádět reálné činnosti, experimentuje) □ období snaživosti
- kognitivní procesy: rozvoj analytického vnímání, pozornost není na počátku období příliš rozvinutá z hlediska délky □ často střídá činnosti ve výuce
- paměť: na počátku obd. převládá mechanické zapamatování
- myšlení: pojmy jsou nepřesné a nestálé
- socializace: dítě získává podřízenou roli žáka a symetrickou roli spolužáka, také musí přijmout novou autoritu učitele, na základě hodnocení vrstevníků získává žák pozici ve skupině
- osobnost: do všech psychických procesů se začíná začleňovat vůle
- u dětí se objevují různé zájmy

7. Starší školní věk (11 – 15 let)

- kognitivní procesy: přesnější, podrobnější vnímání; převažuje logická paměť, rozvíjí se vyjadřovací schopnosti

- osobnost: zaměření na vlastní prožívání, sebezpozorování, emočně labilnější, objevují se první city k druhému pohlaví, mění se vztah k učiteli
- zvyšuje se potřeba přátelství, roste význam kolektivu

8. Adolescence (15-16 do 18-20)

- tělo je důležitou součástí identity adolescenta, završuje se rozvoj identity, důležitými součástmi identity jsou: mužská/ženská role
- adolescent je postupně stále více akceptován jako dospělý
- adolescenti neodmítají všechny hodnoty a normy
- zaujímají si k ostatním vlastní postoj – v tomto období by měl být ukončen proces separace od rodiny
- pro adolescenty jsou důležité partnerské vztahy
- v tomto období dochází k prvnímu nástupu do práce

9. Dospělost (raná 20 – 35, střední 35 – 45, pozdní 45 – 60)

- raná dospělost – čl. přijímá trvalejší, profesní roli; vytvoření stabilnějšího partnerského vztahu □ uzavírá manželství, stává se rodičem
- rodičovská role je důležitou součástí identity dospělého
- rozvoj myšlení souvisí se zkušeností
- profesní role je významnou součástí osobní identity
- střední dospělost – mění se postoj k sobě samému i k okolí
- dochází k bilancování dosavadního života a uvažování o budoucnosti
- objevují se první známky stárnutí
- dochází ke druhé krizi manželství, která může vyústit až v jeho rozpad
- pozdní dospělost – stárnutí je proces, spojený s pozvolným úpadkem tělesných funkcí
- je fází postupného uzavírání profesní kariéry
- stárnutí mění postoj ke světu i k sobě samému
- narození zdravého vnoučete uspokojuje mnohé psychické potřeby prarodičů

10. Stáří (nad 60 let)

- starý čl. je obrácen do minulosti má tendenci bilancovat a hodnotit
- zhoršování tělesných funkcí
- zhoršuje se koncentrace pozornosti i paměti
- obtíže v komunikaci (nedoslýchavost, pomalost, zhoršené vybavování slov)
- staří manželé jsou nuceni trávit spolu mnohem více času □ vzrůstá význam manželského partnera
- velmi důležitou součástí identity starého člověka je rodina

VÝVOJ INTERPERSONÁLNÍCH VZTAHŮ

- **kojenecké období** – primární role matky
- **batole** – sekundární role otce, ostatní-málo diferenciovaný postoj, ale důležitý
- **předškolní věk** – volba dětí stejného věku podle zjevných znaků a situačních faktorů
- **školní věk** – nadřazená role učitele, potřeba kolektivu – seberealizace
- **puberta** – snaha osamostatnění se z vazby na dospělé, vytvoření vlastních pravidel
- **adolescence** – vrstevníci – uspokojení psychických potřeb, sexuální vztahy – individ. prožitek
- **dospělost** – vytvoření rodiny

VÝVOJ MORÁLNÍHO USUZOVÁNÍ

Kohlberg má za to, že dítě ve svém morálním vývoji prochází 3 stádii:

prekonvenční stádium (2-7 let), zaměření na trest a poslušnost – děti nemají vyvinut smysl pro morálku, ale chování může být tvarováno postupným zpevňováním; individualistická účelovost a výměna – správný čin je pro dítě takový, který se mu hodí, vyplatí

konvenční stádium (7-11 let), vzájemné interpersonální vztahy, požadavky a konformita – děti se snaží plnit požadavky starší generace, nejprve v určitých situacích, pak obecně, jak si osvojují pojetí hodného dítěte; společenské uspořádání a svědomí (řád a zákon) – smysl pro povinnost vůči autoritě

postkonvenční morálka (od 12 let), společenská úmluva čili užitečnost a práva jednotlivce, smysl pro povinnost, spravedlnost a zákonnost; univerzální etické zásady

Základní psychologické vývojové teorie:

(S. Freud, E. Erikson, L. Kohlberg, M. Mahlerová, J. Bowlby, J. Piaget)

Vývoj separace – individuace podle **MARGARET MAHLEROVÉ** (1897 – 1985)

- představitelka vývojové egopsychologie, navázala na psychoanalýzu a zajímala se o vlivy prostředí a mateřské péče na vývoj dítěte
- prováděla pozorování a popsala vývojová stádía separačně-individuačního procesu dítěte v prvních třech letech života, tyto procesy raného dětství mají vliv na formování ega a jeho fci

1. fáze – **normální artismus** (1. – 2. měsíc života)

2. fáze – **normální symbióza** (2. – 4. měsíc)

3. **separačně-individuální fáze** (4. – 36. měsíc) – rozděluje ji na *čtyři subfáze*:

- a) subfáze diferenciace (4. – 10. měsíc)
- b) subfáze procvičování (10. – 16. měsíc života)
- c) subfáze navazování přátelských vztahů (16. – 25. měsíc)
- d) subfáze individuace nebo stálosti objektu (25. – 36. měsíc)

JOHN BOWLBY (1907 – 1990)

- vztah dítěte s matkou je nejvýznamnější událostí raného vývojového období
- byl inspirován biologií a etologií
- prosazoval představu, že dětská vazba k matce – attachment – představuje biologicky determinovaný pudový systém, který je potřebný k přežití – dítě užívá signály, aby matku přivolalo □ pouto k matce je instinktivní
- separace od matky □ separační úzkost a stav ohrožení dítěte □ pláč
- objevuje se mezi 10. – 18. měsícem
- **aktivní separace** (závisí na dítěti samotném, dítě se postupně vzdaluje od matky)
- **pasivní separace** (nezávisí na vůli dítěte, dítě je od matky odloučeno někým jiným, u dětí do 3 let se objevuje reakce nazvaná separační úzkost – má 3 fáze:
 - a) fáze protestu – dítě se snaží zbavit cizího čl. a přivolat matku
 - b) fáze zoufalství – dítě ztrácí naději, že matka přijde, apatie, nezájem o vše
 - c) fáze odpoutání od matky – po delší době odloučení, navazání vztahu k jiné osobě

8. Osobnost jako systém, přístupy a pojetí (např. S. Freud, C. G. Jung, H. Eysenck)

Struktura osobnosti = vnitřní uspořádání osobnosti, tj. skladba prvků, dispozic, které jsou chápány jako vnitřní elementy (tj. schopnosti, motivy, postoje, temperament,...) - struktura poukazuje na urč. trvalejší stav, ale současně i na chování tohoto uspořádaného celku

- **osobnost je celek duševního života** (připomíná planetární soustavu) – střed je JÁ = EGO, kolem jsou potřeby (podněty), temperament (schopnost reagovat), inteligence (IQ = myšlení), emoce (prožívání), svědomí (mravní pochody) □ osobnost je strukturovaná a integrovaná v jeden celek

OSOBNOST JAKO SYSTÉM

- v průběhu sociálního života (socializace) se utváří člověk jako **osobnost = celistvost duševního života jedince**, jedná se o charakteristické vzorové myšlení, emoce a chování; jedinec si uvědomuje sebe sama (vědomí „já“ – „jáství“) □ je schopen sebepoznání, sebehodnocení, seberegulace
- čl. si uvědomuje **fyzické vlastnosti** (tělesnou konstituci, vzhled) i **vlastnosti psychické**; uvědomuje si svou identitu, své „já“ tzn.:
 - na základě posuzování sebe sama si utvoří sebehodnocení a sebevědomí
 - vytvoří si představu o sobě, obraz sebe – sebeobran, sebepojetí
 - přikládá sám sobě na základě prožívání sebe sama, sebehodnocení a hodnocení jinými lidmi urč. hodnotu – sebeocení, sebeúctu
 - buduje si představu o svých záměrech, tendencích, cílech a plánech – seberealizaci
 - utváří si představu o svých možnostech – aspirace
 - vytvoří si též kritéria posuzování sebe, okolního světa, vztahů – hodnoty, svědomí

VLASTNOSTI OSOBNOSTI A JEJICH KLASIFIKACE

Osobnost = soustava poměrně všeobecných a trvalých vlastností člověka, kt.se projevují způsobem chování

DĚLENÍ VLASTNOSTÍ (STRUKTURA OSOBNOSTI)

- **motivační vlastnosti** (co chci – potřeby, motivy, zájmy)
- **temperament** (jak reaguji – vzrušivost, intenzita a hloubka prožívání)
- **intelekt** (co zvládnou – dispozice, schopnosti, dovednosti, znalosti)
- **charakter** (jaký jsem – mravní principy, zásady, svědomí)
- u každého člověk se projevují vlastnosti dvojího druhu: přirozené (organické potřeby čl., vlastnosti temperamentu = prvotní vlastnosti osobnosti; získané (vznikly v důsledku ontogenetického vývoje osobnosti čl., její vznik je závislý na vrozených vlastnostech)

CHARAKTER

- = individuální soustava podstatných vlastností osobnosti, kt. jsou pro člověka příznačné, vyjadřují vztahy ke skutečnosti a projevují se v jeho chování
- struktura charakteru: jednotlivé vlastnosti jsou závislé jedna na druhé, jsou navzájem vázané, významnou úlohu hrají společenské skupiny, ve kterých čl. žije (rodina, škola, kolektiv)

SYSTÉM VLASTNOSTÍ VE STRUKTUŘE CHARAKTERU

- vztah ke kolektivu a k jednotlivým lidem (družnost, upřímnost, smysl pro odpovědnost)
- zaměřenost člověka (zásadovost, spravedlivost, optimismus)
- vztah k práci (pracovitost, dochvilnost, zodpovědnost, tvořivost)

- vztah k věcem a předmětům (nedbalost, šetrné, nepozorné zacházení)
- vztah k sobě samému (ctízádnost, hrdost, sebevědomí, skromnost, namyšlenost)

SLOŽKY VE STRUKTUŘE CHARAKTERU

- **přesvědčení** = fixovaný názor vznikající u čl. v konkrétních podmínkách života a výchovy
- **potřeby a zájmy** (v závislosti toho, jaké zájmy a potřeby převažují, se utváří charakter)
- **intelekt** (člověk umí n. neumí přesně pozorovat)
- **vůle** (v citech a vůli se projeví celý člověk)
- **city a vůle** (jeho skutečný životní postoj určuje to, co má čl. rád, co nenávidí, co je mu lhostejné)

VÝVOJ MORÁLKY DLE PIAGETA

- **morálka heteronomní** (poslechnutí autority, za jednání jsou přijímány následky, do 8 let)
- **morálka autonomní** (učí se respektovat urč. pravidla, vůči dospělým se dítě kritičtější, od 8 let)
- **11-12 let** (přihlížení k motivům jednání, bere ohled na situaci, vnější podmínky i vnitřní pohnutky)

VÝCHOVA

- **autoritativní** (vyžadují, aby se děti chovaly na intelektuální a sociální úrovni odpovídající jejich věku a schopnostem, jsou vřelý, obousměrná komunikace; chtějí znát názory dětí; děti směřují k nezávislosti, sebeprosazování, spolupráci s partnery, úspěšní – silná výkonová motivace)
- **autoritářský** (bez vřelosti a péče, oceňují poslušnost, práci, pořádek; děti průměrně schopní, nespolečenští, dívky závislé na rodičích, chybí jim výkonová motivace, chlapci agresivnější)
- **shovívavý** (málo požadavků na děti; děti živější, postrádají sociální zodpovědnost, samostatnost)
- **zanedbávající** (rodiče málo hovoří se svými dětmi, nevědí, kde jsou, nezajímají se o události ve škole; děti impulzivní, nesoustředěné, náladové, bez sebekontroly)

TEORIE OSOBNOSTI A JEJICH PŘÍSTUPY

S. FREUD – zdrojem veškeré životní energie je ID = to □ neutrum

- energie v nás nemá svědomí, může působit tvořivě □ pud života (pud sexuální, jejich energii nazývá libido) = eros n. pud smrti (pud agresivní) = thamos
- vymyslet vlastní analýzu = **psychoanalýza** (tj. převýchova – rozbít čl. to špatné a sestavit znovu, díky ní objevil ID)
- člověk je dílo boží, je to anděl □ byl odsouzen ze strany katolické církve
- světová válka ukázala, že ID je v každém z nás (anděl i ďábel) □ více drastičtější byla 2 sv. v. pro vývoj člověka a jeho morálky
- zákl. lidské vlastnosti: **egoismus** (sobectví, zdůrazňování sama sebe), **altruismus** (nesobeckost, láska k lidem)
- vyložil osobnost v pojmech tří samostatných funkčních jednotek a tří úrovní vědomí:
- **vědomí** (obsahuje prožitkové obsahy, myšlenky, city, které si člověk právě uvědomuje)
- **předvědomí** (obs. prožitkové obsahy, které si člověk právě neuvědomuje, avšak může si je snadno uvědomit; jak se mění zaměření pozornosti, přesouvá se nějaký obsah z předvědomí do vědomí a naopak)
- **nevědomí** (obs. prožitkové obsahy, které si člověk neuvědomuje, přímý vstup do vědomí buď není možný n. v zásadě možný je, avšak mu brání jiné duševní děje)
- složky osobnostní struktury:
 - ono** (id) – je zdrojem, z něž se vyvíjí a na jehož energii jsou závislé i další dvě složky; funkce id jsou vždy nevědomé, směřují k uspokojení na úrovni fantazijní činnosti (tzv. prvotních procesů myšlení)
 - já** (ego) – vyvíjí se z činností id jako nástroj skutečného uspokojování jeho půdových potřeb, zajišťujících přežití člověka ve světě; ego je činné na úrovni druhotných procesů: realistického vnímání, myšlení, rozhodování, chtění; řídí se principem reality; důležitou funkcí ega je psychologická obrana
 - nadja** (superego) – plní stejnou úlohu, jakou v raném dětství plnily významné dospělé osoby

CARL GUSTAV JUNG – analytická teorie, švýcarský psychiatr

- mnohé principy psychoanalýzy přijal, ale sexuální pud nepokládal za hlavní činitele lidského chování
- důraz na minulost jedince (fylogenetická dimenze - zahrnuje živočišné a lidské historické předky)
- osobnost pojímal jako samostatnou soustavu **psyché** – tvořeno strukturami: ego, osobní nevědomí a kolektivní nevědomí; v centru vědomí ego (já) – vyznačuje se funkcemi: citem, myšlením, intuicí
- dvě výrazné formy nevědomí:
- získané osobní nevědomí
- zděděné kolektivní nevědomí
- psychickou energii nazýval **libido** (u něj mnohem širší význam než v psychoanalýze)

Struktura osobnosti: (4 základní subsystémy)

- kolektivní nevědomí
- osobní nevědomí
- ego, které je středem vědomí
- já, které spojuje vědomí s nevědomím

Kolektivní nevědomí

- tuto část nevědomí osobnost zdědila
- nejhlubší společný jmenovatel všech lidí

- obsahuje negativní i pozitivní zkušenosti lidských i zvířecích předků
- možný zdroj moudrosti v lidském životě x Freud --- vnímá ho jako možné ohrožení vědomého ega člověka
- ústřední energie vplývá do psýché poslovností vrstev předků
- vrstvy zahrnují zvířecí předky, prehistorické lidské předky a předky v rase, v národě, kmeni a rodině

Archetypy

- pojem převzat ze spisů sv. Augustina
- obsahují **jádro představy významu nebo zvláštního vzorce chování**
- napomáhají utváření konkrétních představ, což vede k poznání událostí či osob v konkrétním životě, předznamenávají v archetypech
- určité archetypy se osamostatnily jako nezávislé entity: **animus, anima, stín, já, persona**
- **persona** - nazývá ji „jakousi maskou, vytvořenou na jedné straně proto, aby u ostatních vyvolávala urč. dojem, a na druhé straně proto, aby skrylo pravou povahu jedince“
- pomáhá jedinci uchovat si svou individualitu při podřizování se urč. požadavkům společnosti daných jejími zvyky, hodnotám a konvenčnímu chování
- souvisí s principem spojování společenského přijetí s osobní nezávislostí
- **animus a anima** - téhož archetypu jedna modalita přítomná u žen, druhá u mužů
- animus** pomáhá ženám chápat a oceňovat mužnost mužů, vede k uplatnění urč. míry mužských vlastností v chování žen
- archetyp sám o sobě prospěšný, ale může být i škodlivý (ztráta ženskosti)
- anima** znamená totéž pro muže, nabízí jim prospěch, ale skrývá i nebezpečí
- základ pro psychologické vysvětlení bisexuality u lidí
- **stín** - představuje tendenci k primitivním formám života, typický pro naše zvířecí předky

Osobní nevědomí

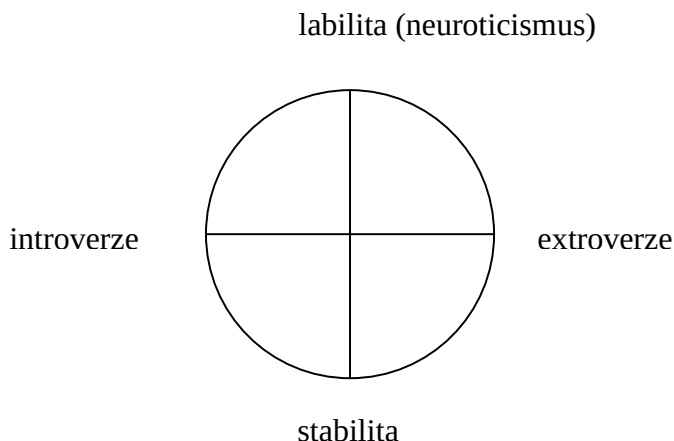
- jedinec ho získává (nedědí)
- podobné Freudovu podvědomí
- vynořuje se z citů, myšlenek a interpersonálních zážitků, které byly zapomenuty, vytěsněny, potlačeny nebo nějakým jiným způsobem zmizely z vědomí

Jungova typologie

- rozlišuje **4 psychické funkce** (nezávislé na obsahu):
- **racionální myšlení** (zkoumá, co vnímaný předmět je)
- **racionální citění** (oceňuje hodnotu předmětu)
- **iracionální vnímání** (zahrnuje smyslovou zkušenost)
- **iracionální intuice** (poznává skrytý význam intuice)

H. EYSENCK

- německého původu, ale pracoval v Anglii
- staví na používání objektivních metod (důsledně přírodovědecky orientován)
- vyšel z pojetí nervových procesů I.P. Pavlova (zdůrazňuje úzké sepetí experimentu a teorie)
- pokusil se popsat osobnost pomocí 2 rozměrů:
- **INTROEXTROVERZE** (1 vlastnost, která na sebe naváže další vlastnosti, zákl. vlastnost charakterizuje takto:
 - extrovert** (je družný, rád ve společnosti, má mnoho přátel, nerad je osamotě, rád hovoří, má rád změnu, člověk orientován na lidi – orientován navenek, neplánuje dopředu)
 - introvert** (nositel introverze, tichý, stahuje se do sebe, rád se pozoruje, má rád samotu, dává přednost knihám před lidmi, udržuje si od nich odstup, má omezený okruh přátel, které neopouští, má sklon plánovat dopředu, raději „2x měří než řekne“, své city nedává najevo)
- **NEUROTICISMUS** (můžeme hovořit o labilitě – stabilitě; povahová vlastnost, kt. nesouvisí s patologií na rozdíl od neurózy; může z něj neuróza vyrůst; je to povaha ne nemoc
- neklid, úzkostnost □ vysoký stupeň neuroticismu (čl. si dělá zbytečné starosti), chybí mu sebedůvěra, má pocit méněcennosti, snadno se ho dotkne, dlouho se trápí nepříjemnými zážitky, neklidný spánek, časté bušení srdce, duševní neklid se projeví i v tělesné stránce – psychosomatické problémy (žaludeční problémy, srdeční arytmie)
- u dítěte se ve škole projevuje trémou (nezkoušet před třídou, ale v kabinetu n. v domácím prostředí), pocity studu
- při volbě povolání se nedoporučují tyto obory: zdravotní sestra, prodavačka, dispečer, policejní obory □ doporučují se obory, kde nedochází ke styku s velkým počtem lidí (raději práce se stroji, zvířaty, rostlinami)

Tímto zobrazením se vytvořily 4 sektory:

- **cholerik** (nedůtklivý, neklidný, vznětlivý až agresivní, snadno mění své postoje, impulzivní, velice činorodý)
- **sangvinik** (společenský, přístupný, hovorný, živě reagující, nenucený, bezstarostný, prosazuje se v sociálním kontaktu)
- **flegmatik** (pasivní, pečlivý, rozvážný, mírumilovný, ovládá se, spolehlivý, náladově vyrovnaný, klidný, uzavřenost)
- **melancholik** (úzkostný, náladový, nepružný – strnulý (rigidní), pesimistický (vše vidí černě), rezervovaný, nespolečenský, tichý)

Existují 2 přístupy lidí:

kategoriální přístup – rozšířený v medicíně, znamená zařadit každého čl. do 1 ze 4 předch. sektorů

kontinuální přístup – čl. není ostře kategorizován do nějakého typu

heredita (dědičnost n. zda jsme více utvářeni vlivy prostředí) x **heritabilita** (vymezuje se jako podíl dvou variací: variace celková = variace hereditu / variace prostředí)

genotyp (soubor dědičných dispozic, dvojčata mají identický)

fenotyp (aktualizovaný genotyp, je zachytitelný, měřitelný; operuje se zde s přirozeným experimentem.)

9. Náročné životní situace a jejich zvládnutí (stres, frustrace, konflikt)

STRES - stav organismu je odezvou na zátěž, dlouhodobá zátěž

Tři stádia:

Poplachová reakce - vyplavování stresových hormonů. Nelze zastavit vůlí. Cílem je zmobilizovat síly k obraně (útok, únik). *Adrenalin* - únikový hormon, zpomaluje tempo; *nonadrenalin* - vznešený hormon, zvyšuje činnost.

Adaptace - lepší využití uvolňované energie, příprava na další boj. *Kortikon* - hormon; *endorfiny* - hormon tlumící bolest.

Vyčerpání psychosomatické nemoci (vředy, exém), neurózy. Subjekt postupně vyčerpává svoje rezervy, opotřebovává se a případně dojde i jeho zániku. To platí i u zvířat.

Podle intenzity rozlišujeme:

eustres - kladná část, vede k vrcholným výkonům - svatba

distres - škodlivá část, snižuje imunitu organismu

Chybná reakce

negativní sebehodnocení

špatné pocity

= bludný kruh

Nejsnáze lze změnit chybné reakce

Příčiny stresu = **stresory** (zdroje zátěže; situace, kt. stres způsobuje):

- **vnější** - fyzikální (hluk, teplo)
- sociální (časová tíseň, nepřiměřené požadavky, konflikty, závažné životní události)
- **vnitřní** - tělesné (neuspokojené potřeby, nemoci)
- psychické (příliš velká očekávání, negativní emoce, pocit zodpovědnosti)

Odolnost proti vůči stresorům je velmi individuální

Působení stresorů: 100% - smrt blízkého člověka
rozvod (73b.)
zranění, nemoc (53b.)
svatba (50b.)

Při 150b. je 37% pravděpodobnost tělesného onemocnění

Projevy stresu:

1. psychická kondice

- zvýšená unavitelnost
- časté výkyvy nálad
- poruchy koncentrace pozornosti
- snížená paměť
- neschopnost učit se
- stavy úzkosti
- deprese, fobie (strach z čehokoliv), neurózy

vnější deprese (mají příčiny, dá se řešit)

vnitřní deprese (bez příčiny, léčba -> sebevražda)

2. fyzická kondice (psychosomatické obtíže)

změna fyzického stavu způsobené psychikou

- bolesti hlavy (migréna)
- poruchy spánku (nespavost)
- snížená teplota kůže
- zvýšený krevní tlak (infarkt)
- zažívací potíže (průjmy, ... - žlučník)
- kožní vyrážky
- alergie
- impotence
- snížená imunita organismu

3. sociální vztahy

- snížená schopnost spolupráce, snížená adaptabilita, agrese, vztahovačnost, nezájem, apatie

4. výkonnost

mění se kvalitativně i kvantitativně (nestihneme, co jsme chtěli)

- zvýšená úrazovost

! Projevy stresu se s věkem stupňují!

Prevence stresu:

- volit únosnou míru zátěže
- naučit se říkat NE
- zdravý spánek a správná životospráva
- myslet pozitivně
- nic nemusím, CHCI
- usmívat se - vliv smíchu na zvýšení imunity
- rozumně se pohybovat, relaxovat
- pěstovat zájmy
- pojmenujte své stresory
- nebát se změny (myšlení, citění, jednání); co změnit lze a co změnit nelze

Psychické obranné reakce na náročné životní situace:

- v těžké náročné životní situaci se dva různí lidé chovají různým způsobem

- ale všichni se jim snaží bránit, vyrovnat se s nimi, odstranit jejich negativní působení, čili adaptovat se x mal. Adaptace = nedokáže-li člověk zvládat úkoly nebo situace, ve kterých se nachází

- **agrese** - snaha rozbít překážku, vztek, útok proti zdroji frustrace; *heteroagrese* (vražda), *autoagrese* (sebevražda), agrese *přímá* (projevy násilí), *nepřímá* (pomluvy, intrikování, výsměch)
- **únik** - nechceme nepříjemné pravdy brát na vědomí a často se chováme tak, jako by neexistovaly; vyhraněný projev úniku - **POPŘENÍ** - jedince odmítá přijmout nepříjemnou skutečnost a uznává pouze to, co se mu hodí, co ho neohrožuje, čímž je ovšem znemožněno adekvátní řešení situace
- **kompence** - náhražka snadnějším cílem
- **popření** - zavírání očí před problémy
- **izolace** - uzavření se do sebe (samotářství); **IDENTIFIKACE** = ztotožnění se (děti - socializace); **KOLABORACE** = ztotožnění se s agresorem (únos)
- **regrese** - takový unik, který se vyznačuje návratem k ranějším, vývojově překonaným způsobům chování (hospitalizační syndrom)
- **racionalizace** - snaha pro svoje neúspěchy nebo nevhodné motivy a chování najít omluvy či výmluvu (všechno zlé je k něčemu dobré)
- **projekce** - přisuzování vlastních nedostatků a záporných vlastností jiným osobám (záškolák - každý chodí za školu, zloděj - všude se krade)

- **negativismus** - odmítání poslušnosti a konání pravého opačného, než po něm požadujeme. (Negace - trest - zhoršení situace.)

! Ve stresové situaci nic neřešit, nic nerozhodovat!

1. Tělesné uvolnění:

- protistresové dýchání: nádech - rychlý výdech; stupňový nádech - postupný výdech
- zvolnit tempo všech pohybů (i řeči), mluvit v hlubší tónině
- uvolnit obličej
- tělesná relaxace - protáhnout se
- autorelaxační cvičení - pocit tíhy, tepla, poslech tlukotu srdce a dechu, střídání pocitu napětí a uvolnění
- zaměstnat tělo pohybem a činností
- protistresové masáže - trapézového svalu, lýtek, břicha

2. Psychické uvolnění:

- zapojení pravé hemisféry (při stresu je přetížena levá), soustředění na jednu věc, poslech hudby, malování, ...
- myšlenková relaxace - denní snění, meditace
- vizualizace spokojenosti - představa opravdového štěstí
- ventilace v komunikaci - vypovídat a svěřit se
- přeměna negativní energie v pozitivní
- autosugesce - myšlenka může léčit
- STOP terapie - pět otázek: jak dýchám, co vnímám, na co myslím, co dělám, jak se přitom cítím (lze změnit)

FRUSTRACE (situace krátkodobá)

Situace bariéry, psychický stav vyvolaný překážkou, která stojí na cestě k cíli nebo brání uspokojení potřeby např. nevykonaná zkouška

protahovaná frustrace (může vést ke stresu)

individuální frustrace (mnohem silnější než kolektivní frustrace)

frustrační tolerance (odolnost vůči stresu)

Obranné mechanismy frustrace (každý reaguje jinak):

- **agrese** (snaha překážku rozbít)
- **bagatelizace** (snížení hodnoty původního cíle, zesměšnění)
- **kompensace** (náhražka, původní cíl nahrazen jiným snáze dosažitelným)
- **regrese** (návrat na nižší vývojový stupeň, dětská reakce, únik k utěšiteli)
- **racionalizace** (rozumové zdůvodnění situace, opakující se frustrace – „protahovaná frustrace“, kt. může vést ke stresu - dlouhodobost)

DEPRIVACE = nejhlubší stav, dlouhotrvající frustrace; stav, který vzniká, když není dlouhodobě uspokojena nějaká potřeba - biologická, psychická (senzorická, citová, kognitivní, konativní - nedostatek činnosti, motorická - nedostatek pohybu, existenční), sociální

Deprivace může být: sociální, psychická, citová, senzorická.

(neuspokojená potřeba - lásky, jistoty, sociálního kontaktu, seberealizace)

KONFLIKTY = střet dvou vzájemně se vylučujících motivů, sil, názorů

Konflikty: vnější (já x rodiče)

vnitřní (střed motivů souvisejících s morálkou)

intrapsychický (uvnitř jedince)

interpersonální (mezilidský)

Řešení konfliktů:

Úvodní fáze - oznámení problémů

Hlavní fáze - kritika, projevení pocitů, potřeb, zájmů, přání

Konečná fáze - oboustranně přijatý závěr

Zásady řešení konfliktů:

1. Cílem není porazit druhého, ale společnými silami vyřešit problém
2. Iniciátor si předem ujasní cíle, které chce dosáhnout
3. Hádku uskutečnit až po analýze možných důsledků
4. Vynášet soudy a výčitky podpořené pocity
5. Totéž umožnit partnerovi - vnímající naslouchání
6. Parafrázování - zopakovat názor partnera

7. Fair - play: nevyčítat oddiskutované problémy, nezesměšňovat na citlivém místě, neútočit na osoby nebo na věci, které má partner rád, netlačit ke zdi (neadekvátní výhrůžky), neužívat obecné formulace, pozor na pláč
8. Přeformulovat výčitky v přání - návrh přijatelného kompromisu
9. Vlastní změna postoje, přístupu; každý vítěz, když se chová, jako vítěz, bývá poražen
10. Nepodaří-li se konflikt řešit, následuje pauza na uklidnění

Konflikty:

- dvou pozitivních motivů (kino x výlet)
- dvou negativních motivů (jít do školy nepřipraven x jít za školu)
- pozitivního a negativního motivu (chci skočit padákem x bojím se)

Desatero pro učitele

1. Zaměstnat děti - pestrostí výuky, fascinace problémem
2. Stanovit pravidla hned na začátku
3. Definovat zásady hodnocení (známka není aritmetický průměr, zdůvodnit známku a nediskutovat o ní)
4. Nezkoušet na opravu před vysvědčením
5. Nesnažit se dětem zalíbit (cílem není obliba, ale autorita, neočekávat vděčnost; každé dítě se učí jinak, nehledat vždy chybu jen v sobě)
6. Neužívat pedagogické rány pod pás, hájit kolegy, respektovat žáky, nesrovnávat
7. Nikdy se nerozčilovat
8. Promyslet si odměny a tresty; rafinovanost dětí nezná mezí - nebýt příliš důvěřivý
9. Vhodně reagovat na recesi, vtip (někdy je lépe nereagovat; při agresi jednat rázně a důsledně)
10. Připravit se na jednání s rodiči - vždy lze pochválit)

VYHOŘENÍ (učitelé riziková skupina)

- ztráta smyslu povolání, smyslu života, pocit, že práce nemá smysl

Má 5 fází:

1. **nadšení** – prožívá začínající učitel, čím větší ideály, tím více padá dolů
2. **stagnace** – ideály se nedaří realizovat, mění se zaměření cílů, zaměřujeme se na jinou oblast než pracovní
3. **frustrace** – nespokojenost sám se sebou, s prací, s výsledky, škola představuje velké zklamání, chci mít vše co nejdřív hotové, rozdám úkoly – nesplnění □ tresty, řeší situaci donucovacími prostředky (poznámky)
4. **apatie** – nenávidím svou práci a vše co s ní souvisí; do práce jdu jen kvůli penězům; mezi učitelem a žákem vládne nepřátelství; trávím ve škole jen nutný čas
5. **samotný syndrom vyhoření** – zhroucení, vyhoření, sebevražda, blázeňec

10. Nejčastější duševní poruchy a poruchy chování ve školním období (specifikace podle studia posluchače)

PORUCHY INTELEKTU

- **pásma průměru** (IQ 90-110) – 50% populace
- **pásma mírného nadprůměru** (IQ 110-120) – většina VŠ
- **pásma vysokého nadprůměru** (IQ 120 a víc)
- (IQ 130 a víc) – 2,5 % populace
- **pásma podprůměru** (IQ 90-80) – na ZŠ známky na 4
- **hraniční pásma** (IQ 80-70) = slaboduchost; děti přechází ze ZŠ do zvláštních
- **poruchy intelektu** (IQ 70 a méně) – dělí se:

demence (získaná během života, příčiny: nemoci (zánět mozkových blan), úrazy, epilepsie (není dostatečně okysličován mozek))

mentální retardace (je vrozená; slabomyslnost, oligofrenie) – má 4 fáze:

- **lehká mentální retardace** – dříve debilita (IQ 70-50) – odpovídá 6 až 12-letému dítěti, vzdělavatelné částečně, naučí se číst, psát, počítat – jsou svéprávní
- **středně těžká mentální retardace** = *imbecilita* (IQ 50-35) – odpovídá úrovni 2 až 6-letému dítěti, nevzdělavatelné, jen částečně vychovatelné, nemívají zdravotní poškození
- **těžká mentální retardace** = *idiocie* (IQ 35-20) – odpovídá úrovni 0 až 2-letému dítěti, nevzdělavatelné, nevychovatelné, jde spíše o zdravotní péči
- **hluboká mentální retardace** = *vegetativní idiocie* (IQ 20 a méně) – ležící organismy, nepřijímají potravu, žijí jen krátce, nevyvíjejí se (malé tělíčko, velká hlava)

PORUCHY PAMĚTI

- **amnézie** (dočasná ztráta paměti, po úrazech, trvá několik dní i let)
- **hypermnézie** (nadměrná paměť na úkor jiných složek intelektu)
- **hypomnézie** (chorobně snížená paměť, pojí se s mentální retardací n. po dlouhodobém použ. narkotik)
- **paramnézie** (zkreslená paměť, čl. má ve své paměti bílá místa, ty si vyplní nějakou myšlenkou a tvrdí – je přesvědčen, že je to pravda)

PORUCHY MYŠLENÍ

- **zrychlené myšlení** (poznáme to na řeči, myšlenky plynou tak rychle, že to slovně nestačí vyjádřit, už mu plyne další myšlenka)
- **myšlenkový trysk** (nelogické, nesouvislé, útržkovité myšlení i řeč, tj. co slova, to odjinud □ „slovní salát“, vzniká při delíriu)
- **zpomalené myšlení** (myšlenky plynou velice pomalu, to samé i pro řeč, myslí si, že už to ani nedopoví □ vyčerpanost)
- **myšlenkový záraz** (náhle přestane tok myšlenek – př. jdu si pro něco a cestou to zapomenou)
- **zabíhavé myšlení** (čl. není schopen dokončit jednu myšlenku, protože odbíhá k jiné)
- **ulpívavé myšlení** (není schopen opustit jednu myšlenku)
- **bludy** (nesprávné přesvědčení, př. stín na zdi – připomíná obličej, hůl ve vodě – vypadá jako zlomený)

PORUCHY VĚDOMÍ

kvantitativní (stupně bezvědomí) – 3 zákl. stupně:

- **somnolence** (mělké bezvědomí, rozlišuje se, na co je schopen ještě reagovat □ reakce na hlasitý podnět)
- **sopor** (středně hluboké bezvědomí, reaguje na podnět bolestivý – štípnutí)
- **koma** (hluboké bezvědomí, nereaguje na žádný podnět, vyžaduje lékařský zákrok, může omezit fungování lidských funkcí)

kvalitativní (kvalita vědomí je změněna)

- **delirium, náměšičnost, mráкотné stavy** (objevuje se při nádorech, epileptický záchvat, ...)

PORUCHY PUDŮ (zákl. potřeb)

Pud sebezáchovy

- **mentální anorexie** (odmítání potravy z důvodů psychických, hubnutí 20 a více kg za krátkou dobu, převážně 15-25leté ženy, ale i 8leté děti; muži; □ zdravotní následky (ztráta mense, rychlé stárnutí) □ nutný psychiatr)
- **bulimie** (nadměrná konzumace potravin „žravost“ □ vyvrátí, reakce na stres)
- **pica** (užívání nepoživatelných předmětů – kamínky, písek, papírky, ...)
- **automutivace** (sebeпоškozování, vyskytuje se především u mentálů □ trhají si vlasy, stříhají si prsty, ...)
- **suicidium** (= sebevražda; roli hraje způsob provedení, působí počasí, nejhorší měsíc je statisticky – duben (nejčastější výskyt duševních poruch), listopad (opadají stromy – melancholie)

Poruchy sexuálního pudu

- **homosexualita** (sex.. orientace na stejné pohlaví □ porucha: není možné množení □ ztráta zachování rodu)
- **exhibicionismus** (ukájení se odhalováním na veřejnosti □ vlastní uspokojení)
- **voayerství** (ukájení se pozorováním sexuálního aktu někoho jiného □ vlastní ukájení)
- **fetišismus** (ukájení se pomocí nejrůznějších předmětů, jde hlavně o získání fetiše)
- **pedofilie** (sexuální orientace na děti – věk do puberty – než vzniknou druhotné pohl. znaky)
- **gerontofilie** (sexuální orientace na staré lidi)
- **nekrofilie** (sex. orientace na mrtvé)
- **zoofilie** (sex. orientace na zvířata)
- **sadismus** (ukájení se způsobováním bolesti někomu jinému)
- **masofismus** (ukájení se vlastní bolestí při sex. aktu)
- **erotomanie, nimfomanie** (nadměrně vystupňovaný sexuální pud)
- **impotence, frigidita** (nedostatečný sex. pud)

- mezi poruchy nepatří: transexualita (touha po změně pohlaví), transvestita (převléká se za ženu)

EMOČNÍ PORUCHY

- **separační úzkostná porucha** (nadměrná úzkost z odloučení od matky n. blízké osoby; trvá do 3 let)
- **fóbická úzkostná porucha** (strach nutkavého charakteru)
- **sociální úzkostná porucha** (strach z cizích lidí)
- **porucha sourozenecké rivality** (starší sourozenec žárlí na mladšího □ vrací se na nižší vývojový stupeň, starší je více zodpovědnější)

PORUCHY CHOVÁNÍ

- jsou charakterizovány opakujícím se na trvalým obrazem dissociálního agresivního a vzdorovitého chování

projevy:

- nadměrné rvačky
- tyranizování slabších
- krutost k jiným lidem n. zvířatům
- ničení majetku, zakládání ohně, krádeže
- opakované lhání
- záškoláctví
- úteky z domova
- časté a intenzivní výbuchy zlosti

- vzdorovité provokativní chování
- doba trvání aspoň 6 měsíců, abychom mohli mluvit o poruše

4 druhy poruch chování:

1. porucha chování ve vztahu k rodině
2. nesocializovaná porucha chování – ve vztahu k vrstevníkům
3. socializovaná porucha chování – ve vztahu k dospělým
4. porucha opozičního vzdoru – vzdorovité neposlušné provokativní chování bez přítomnosti vážnějších agresivních činů (typický v pubertě a mezi 9-10 rokem)

PORUCHY SOCIÁLNÍCH VZTAHŮ

- **elektivní mutismus** (nemluvnost, dítě přestane mluvit v urč. prostředí, už chce mluvit, ale může se u něj vytvořit mentální blok, nesmí se nutit)

TIKOVÉ PORUCHY

- **tik** (mimovolný, rychlý opakující se nerytmický pohyb n. hlasová produkce s náhlým začátkem, kt. neslouží k žádnému zřejmému účelu; přechodné a ohraničené pohyby; mizí obvykle během spánku)

OSTATNÍ PORUCHY

- **enuréza** (pomočování)
 - **enkopréza** (pokálení)
- dyslalie** (patlavost – vada řeči ne učená; komolí nějakou hlásku; od 5 let je to už vada řeči; ráčkování)

11..Asociální a antisociální projevy. Delikvence, toxikománie, alkoholismus, gamblerství

A) DELIKVENCE

Jedinci se dostávají mnohdy do prostředí, kde je exponováno více hodnot, takže snadno vzniká konfliktní situace. Na dráhu zločinnosti se člověk dostává zpravidla tím, že vzniklou konfliktní situaci řeší v rozporu s platnými normami, v důsledku špatné výchovy, náboženského fanatismu, třídní nenávisti

Determinanty těchto jevů pak mají povahu sociální. Patří mezi ně hlavně nesprávná výchova, vadné uspořádání sociálních poměrů,... Veškerá výchova se děje skrze skupinu – škola, rodina, veřejná organizace.

Příčiny delikventního chování:

- disfunkční rodina
- ústavní péče
- problémy s docházkou
- snížený intelekt
- drogová nebo alkoholická závislost
- ztroskotání v zaměstnání...

Důležitost:

- autorita rodičů
- jasné a určité požadavky
- soulad mezi členy rodiny
- organizace rodiny, rodinného života
- úplná rodina...

CHOVÁNÍ

disociální – špatné návyky, nekázeň, neposlušnost, vzdorovitost, lež, afektivní poruchy

asociální – špatně přizpůsobivé, nespolečenské (je spíše obráceno dovnitř – sebepoškozování – toulavost, záškoláctví, drogy, alkohol, negativismus)

antisociální – zcela nepřizpůsobivé, protispolečenské (je obráceno vně – škodí společnosti – znásilnění, šikana, krádeže, zneužití, vandalismus)

PORUCHY CHOVÁNÍ DĚTÍ ŠKOLNÍHO VĚKU

- **nadměrné upoutávání pozornosti na svou osobu** – neurotické až hysterické, je třeba jej spíše ignorovat, popřípadě racionálně řešit – zklidnit
- **dětská neposlušnost a pubertální vzdorovitost** – aktivní (agresivní chování), pasivní (negativismus) – vyskytuje se hlavně u výrazně autoritativní a perfekcionista výchovy
- **dětská lež** – různé příčiny (ze strachu, z chvástivosti, bájeví lež = schizofrenie, histerie)
- **útěky a toulky** – příčinou: strach, konflikty, problémy, duševní poruchy
- **záškoláctví** – ze strachu, ale i z nudy
- **krádež** – výchovný problém x u kleptomanů výchovné prostředky nepomohou
- **agresivita, nenávisť** – příčiny: porušení citového pouta k blízkým, agresivita vychovatele

B) HRÁČSTVÍ (GAMBLERSTVÍ)

- porucha spočívá v častých epizodách hráčství, při kterých závislý subjekt preferuje uspokojení své potřeby na úkor sociálních, materiálních i rodinných či pracovních povinností, často dochází i k porušení zákona

- druhy automatů: hazardní (výherní – kupuje naději) x zábavní (kupuje čas)
- závislý hráč přesto, že nemá peníze je chce vyhrát, hráč si neuvědomuje ztráty
- při závislosti nastupuje ochota riskovat kariéru, peníze, rodinu
- impulzivita
- ambivalence k penězům, hráč je vázán na hru, nikoli na touhu po penězích
- dluhy, krádeže
- hráči svému okolí uvádějí, že hrají, aby vyhráli, nepřiznají si, že hrají proto, že jsou závislí
- **fáze výher** (občasná hra, častější výhry, vzrušení před hrou a během ní, zvyšování sázek, fantazie o velké výhře, osamělé hraní)
- **fáze proher** (myslí hlavně na hraní, nedokáže se hrou přestat, půjčuje si peníze, lže, bezohlednost vůči rodině, nepřítomnost v práci, dluhy, neklid, uzavřenost)
- **fáze zoufalství** (podmíněné tresty, odcizení od rodiny a přátel, více prohrává, obviňuje druhé, trestné činy, beznaděj, myšlenky na sebevraždu, alkohol)

C) TOXIKOMÁNIE

Droga je vše, co má rychlý a výrazný účinek na lidskou psychiku. Jsou to látky, které mohou vyvolat závislost (alkohol, nikotin, kofein). Závislost – nezvladatelná, neovladatelná touha po opakovaném brání drogy, tendence ke zvyšování dávek. Lidé experimentují s drogami k řešení svých problémů, k vyvolání lepší nálady, z nudy, aby na sebe upozornili nebo jen chtějí zkusit, co to s nimi udělá. Drogou jsou ohroženi hlavně jedinci nevyrovnaní, neuspokojení, neúspěšní a nešťastní (vlivy prostředí, rodiče nejsou schopni vnímat potřeby jedince). Čím více jim droga dává, tím více jsou ohroženi. Droga nejprve něco slibuje, nabízí, je příjemná a svůdná, později ale přináší rozladění, kocovinu, frustraci, beznaděj... Řada lidí závislých na droze vykazuje poruchy osobnosti a chování = psychoterapie – není to choroba, ale abnormní skladba osobnosti – týká se emocí, pudů, temperamentu, vůle... Je to vnitřní nezralost. Pro chování a případnou nezralost není důležitá jen míra intelektu, ale také psychická zralost a harmonická skladba osobnosti. Chování lidí – krádeže alkoholu, změna přátel, ztráta zájmu o studium, práci, vyhýbání se členům rodiny, zhoršení vzhledu, lhaní, problémy se zákonem.

Závislost:

- **psychická** (deprese, úzkost, napětí)
- **fyzická** (abstinenční příznaky – svalové křeče, zvracení, závratě, bezvědomí)

PREVENCE

- **primární** – cílem je, aby u potenciálních konzumentů nedošlo k faktickému konzumu drog, obrací se na jednotlivé složky populace, přináší poznatky, návody, blízcí lidé, škola
- **sekundární** – včasné zajištění odborné pomoci a léčby, přesvědčovat pacienta o tom, že drogy mu přinášejí více zlého než dobrého, telefonní linky, poradny
- **terciální** – zabránit recidivitě a minimalizovat sociální handicap postižené osoby, odpovídající přístupy jsou poradenství, léčení, soc. práce a soc. péče

Tři formy léčby:

- 1) jednorázová porada, krátkodobá léčba – důležité pracovat i s rodinou
- 2) ambulantní léčba – jedinec zůstává ve svém přirozeném prostředí
- 3) ústavní léčba – nepřetržitá odborná péče, radikální změna prostředí

D) ALKOHOLISMUS

Lidi, kteří požívají alkoholické nápoje, můžeme rozdělit do čtyř skupin podle toho, co od těchto nápojů žádají: do skupiny abstinentů, konzumentů, pijáků a do skupiny osob závislých na alkoholu.

- **abstinenti** umějí uhasit žízeň i uspokojit svou chuť kteroukoli tekutinou, v níž není žádný alkohol, protože požití této drogy v sebemenším množství odmítají, ať už je k tomu vede jakýkoli důvod.
- **konzumenti** od alkoholického nápoje chtějí opravdu jen tekutinu a chuť a až na nějakou zanedbatelnou výjimku ani vlastně nevědí, jaké účinky na nervový systém má alkohol obsažený v nápoji. Tedy dospělý konzument pije vhodný alkoholický nápoj ve vhodném množství a ve vhodném věku.
- **pijákům** nestačí alkoholické nápoje ani jako zdroj tekutiny, ani je neuspokojuje jen jejich chuť. Žádají si již účinků alkoholu obsaženého v nápoji, žádají si alkoholickou euforii.

Od té doby, kdy člověk hledá v alkoholickém nápoji zdroj euforie, tj. příjemnou změnu nálady, obveselení, úlevu, odstranění potíží a duševního napětí, zapomnění ap., začíná kratší, delší či dlouhá cesta, během níž se z nevinného pijáka může vyvinout a někdy se skutečně vyvíjí těžký, často i tragicky končící **člověk závislý na alkoholu**.

STÁDIA ZÁVISLOSTI

I. stádium - alkohol je zde drogou, kterou si piják buď sám ordinuje, aby potlačil nepříjemné psychické stavy, nebo aby dosáhl ve společnosti příjemného stavu, nálady a přiblížil se lidem nebo lépe řečeno svým spolupijákům. Frekvence abúzu alkoholu a dávky alkoholických nápojů během času stoupají, nedochází však dosud k alkoholické intoxikaci.

II. stádium - tolerance na alkohol dále stoupá, dochází nejdříve k občasným, později k stále častějším stavům opilosti, tj. k alkoholické intoxikaci. Piják pije rychleji, zejména v začátku požívání alkoholických nápojů a často přechází od méně koncentrovaných ke koncentrovanějším nápojům. Okénka jsou v tomto stadiu spíše výjimkou.

III. stádium - nadále roste tolerance, okénka jsou již pro toto stadium charakteristická. Pije s přesvědčením, že alkohol ovládá a může kdykoli přestat. Nastává ztracená kontrola v pití, která trvá od 6 do 12 měsíců.

IV. stádium - má výrazný znak snížení tolerance na alkohol, což znamená, že se závislý opije častěji, že se opije daleko rychleji než dříve a při nevhodné příležitosti. Nezřídka začíná pít již od rána. Vhodný je zde tzv. termín debaklu - bez alkoholu to nejde a s alkoholem také ne.

PREVENCE KRIMINÁLNÍHO CHOVÁNÍ

Pachatele by teoreticky mohla odstrašovat:

- výše trestu
- rychlost trestu (krátkost doby, za jakou na pachatele trest dopadne)
- neodvratnost trestu

Cílovou skupinou preventivních opatření mohou být:

- hyperaktivní děti (změna nálad, neobratnost, impulzivita chování)
- děti selhávající ve škole
- děti s poruchami chování
- děti zneužívané a týrané v rodinách
- děti z dysfunkčních rodin
- děti ze čtvrtí, kde je vysoká úroveň kriminality
- děti z rodin, v nichž chybí otec
- děti s predelikventním chováním

12.Osobnost učitele a jeho kompetence

- po staletí jsou formovány požadavky na vlastnosti vychovatelů, normy, podle kterých jsou vybíráni, připravováni a také hodnoceni
- stanovení příliš vysokých požadavků na učitele může být zdrojem frustrace pro učitele i společnost
- od učitele se očekává, že bude plnit řadu rozmanitých, někdy i protichůdných úkolů; zda při tom uspěl, je často nelehké poznat; v jádru tohoto povolání stojí sociální interakce

VLASTNOSTI UČITELE = vřelý, chápavý, přátelský, odpovědný, soustavný, vynalézavý, nadšený, citově stabilní, sebevědomý, vyrovnaný

POŽADAVKY NA PROFESI A OSOBNOST UČITELE

- učitel musí vychovávat, tj. formovat osobnost žáků
- měl by dobře znát psychiku žáka
- musí vyučovat, tj. vzdělávat
- měl by znát svůj obor, sledovat nové poznatky
- být ve styku s žáky
- dávat kladný příklad
- umět používat ped-psych. poznatky
- koordinovat, organizovat činnost svou, žáků i rodičů
- tělesné, duševní a duchovní zdraví, kulturnost

!!Cílem edukačního procesu by měl být člověk myslící, tvořící, uplatňující vzdělání v životě, harmonicky rozvinutý a sociálně přizpůsobivý

UČITEL JAKO EXPERT

- dnes je odborník (expert) chápán jako člověk, který díky svému vzdělání a zkušenosti dokáže dělat věci, které my ostatní lidé neumíme nebo je dělá spolehlivěji a efektivněji
- expert by měl umět co nejlépe myslet
- je expertem v jediné oblasti
- je výrazně vázán na kontext (prostředí, žáci, učivo)
- mají řadu důležitých dovedností zautomatizovanou (struktura hodiny, pravidla vyuč. hodiny)
- dokáže citlivě přizpůsobit své jednání situaci a kontextu, zejména při řešení složitějších situací, reagovat na novou situaci, improvizovat

- rozumějí situacím nekvalitativně hlubší úrovni
- dokáže rychle rozpoznat klíčové znaky situace

POŽADAVKY NA PEDAGOGA

- **stránka intelektuální** (všeobecné vzdělání a odborné vzdělání)
- **stránka citová** (vyzrálost po stránce mravní, sociální, estetické, schopnost empatie)
- **stránka volná** (samostatnost, sebereflexe, sebekritika, trpělivost, cílevědomost, rozhodnost, ...)

PEDAGOGICKÝ TAKT

- umění včas a správně rozpoznat důležité změny ve třídě, kolektivu i u jednotlivce
- zhodnotit přiměřeně situaci
- dovede rozpoznat potřeby lidí a reagovat na ně
- tím, že sleduje žáky, vytváří si zpětnou vazbu

HODNOTA UČITELOVA VÝKLADU

- výklad na 1. stupni co nejvíce omezit, vlastní práce dětí
- **být řečník** (přehlednost, nechat děti domýšlet situace, přiměřeně k dětskému chápání)
- **být posluchač** (umět se tázat, na základě poznávaného mohou pracovat žáci samostatně)

SCHOPNOSTI UČITELE

- **didaktické** (volba vhodných vyučovacích metod, probouzí u žáků zájem o předmět, rozvíjí tvořivost)
- **konstruktivní** (formulace vyučovacích a výchovných postupů)
- **percepční** (vnímání dění ve třídě)
- **expresivní** (mimika, gesta)
- **komunikativní** (schopnost interakce učitele se žáky)
- **organizační** (řízení vlastní pedagogické práce, mimoškolní aktivity)
- **schopnost sebereflexe** (znát sám sebe)
- **pedagogický takt** (správné a pohotové vedení žáků)

MOTIVACE K UČITELSKÉMU POVOLÁNÍ

1. PODLE ZAMĚŘENOSTI

- **logotrop** (učitel zaměřený na svůj obor, pečuje o své sbírky, s nadšením vede různé kroužky, nelituje času ani námahy, aby získal žáky pro svůj předmět □ filozoficky n. vědecky orientovaný)
 - **paidotrop** (učitel orientovaný spíše na žáky než o obor, na jejich problémy a zájmy)
 - individuálně psychologicky orientovaný (citlivý přístup k žákům)
 - sociálně psychologicky orientovaný (zaměřený na žáky jako na sociální skupinu)
- obojí je špatné, nejlepší je střed

2. PODLE STYLU VEDENÍ ŽÁKA

- **autoritativní** = **autokratický** (žáky vede a kontroluje, málo samostatnosti, ve výuce převládají příkazy, zákazy, vyvolává napětí)
- **demokratický** (učitel má vedoucí roli, podporuje iniciativu žáků, respektuje jejich názory)
- **liberální** (neúčast učitele na skupinových aktivitách, nevede ani nekontroluje žáky)

3. PODLE POUŽIT PEDAGOGICKÝCH POSTUPŮ

- **vědecko-systematický** (vysvětluje správně a srozumitelně, rozvíjí logické myšlení)
- **umělecký** (upoutá pozornost motivací)
- **praktický** (využití praktických pomůcek)

KLASICKÁ TEMPERAMENTOVÁ TYPOLOGIE

- **sangvinik** (společenský, vyrovnaný, optimistický, lhostejný, nevytrvalý, se sklonem k povrchnosti zájmů)
 - **cholerik** (průbojný, energický, zásadový, tvořivý, náladový s nedostatkem sebeovládání, dříve jedná než myslí)
 - **flegmatik** (trpělivý, vyrovnaný, zodpovědný, se smyslem pro spravedlnost, se sklonem k lenosti a setrvačnosti v názorech či metodách)
 - **melancholik** (citlivý, obětavý, pečlivý, ale zároveň pesimistický, plachý, mírný, málo praktický)
- !!v praxi vždy dva temperamenty u učitele najednou

JUNGOVA TYPOLOGIE

- **extrovert** (družný, má hodně přátel, impulsivní, sklon k agresivnosti, lehkomyšlný)
- **introvert** (klidný, zdrženlivý, přísně kontroluje své cit, spolehlivý, klade velký důraz na etickou stránku věci)

EYSENCKOVA TYPOLOGIE

- **labilita** (náladovost, nedostatek sebeovládání, nadměrná vzrušivost, společenská plachost)
- **stabilita** (opak lability)

STYL UČITELE

A) formální (důraz na učitele, výklad a uložení práce)

neformální (důraz na žáka, prostor pro iniciativu dětí, tvořivost a odpovědnost)

B) indirektivní (doplnění o nápady a pocity dětí)

direktivní (přednáší bez názorů dětí)

SNAHA O ROZMANITOST METOD VYUČOVÁNÍ

- **formální výuka** (lepší výsledky žáků v jazyku, čtení, matematice)
- **neformální výuka** (lepší výsledky žáků v motivaci, postojích, tvořivosti)

OFICIÁLNÍ SEZNAM KOMPETENCÍ UČITELE - vodítko k hodnocení práce učitele

nevýhoda: vede k zdůrazňování finální a formativní stránky hodnocení výkonu učitele – odhaluje slabiny v práci pedagoga, nepovzbuzuje k rozvoji činnosti

- **řídít práci** dětí jednotlivě, ve skupině i celé třídy tak, aby byla prováděna odpovědným způsobem při dosažení potřebného pořádku
- **diferencovat svou práci** podle škály schopností nebo dosavadních výsledků uvnitř vyučované skupiny
- **využívat širokou škálu pedagogických metod** vhodných pro práci s celou třídou, se skupinami žáků i jednotlivci
- **přizpůsobovat vyučovací metodu dané učební činnosti**, věnovat pozornost tempu práce
- **vytvářet dobře fungující vztahy** s třídou a jednotlivými žáky
- **kommunikovat** s žáky jasně, přesně, srozumitelně ústní i písemnou formou
- **hodnotit efektivitu vlastního vyučování** podle reakcí žáků a vhodným způsobem součinnost upravovat

13. Obecné a specifické determinanty učebního výkonu

- učební výkon je ovlivněn hlavně kognitivními determinanty – **intelligence, myšlení, vědomosti, paměť** □ učení = proces poznání na základě jejich interakce s jinými vlivy + ostatní složky osobnosti žáka – jeho stav, vnější prostředí

INTELLIGENCE – soubor všech duševních činností člověka, soubor schopností sloužících k poznávání a řešení problémů, rozdílejší se:

- **SPECIÁLNÍ INTELEKTOVÉ SCHOPNOSTI**
 - **schopnosti názorného myšlení a poznávání** (nonverbální schopnosti - umožňující vystihnout uspořádání vnímaných podnětů, představit si tvar tělesa v prostoru, provádět logické operace a řešit problémy s obrazy a se symboly)
 - **schopnosti verbálního myšlení** (slovní vyjádření, vnitřní řeč)
 - **schopnosti matematické, výtvarné, hudební, jazykové...**

V psychologii se rozlišují pojmy:

- **intelligence** (užší, speciálnější označení schopností)
- **intelekt** (širší pojem, zahrnuje spolu se schopnostmi i vědomosti, dovednosti, obecně poznávací předpoklady)
- **tvořivost a kreativita** (zahrnuje nejen intelektové schopnosti, ale i motivační vlastnosti)
- **OBEČNÁ INTELLIGENCE** (celková schopnost učit se a řešit problémy)
 - pro zjišťování obecné intelligence se použ. testy
 - **intelligenční kvocient (IQ)** – vyjadřuje poměr mezi zjištěným mentálním věkem jedince (MV) a mezi jeho věkem fyzickým (FV) podle vzorce $IQ = \frac{MV}{FV} * 100$ (nepřesné u dospívajících a dospělých)

VĚDOMOSTI – soustavy představ a pojmů, které si žák osvojuje

- umožňují člověku, aby na základě poznání řešil problémy, hodnotil skutečnost, účinně a účelně na ni působil
- osvojování vědomostí (není prosté převzetí hotových poznatků, ale aktivní proces)
- jsou jedním z výsledků lidského učení (spolu s dovednostmi, návyky, změnami schopností, motivů a rysů osobnosti)
- na přelomu 19. a 20. st. zkoumal **H. Ebbinghaus** vztah mezi množstvím učiva a počtem opakování potřebných k jeho osvojení; vyplynulo, že logické zapamatování, učení s pochopením (na rozdíl od mechanického) je časově úspornější a

má trvalejší výsledky; při učení nerozhoduje ani počet opakování jako spíše metoda učení; zvlášť důležitá je operace myšlení (analýza, syntéza, srovnávání, abstrakce, konkretizace, zobecnění)

UČEBNÍ OPERACE LZE ČLENIT TAKTO:

- rozčlenění textu na části
- výběr smysluplných opěrných bodů
- uvedení částí do vzájemných vztahů

FUNKCE NÁZORNÉHO MATERIÁLU

- umožňuje vnímání a formování představ
- zvyšuje motivaci k učení, ovlivňuje pozornost, pochopení
- pomáhá lepšímu pochopení, spojení názornosti se slovním výkladem
- názorné poznávání je při osvojování vědomostí spjata s myšlením a jím se zdokonaluje
- při osvojování vědomostí má podstatný význam vystižení (pochopení, poznání) vztahů mezi jevy a pojmy

STUPNĚ V UTVÁŘENÍ SOUSTAVY VĚDOMOSTÍ – **1.** soustava v mezích jednoho tématu,

2. v mezích jednoho učebního předmětu, **3.** z různých vědních oborů, **4.** zařazení jednotlivých vědomostí osvojených mimo vyučování do systému vědomostí, **5.** soustava či struktura principů, jak funguje práce s vědomostmi □ kvalitnější obraz světa než u útržkovitých vědomostí

Učení ve spirále

- žák se vrací k témuž pojmu n. principu nikoliv na stejné, nýbrž na vyšší úrovni, ne v kruhu, ale ve spirále (osvojuje si pojmy postupným prohlubováním, tak jak se rozvíjí jeho úroveň vědomostí, dovedností, poznávacích procesů a schopností)
- mezery z nižších stupňů ztěžují učení a intelektový vývoj žáka

Zapomínání – označení nepříznivých změn ve výsledcích učení v průběhu času, tj. změny ve vědomostech, kterých jednotlivec neužívá a ani je neopakuje

Schémata řešení se vyjadřují formou vývojového diagramu, algoritmu (pomáhají rozvinutí obecných metod myšlení)

VÝVOJOVÁ STÁDIA V ŘEŠENÍ ÚLOH

- děti nejprve řeší problém vnější manipulací s předměty, pak přecházejí k hlasité vnější řeči a od ní teprve k vnitřnímu procesu

JEAN PIAGET (1896 – 1980) – formuluje, že ve vývoji působí: zrání, učení, přenášení sociální zkušenosti, ekvibrace (vytváření rovnováhy mezi jednotlivými činnostmi)

- uveřejnil výsledky svého výzkumu řeči a myšlení dětí:

- **předoperační období** (předškolní věk)

- dítě ještě nemá rozvinutý systém logických operací
- chápe vztahy a řeší problémy prostřednictvím manipulace s předměty a v závislosti na tom, co právě vnímá
- soustředí se na jednu vlastnost vnímaných předmětů a podle ní je třídí

- **stádium konkrétních operací** (7-11 let)

- chápe identitu
- dovede uvést dva rozměry do vzájemných vztahů

- **stádium abstraktních (formálních) operací** (11-12 let)

- dokáže zacházet s výroky bez ohledu na smyslovou skutečnost
- operace vznikají z vnějších manipulací, jsou navzájem spojeny v složitější operační struktury, mohou probíhat oběma směry

L. S. VYGOTSKIJ (1896 – 1934) – kriticky navázal na Piageta

- za podstatný moment považoval **interiorizaci** (přechod od vnější manipulace s předměty k vnitřnímu procesu při řešení problémů)
- zdůrazňoval sociální determinaci, úlohu kultury, výchovy a vyučování

H.G. FURTH, H. WACHS – rozpracování Piagetových myšlenek přímo v praxi □ 2-letý experiment v USA nazvaný „škola myšlení“

- rozvíjení dětí probíhalo především v soustavě her (hry rozvíjející pohyby, vnímání, kreslení, logické uvažování, sociální uvažování)
- vyšli z předpokladu, že myšlení, řešení problémů může probíhat na různých úrovních, podle toho, jak náročné úkoly dítěti dáváme
- učitel potřebuje dobře znát individuální předpoklady žáků a jejich vývoj a podle toho jim dávat úkoly přiměřeně náročné

UČENÍ ŽÁKŮ – je výsledkem vzájemného působení činitelů prostředí a žákovy osobnosti

- **VNĚJŠÍ ČINITELÉ**

- **učivo, obecněji „učební výkon“** (učivo – to, čemu se má žák naučit)
- **učitel a jeho působení** (vlastnosti učitele, učitelův postoj k žákům a způsob výchovy, vyučovací metody)
- **soubor dalších vnějších podmínek, kt. vytvářejí „rámec“ i „pozadí“ procesu učení**
 - ekonomické, politické a kulturní podmínky pro vzdělávání v dané společnosti
 - postoje ke vzdělání v rodině, skupině vrstevníků
 - osobní vztahy, emoce
 - výchovně a vzdělávací cíle dané společnosti
 - škola, ve které vyučování probíhá, její tradice, vybavení pomůckami
 - podmínky přírodní, mikroklimatické, fyzikálně chemické
- **VNITŘNÍ ČINITELE**
 - **žákova motivace a autoregulace** (zvýšená motivace může příznivě ovlivnit autoregulaci i myšlení)
 - **vědomosti, dovednosti a návyky, kt. se dosud zformovaly předchozím vývoji žáka** (kontrola a případné doplnění předchozích vědomostí a dovedností se považuje za jeden ze zákl.podmínek efektivního vyučování a učení)
 - **psychické procesy a vlastnosti, kt. se dosud zformovaly v předchozím vývoji žáka** (záleží na schopnostech žáka, na jeho odpovědnosti, vytrvalosti; neprospěch může být způsoben nerovnoměrným vývojem osobnosti, zpožděním rozvoje některých aspektů)
 - **žákova metody učení** (mechanické opakování, práce s knihou, časové rozvržení studia jednotliv. předmětů, grafická úprava, ...)
 - **žákův přítomný stav** (únava, nemoc, stav úzkosti, strachu, ...)
 - **biologické předpoklady ovlivňují činnost a učení žáka, jeho vlastnosti a i přítomný stav** (nedostatky žákova zraku n. sluchu, leváctví, násilné přecvičování vyhraněných leváků)
 - **vzájemná interakce uvedených činitelů**
 - sumace činitelů (např. souhlas vzdělávacích cílů společnosti, postoje rodičů i žáka ke vzdělání)
 - rozpor, konflikt (jeden z rodičů n. žák má postoj ke vzdělání, kt. odporuje celkovému hodnocení vzdělání v dané společnosti)
 - lavinová reakce (změna v jednom činiteli vyvolává změny také v několika dalších činitelích – nemoc žáka vyvolá mezeru ve vědomostech a ta vede ke změně klasifikace, postojů učitele a rodičů)
 - kompensační působení

14. Specifické poruchy učení, diagnostika, prevence a náprava

PORUCHY UČENÍ = termín označující heterogenní skupinu obtíží, které se projevují při osvojování a užívání řeči, čtení, psaní, naslouchání a matematiky

- mají individuální charakter a mohou vznikat na podkladě dysfunkcí CNS
- mohou se vyskytovat souběžně s jinými handicapujícími podmínkami, nejsou ale přímým důsledkem těchto vlivů
- poruchy se nevyskytují pouze v oblasti školních dovedností - potíže vyvolávají horší důsledky
- některé poruchy vznikají v důsledku LMD (=lehká mozková dysfunkce); syndrom LMD se vztahuje na děti téměř průměrné, průměrné a nadprůměrné obecné inteligence s určitými poruchami učení nebo chování v rozsahu od mírných po těžké (kombinace oslabení ve vnímání, tvoření pojmů, řeči, paměti a v kontrole pozornosti, popudů nebo motoriky)
- stále více poruch se odpoutává od řečové oblasti - **neverbální poruchy učení** - charakteristickým rysem: potíže v prostorové orientaci; obdobně potíže vznikají také v sociální oblasti - neodhadne postoj, gesto, špatná interpretace výrazu (nedostatek smyslu pro rytmus, užití řeči není necitelné, sociálně nepřiměřené, nerozumí slovním hříčkám, metaforám, ani vtípům - nemívají smysl pro humor), špatné porozumění, intonace, plynulost, správnost čtení

DRUHY PORUCH UČENÍ

- **dyslexie** (= porucha čtení) - výrazně ovlivňuje školní neúspěšnost dítěte, úroveň čtení je výrazně nižší než všeobecná inteligence, ovlivňuje rychlost správnost čtení, porozumění textu; konfabulace - domýšlí si text; hranice dyslexie - 65 slov /minuta
- **dysgrafie** (= porucha psaní) - postihuje písemný projev - nečitelný, dítě si obtížně pamatuje písmenka a obtížně je napodobuje, postižena úprava písemného projevu, osvojování jednotlivých písmen a spojení hlásek
- **dysortografie** (= porucha pravopisu) - nepostihuje celou oblast gramatiky, týká se jednotlivých jevů - záměny krátkých a dlouhých hlásek, nerozlišování tvrdých a měkkých souhlásek, vynechávání, přidávání, zaměňování písmen nebo celých slabik; negativně ovlivňuje proces aplikování mluvnického učiva
- **dyskalkulie** (= porucha matematických schopností) - problémy v orientaci na číselné ose, záměna číslic (9 a 6, 2008 a 2800), neschopnost provádět základní matematické operace, pravolevé prostorové komplikace, matematické představy, potíže v geometrii
- méně časté poruchy:
- **dyspinxie** (=porucha kreslení)
- **dysmúzie** (= porucha hudebních schopností)
- **dyspraxie** (=poruchy ve vývoji motoriky (pohybové schopnosti) – děti jsou neohrabané, mají špatnou i hrubou motoriku

- **dyslalie** (neobratná mluva)

Tyto poruchy mohou být provázeny dalšími - poruchy řeči motoriky, zrakového aj. vnímání, poruchy soustředění, rytmu
Poměr **chlapci: dívky** = 7:1

Specifické poruchy učení nejsou:

- důsledkem nižšího intelektu
- důsledkem negativního emocionálního vývoje v předchozím věku
- nesouvisejí s málo podnětným prostředím, v němž dítě vyrůstalo

PŘÍČINY SPECIFICKÝCH PORUCH UČENÍ:

- dědičné (LMD)
- rodinné prostředí
 - děti doma nečtou
 - dítě nevlastní žádné knížky
 - rodiče nečtou, nevlastní knihy
 - rodiče pouze základní vzdělání
 - další lidé, kteří mají potíže
- prostředí školní
 - 3 až 4 učitelé při počáteční výuce čtení a psaní
 - X včas snaha o nápravu

DIAGNOSTIKA - včasné a kvalifikované zjištění - náprava

- Čtení**
- trvalé podprůměrné výsledky ve čtení
 - negativní nález v oblasti zraku a sluchu
 - nevelké absence a adekvátní podmínky ve škole

Pokud žák splňuje všechna kritéria - **dyslexie**. Pokud není splněno jedno, je třeba doplnit dvě z následujících kritérií: LMD
prokázaná dyslexie u rodičů či sourozenců
poruchy v oblasti psaní
opožděný vývoj řeči, specifická porucha řeči
špatné výsledky zrakové a sluchové percepce

LMD - lehká mozková dysfunkce

- syndrom LMD (vztahuje se na děti průměrné, podprůměrné i nadprůměrné z hlediska inteligence)
- **v dětské psychologické, pedopsychiatrické praxi** = skupina dětí s obtížemi ve vnímání (nepřiměřené postihování tvarů, vyčleňování detailů, problémy v prostorové orientaci, ve vizuomotorické koordinaci, fluktuace pozornosti, impulzivita, pohybová hyperaktivita, nezdřetlivost, neobratnost, obtíže ve vytváření a přetváření stereotypů
- **ve školské praxi** (neklidní, příliš živí žáci, obtížně zvladatelní, neobratní, špatně píší, problémy v kreslení, tělesné výchově, mnohdy problémy v řeči (patlavost))
- **rodiče** (uvádí neklid, nadměrnou pohyblivost, neurotické projevy, neobratnost, hravost, nedbalost, toulavost, unavitelnost, výkyvy ve výkonech)
- v dětské populaci - **vysoké procento** (2 - 20 % populace)

Příčiny a okolnosti vzniku LMD:

- činitelé prenatalní - doba před porodem uplatnění genetických činitelů, infekční nemoci matky, krvácení v těhotenství, závislost - léky, drogy, alkohol
- činitelé perinatální - doba porodu - přerušení přívodu kyslíku k mozkovým buňkám, porodní hmotnost, porušení hlavičky kleštěmi
- činitelé postnatální - doba po porodu, kdy je organismus mimořádně citlivý k řadě vlivů, jež je mohou poškodit - infekce, nedostatek potravy, střevní potíže

Dopady na osobnost dítěte:

problémy ve výuce - opakované nezdary a zkušenost záporného hodnocení vedou k nedůvěře ve vlastní schopnosti, pocitu méněcennosti – častá citová labilita, rychlé změny nálad, někdy infantilismus
v chování - **hyperaktivita** (nadbytek pohybové aktivity) X **hypoaktivita** (nedostatek pohybové aktivity)

Výchovný a psychoterapeutický přístup k dětem s LMD:

- **prostředí** - prvotní poškození CNS se dále vyvíjí v závislosti na prostředí, kde dítě žije.
mikro - rodina jako rozhodující výchovný činitel
makro - větší kolektiv, třída, přátelé, jiné skupiny dětí
- **nutné uspokojování psychických potřeb**
přiměřený přívod podnětů - ne prostředí chudé na podněty ani přesycené
smysluplný život - podněty musí mít pevný řád a smysl
citové projevy v rodině - ze strany jednotlivých členů rodiny
vlastní identita, nezávislost - budování

otevřená budoucnost - perspektiva budoucího uplatnění

Dyslexie – vyšetření dítěte má několik částí:

- úvodní rozhovor s dítětem
- zkouška hlasitého čtení – rychlost čtení, počet chyb, stupeň vývoje čtenářských návyků, kvalita chyb ve čtení, porozumění čtenému textu, průvodní chování při čtení, tiché čtení, závěr zk. čtení

Náprava: - vyvozování písmen (tiskací a psací ve spojení s říkankou a obrázkem)

- spojování písmen do slabik, slabikování (papírová písmena, písmena na kostkách, kt. dítě navléká na drát, písmena na prádlové gumě)
- čtení celých slov a vět
- porozumění čtenému textu
- záměny písmen (nejčastěji zaměňují písmena tvarově podobná (b-d, a-e, m-a), písmena zvukově podobná (t-d, sykavky), písmena lišící se čárkou či háčkem)
- dvojí čtení (dítě nejdříve slovo čte po písmenech potichu, pak je vysloví nahlas)
- metoda obtahování (několikrát po sobě obtahuje písmena napsaná na papíře a každé písmeno zvlášť vyslovuje několikrát po sobě)

Dysgrafie – často se stýká s dysortografií, tj. snížená schopnost osvojit si gramaticky správné psaní

- hrubá motorika (procvičování paže stejně jako svalů krku a trupu může být zařazeno i v průběhu psaní)
- jemná motorika (např. modelování, vytrhávání a skládání z papíru, navlékání korálků, omalovánky)
- žáky s dysgrafií nepřetěžujeme stálým psaním, dáváme přednost cvičením krátkým, často a pečlivě prováděným
- přepisování sešitů je neúčinné, zvýšenou námahou, vypětím a nervozitou se kvalita písma zhoršuje
- je velmi obtížné určit, kde končí porucha a začíná nedbalost

Dysortografie – porucha postihující pravopis (nezahrnuje však celou gramatiku), rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek, rozlišování slabiky dy-di, ny-ni, rozlišování sykavek, přidávání

a vynechávání písmen, nezvládnutí hranice slov v písmu

- **reedukace:**
 - rozlišování krátkých a dlouhých samohlásek (pomocí znaků Morseovy abecedy)
 - rozlišování slabik (tvrdé kostky – slabiky dy, ty, ny a měkké kostky – di, ti, ni)
 - rozlišování sykavek (pomůcky – karty s písmeny, obrázky se slovy obs. sykavky)
 - hranice slov v písmu (pomůcky – stavebnice, obrázky, karty s předložkami)

Dyskalkulie – porucha matematických schopností

- dělá problémy chápání pojmu číslo, umísťování čísel na číselné ose
- dítě nechápe předmatematické pojmy (menší – větší, méně – více)
- obtížné se orientuje v prostoru (nahore – dole)
- stále počítá předměty po jedné
- nepamatuje si číslíce, má obtíže při čtení číslíc
- není schopno psát číslíce podle diktátu, zapomíná je
- **typy dyskalkulie:**
 - **praktognostická dyskalkulie** (porucha mat. manipulace s konkrétními předměty nebo nakreslenými symboly)
 - **verbální dyskalkulie** (dítě má obtíže při označování množství a počtu předmětů, vyjmenovávat řadu číselovek od nejvyšší k nejnižší či naopak, řada sudých či lichých čísel)
 - **lexická dyskalkulie** (neschopnost číst matematické symboly)
 - **grafická dyskalkulie** (neschopnost psát matematické znaky)
 - **operační dyskalkulie** (narušená schopnost provádět matematické operace +, -, *, /)
 - **ideognostická dyskalkulie** (umí napsat a přečíst číslo 9, ale neví, že je to též $3 \cdot 3$, $10 - 1, 1/2$ z 18; má obtíže hlavně ve slovních úlohách)

15.Specifika nadaných dětí a jejich rozvoj (škola, rodina)

Nadání dětí je většinou vnímáno jako rychlejší vývoj v porovnání s jejich vrstevníky. Může se týkat současně více oblastí (např. intelektu, umění, tvořivosti, pohybových a sociálních dovedností) nebo může být omezeno na jedno či dvě z nich.

Talent = vysoké nadání, vloh, mimořádná schopnost. Talent je něco, co nelze někoho naučit, člověk ho má v sobě (vyniká jen v jedné oblasti)

Nadané děti většinou vývojově předběhnou své vrstevníky. Dříve se naučí mluvit, číst, psát, případně počítat. Tyto děti mají často problémy v přizpůsobení se mateřské škole.

K charakteristickým vlastnostem mimořádně nadaných dětí patří zvědavost a silná vnitřní motivace k činnosti, kterou si dítě samo zvolilo, touha po nezávislosti a menší potřeba spánku. Častá je i přecitlivělost, obvykle provázená bouřlivými emočními reakcemi. Ty se projevují větší vzdorovitostí, která je častější u chlapců, nebo mohou zůstat navenek skryty, spíše u dívek, a projeví se záchvaty pláče v soukromí, uzavřeností, případně zdravotními potížemi (bolesti břicha apod.).

Některé nadané děti mají sklon k perfekcionismu a pokud jim něco nejde, nedokáží se vyrovnat s nedokonalostí svých výkonů. Rozpor mezi představou konečného výsledku a jejich neschopností jej dosáhnout je přivádí k zoufalství. Odmítají další pokusy, někdy propadají afektivním záchvatům.

Nadané děti:

- brzy po narození věnují velkou pozornost lidem a věcem ve svém okolí
- v rozvoji řeči vykazují předstih (v roce vyslovují některá slova, brzy tvoří celé věty n. naopak mluví teprve ve věku 1,5 či dvou let, ale potom tvoří rovnou úplné a gramaticky správné věty)
- projevují zájem učit se číst a psát; často vyvinou své vlastní metody v přístupu k číslům a množinám
- intelektuální zájmy nepřiměřené svému věku
- zvědavé a dychtivé po učení
- bohatě obdařeni energií
- dovedou se upnout k práci soustředěně a odpovědně, dokáží dělat více věcí současně
- mívají zvláštní smysl pro humor
- velmi brzy přemýšlejí o smyslu života a dávají dospělým složité otázky na toto téma
- celosvětově věnována pozornost talentovaným a nadaným

– sdružení:

WCGT = Světová rada pro nadané (World Council for Gifted - and Talented)

ECHA = Evropská rada pro děti s vysokými schopnostmi (European Council for High Ability); **MENSA** (mezinárodní organizace, sdružuje superiorní s IQ větší 130 bodů (mentální věk/chronologický věk x 100))

Společnost A. Einsteina (jedinci s IQ vyšším než 150 bodů)

STAN = Společnost pro talent a nadání (československá pobočka ECHA)

NADÁNÍ

Stephen W. Hawking (8.1.1942) - badatel v oboru kvantové kosmologie, pracuje vědecky a publikuje, ač je trvale upoutaný na vozík (porucha motorických neuronů); Cambridge

L.Terman - USA, prováděl longitudinální sledování 1.500 dětí a mladistvích ve věku od 3 do 16 let, jejich inteligence vysoká IQ = 135; zjistil, že nejen inteligence, ale stimulující prostředí, stabilní rodinné zázemí, emocionální kvalita ovzduší má vliv

- od 60 let v USA zajištěna péče o nadané od obecné školy

- setkání ECHA ve Vídni v říjnu 1996; **Howard Gardner** - 7 typů inteligence:

- **logicko-matematická**
- **lingvistická**
- **prostorová**
- **kinestetická**
- **hudební**
- **interpersonální**
- **intrapersonální**
- **přírodovědná**
- **existencialistická**

- v roce 1994 bylo Radou Evropy přijato doporučení na podporu vzdělávání a výchovy nadaných dětí
- kdo jsou nadaní? = ti, kteří jsou výjimečně intelektově způsobilí;
- základ pro rozlišení poskytuje **inteligenní kvocient**, jako určitá kritická míra a hranice, nebývá vždy jednoznačně určená; na základě mezinárodních dohod se za hranici nadání považuje hodnota **IQ = 130**
- za **nadané** se považuje takové **dítě, u kterého se projevuje neobyčejný stupeň rozvoje všeobecných intelektových schopností**, který vyžaduje diferencované vyučování do hloubky i do šířky

Nadání = chápáné jako výsledek součinnosti osobnostního (kognitivního a motivačního) potenciálu a příznivých sociokulturních podmínek pro učení, ale i všeobecně pro výkonnost jakéhokoliv druhu

- v široce pojaté definici Občanského zákoníku USA jsou za nadané, resp. **talentované** považováni **žáci**, kteří jsou schopni podávat vysoké výkony a mají:

- **všeobecné intelektové schopnosti** (vysoká inteligence)
- **speciální školní schopnosti** (vysoké schopnosti v oblastech jako matematika, přírodní vědy, literatura, cizí jazyky)
- **kreativní, tvořivé nebo produktivní myšlení** (mimořádně vysoké schopnosti na odhalování nových, zvláštních, originálních myšlenek)
- **vůdcovské schopnosti** (schopnost angažovat jiné osoby na dosáhnutí společných cílů)
- **vizuální a umělecké schopnosti** (talent na malování, sochařství, hudbu a jiné umělecké schopnosti)
- **psychomotorické schopnosti** (nadprůměrné schopnosti v atletice, sportu, technice a mechanice nebo v oblastech, kde je vyžadována dokonalá jemná a hrubá koordinace)

- v kanadské legislativě se za nadané považují jen ti, kteří mají první tři charakteristiky

Nadaná osobnost - nejen nositelkou mimořádných kvalit, může být i nositelkou mimořádných **problémů** - týkají se různých oblastí:

- studijní návyky
- sebeobraz
- porozumění a podpora okolí
- poznávání relevantních možností ve světě práce
- podnětnost
- studijní materiály a vyučování ve škole vůbec

Nadaní snadno plní školní úkoly, nepotřebují systematické studium až do úrovně SŠ, nerozvíjí studijní návyky – problémy při výuce cizích jazyků - **sekundární poruchy**: pocity méněcennosti, úzkost, apatie

- vytváří se negativní sebeobraz - uvědomují si odlišnost, problémy v kontaktech s vrstevníky;
- lépe se poznává nadání přírodovědné (pro matematiku, fyziku, chemii), případně všeobecné; méně příležitostí je pro identifikaci humanitního nadání
- zpětná vazba od okolí může být nejasná, mohou vznikat problémy s rodiči, učiteli, spolužáky
- odlišné mohou být i způsoby trávení volného času, verbální komunikace
- trendy současnosti: screeningové metody pro včasné podchycení nadaných, rozvíjející programy, individualizované přístupy (psychologická intervence)

Intelligence = soubor všech duševních schopností člověka i úroveň toho, jak jich dovede využít

- ovlivňuje formální školní práci dítěte
- měření: mentální věk/chronologický věk x 100
- zkušenost ukázala, že se mentální věk po dosažení 15 let věku příliš nezvyšuje, proto se užívá tzv. **odchylkový IQ** (vyjadřuje skóre jedince pomocí jeho odchylky od normy pro dané věkové pásmo; předpokládá se, že inteligence je normálně rozložena - Gaussova křivka)

Popisná označení pro jednotlivá pásma (Atkinsonová):

skór IQ	Popisný název
130 a více	vysoce vynikající
120 - 129	vynikající
110 - 119	lepší průměr
90 - 109	průměr
80 - 89	horší průměr
70 - 79	hraniční
55 - 69	lehce zaostávající
40 - 54	středně zaostávající
25 - 39	těžce zaostávající
0 - 24	hluboce zaostávající

- třídění do pásem může být nežádoucí, stigmatizující, hrozí nebezpečí, že budou vyslovována sebenaplnující proroctví
- z důvodu standardizace inteligenčních testů je nutné sledovat průměr a směrodatnou odchylku daného testu, ta je mírou rozptýlenosti

pásmo ležící v rozpětí od 1 směrodatné odchylky nad a pod průměrem - zahrne zhruba 68%

2 směrodatných odchylek nad a pod průměrem zhruba 95%

3 směrodatných odchylek nad a po průměrem zhruba 99%

- je nutno uvažovat se směrodatnou odchylkou daného testu; jiné bodové hodnocení pak může spadat do téže směrodatné odchylky

Gaussova křivka:

16.Očekávání ve třídě a jeho vliv na výkonové a vztahové proměnné

- při setkání učitele se třídou se vytvoří sympatie a antipatie
- učitel si postupně vytváří o svých žácích určité mínění – může být stabilní n. méně stabilní
- sociální percepcie** (poznávání a vytváření si obrazu, mínění o druhém člověku) – učitel si vytváří obraz o dítěti jako žákovi z pozorování a jeho chování n. ze znalosti jeho výkonů a činnosti
- z jedné události si může učitel vyvodit o žákovi nesprávný obraz
- kauzální atribuce** (připisování příčin- je proces, kt. vědomě n. ne zcela vědomě probíhá, uvažuje-li člověk o příčinách chování druhých n. o příčinách svého chování; skutečné příčiny často buď zjistit nelze n. jsou jen těžko dostupné; příčiny chování mohou být v zásadě připisovány:
 - samému jedinci (zdroj jednání je viděn v jednajícím jedinci)
 - podnětům prostředí (zdroj jednání je viděn převážně ve specifice podnětů, na něž jednající reaguje)
 - situace (zdroj jednání je viděn v situační kombinaci jedince a podnětu)

OČEKÁVÁNÍ VE TŘÍDĚ

- vzniká na základě předchozí zkušenosti, vzájemného poznání učitele se žáky, žáků mezi sebou, působení vnějších vlivů (rodiče, ředitelství)
- projevy: očekávání úspěchu či neúspěchu žáka souvisí s učitelským emočním vztahem k žákovi

3 projevy očekávání:

- **žáci, u nichž se očekává, že budou dobří** □ tendence skutečně se zlepšit = PYGMALION EFEKT, podoba sebesplňující předpovědi, učitel se snaží pomoci, může povzbudit motivaci proti vlastním potřebám žáka, vytvoří si žáka k obrazu svému podle svého ideálu
- bez ohledu na žákovy schopnosti se vytvoří očekávání ze strany učitele, pak se žák zapojuje, zlepšuje se a stačí, když se přihlásí a učitel pochválí i špatnou odpověď
- záleží na vztahu 3 momentů:
 - učitelův názor na schopnosti žáka
 - žákův názor na vlastní schopnosti
 - to, nakolik je učitel pro žáka důležitou osobou
- **žáci, u nichž se neočekává, že budou dobří**
- nejsou dobří
- i přes neočekávání se reálně zlepšují (zajímá je téma, rodiče něco slíbí), ale nadále jsou hodnoceni záporně = GOLEM EFEKT

Učitel musí své **očekávání umět měnit** - nebýt rigidní - jinak žáky znechutí a to jak ty úspěšné i neúspěšné!!!

Očekávání ve třídě může výrazně ovlivnit školní úspěch i neúspěch

Rigidní učitel - jednání žáka si přizpůsobuje svému očekávání; žák po marných pokusech překonat očekávané: žák se vzdá - „já to říkal“, výjimka, to opsal X žák „má dnes špatný den“

- žák pochopí svůj úkol - změni své pojetí, poddá se - „Proč bych se namáhal, když mi dá stejně 2“

CHYBY ZE STRANY UČITELE

- učitel přeceňuje některé žáky
- učitel podceňuje některé žáky
- přehlíží „odepsané žáky“

□ přiměřeně chválit, kritizovat

postižení hlavně žáci (citliví na učitelovo jednání, poddají, lišící se od průměrných vlastností)

TŘI TYPY PROJEVŮ VŮČI ŽÁKOVI PŮSOBÍCÍ NA JEHO SEBEVĚDOMÍ:

- nadměrná chvála za úspěch, nedostatečná kritika po nezdaru v lehkém úkolu
- nadměrná pomoc při úkolu - hlavně u nevyhledávaných žáků
- výrazy soucitu při nezdaru

!!! Pozor na emotivní výrazy - soucit s odepsanými nebo naopak výbornými žáky (např. v délce času při zkoušení, v nápovědě ...)

Silný vliv jak u učitelů, tak u žáků má sebehodnocení.

Učitelovo očekávání, tak i žákovo očekávání je jedním z významných činitelů žákova školních výkonů. Učitel svoje očekávání, že žák bude úspěšný n. neúspěšný, sděluje prostřednictvím svého chování k dotčenému žákovi. Na základě tohoto učitelova chování, kt. si žák interpretuje ve svůj prospěch n. neprospěch, je žák motivován n. naopak motivace zbavován

UČITEL – ŽÁK

„**zaškatulkování**“ – učitel zaujímá určitý postoj vůči žákovi (emoce – pozitivní, negativní, lhostejnost); učitel si vytvoří na základě pozorování a zkoušení odhad do budoucnosti (může a nemusí se zlepšit)

ŽÁCI - UČITEL

- větší význam osobních vlastností a charakteristika než odbornost
- učitel musí být vždy připraven, pohotový, ochotný
- vidět očima žáků □ pochopení pak také učení

OČEKÁVÁNÍ SMĚŘUJÍCÍ K UČITELI

- učitel vystaven očekávání nejrozumnějších lidí - očekávají:
- **žáci** (srozumitelný výklad, chválu, uznání, zábavu, pomoc při učení, radu, emocionální blízkost, spravedlivost)
- **rodiče** (zprostředkování vědomostí a znalostí potomků, zajištění jejich trvalého pokroku v učení, rada pro děti, ochrana před nebezpečím, empatii, terapii a spolupráci)
- **kolegové** (vždy dobrou náladu, svěťování starostí (oboustranné), podpora v konfliktních situacích)
- **vedení školy** (dosažení výukových a výchovných cílů, objektivní posuzování výkonů žáků, bezkonfliktní vedení třídy, udržování disciplíny, příkladné chování, společenskou a profesní angažovanost, schopnost integrovat i problémové žáky, ...)

- **společnost** (přípravit žáky pro trh práce, motivovat k výkonům a úspěchům, naučit využívat své klady a potlačovat zápory, podporovat vývoj osobnosti dítěte - zabránit disproporcí atd.)

Stres z očekávání - uvědomit si, co mě deprimuje nejvíc, neztotožnit s očekávaným (jinak otrokem) - dejte najevo, že jste pracovně vytížení (rodiče si většinou myslí, že učitelé nemají co dělat), braňte se, žádejte o pomoc i nadřazené

Očekávání žáků

- navodit na začátku hodiny pozitivní očekávání - chuť spolupracovat
- očekávání úspěchu = potřeba úspěšnosti - volit úkoly přiměřeně náročné, minimalizovat zklamání z neúspěchu (pomoc, pokud si neví rady)
- učitel očekává - důvěru v žáky, s úsilím mohou zvládnout, dodat sebedůvěru i slabším - úspěch je v jejich rukou

17. Interakce a komunikace ve škole

Obecně

- **INTERAKCE** – reagování lidí na sebe navzájem, probíhající kdykoliv se s někým setkáme, navzájem se nějak zaznamenáme a dáváme to najevo třeba i mimoděk
 - **KOMUNIKACE** – sdělování informací, podávání zpráv
- Interakce a komunikace se vzájemně prostupují = **interaktivní komunikace**

KOMUNIKAČNÍ STRUKTURY PŘI VYUČOVÁNÍ:

- **jednosměrná komunikace:** učitel – třída (výklad)
- **obousměrná komunikace:**
 - učitel – třída (opakování)
 - učitel - žák u tabule (ústní zkoušení)
 - učitel - žák v lavici (ověřování mezi lavicemi))
 - učitel – žák, žák - žák (beseda, třídní hodina)
 - žák – žák (při práci ve dvojicích - laboratorní práce)
 - žák – žák (práce ve skupině - dílny, tělocvik)

KOMUNIKACE

- **verbální** - mluvené i psané vyjádření; přímá, nepřímá
- **neverbální** - proxemika - vzdálenost: intimní zóna (kolem 30 cm)
 - osobní zóna (do 75 cm)
 - sociální zóna (asi 2 m)
 - veřejná zóna (od 3,5 - 7 m)
- haptika (dotečky – podání ruky, poplácání po rameni)
- posturika (postoje)
- kinezika (pohyb během řeči)
- gestika (gesta)
- mimika (pohyby obličejového svalstva)
- řeč očí (pohledy)
- **paralingvistické aspekty řeči**
 - intenzita hlasového projevu
 - tónová výška hlasu (hlubší se lépe poslouchá)
 - barva hlasu
 - délka projevu
 - rychlost projevu (denně muži 10 - 12 tis. slov, ženy 23 - 26 tis. slov) – ženy (ženy jsou většinou komunikativnější - obstarávají děti)
 - přestávky v projevu
 - akustická náplň přestávek
 - přesnost projevu (logičnost, návaznost, neopakovat se)
 - způsob předávání slova (neskákat si do řeči)

PEDAGOGICKÁ KOMUNIKACE

- jednotlivé vztahy, v nichž se realizuje ped. komunikace, jsou od sebe neoddělitelné
- v ped. komunikaci se sdělují **informace kognitivní** (poznatky, věcná sdělení), **afektivní** a **regulační** (vyjádření souhlasu, nesouhlasu, citů)
- ped. komunikace učitele je důležitým projevem jeho osobnosti, rysů a sociálních dovedností (= pedagogický takt)

PEDAGOGICKÝ TAKT

- má učitel tehdy, dovede-li správně a včas rozpoznat reakci žáků na situaci, rozpozná-li správně a rychle změnu v psychickém stavu a postoji žáků a dokáže podle toho uzpůsobit své další chování a jednání
- silný formativní vliv učitele – jeho postoje k žákům komunikace s nimi – je dokumentován výzkumem tzv. pygmalionského efektu

PYGMALIONSKÝ EFEKT – formování osobnosti dítěte vlivem učitelova očekávání, jak se bude dítě chovat, jaké je, popř. jakým se stane

- dochází k němu v některých případech výrazně, jindy nikoli; záleží na vzájemném vztahu 3 momentů:
 - učitelův názor na schopnosti žáka
 - žákův názor na vlastní schopnosti
 - to, nakolik je učitel pro žáka důležitou osobou, do jaké míry ho žák považuje za důležitého pro sebe

KOMUNIKAČNÍ CHYBY

- **haló - efekt** (posuzování podle prvního dojmu – „zaškatulkování“)
- **projekce** („podle sebe soudím tebe“, svoje představy, pocity a postoje promítáme do postoje druhých)
- **racionalizace** (vlastnímu jednání přisuzujeme pozitivnější motivy než má)
- **citově racionalizační přenos** (naše objektivní hodnocení ovlivňuje náš citový vztah k žákovi □ všechny žáky nebudeme mít rádi stejně, ale nesmíme se tím nechat ovlivnit)
- **efekt zakotvení** (přebírání názorů někoho jiného)
- **úzká posuzovací kritéria** - z jedné části usuzujeme na celek (někdo je nám sympatický a my si hned myslíme, že je i inteligentní)
- **centrální tendence** (kategorické soudy - buď x nebo, černobílé vidění)

SLOŽKY KOMUNIKACE

- **komunikátor** (učitel) - profesionální komunikátor
- **příjemce** (žáci, učitel)
- **komuniké** (sdělení)
- **symbol** (jazyk, v němž je informace předávána)
- **formy komunikace**
 - monologická
 - dialogická

PORUCHY V KOMUNIKACI

- nepřizpůsobení obsahu sdělení úrovni posluchačů
 - ztráta informace (při posílání informace - zkrácení)
 - haló efekt - forma převažuje nad obsahem
- ! naučit se klást otázky - produktivní, formulace otázek

VLIV NA PEDAGOGICKOU KOMUNIKACI

- **prostorové omezení** (škola, mimo školu nemusí fungovat)
- **časové omezení** (vyučovací jednotka)
- **omezení sociálními rolemi** (určují pravidla chování)
- **vymezení obsahu komunikace** (dán výukovým cílem, tématy)
- **vyučovací metody a formy**
- **chování**

ČÁSTI PEDAGOGICKÉ KOMUNIKACE

- **verbální** (přímá)
- **nepřímá** (zprostředkovaná učebnicí)
- **neverbální** (gesta, mimika, chůze, dotyk, pozdrav)

Cílem pedagogické komunikace je společné směřování k určitému cíli nebo nároku

PEDAGOGICKÁ INTERAKCE

= vzájemné působení dvou či více subjektů, které sledují stejný cíl; zabývá se strukturou mezilidských vztahů

- od učitele se očekává, že bude žáky:

- **vzdělávat** (zprostředkovávat jim vědomosti, dovednosti, způsoby myšlení a činnosti určitého oboru, podle učitelovy aproby)
 - **vychovávat** (rozvíjet jejich zájmy a postoje, schopnosti, charakter)
- důležitým momentem vztahu učitele k dětem je **MOTIVACE**

FLANDERSOVY KATEGORIE PRO ANALÝZU INTERAKCE

PROMLUVY UČITELE

- **reagování**
- přijímá vyjádření citů (přijímá a vyjasňuje citové ladění žáků neohrožujícím způsobem; city mohou být kladné i záporné; je zahrnuto předpovídáním citových prožitků i vzpomínky na ně)

- chválí a povzbuzuje (chválí a povzbuzuje žáky k činům nebo k chování; žertování které uvolňuje napětí (nikoli na úkor některého z žáků); je zahrnuto pokyvnování hlavou, vybízivé „ano“, „jen dál“...)
- přijímá nebo uplatňuje nápady žáka (vyjasňuje, zdokonaluje a rozvíjí myšlenky, kterými přispěl žák)
- **dotazování**
- klade otázky (klade otázku vycházející z jeho vlastních myšlenek o obsahu či o postupu s úmyslem, aby žák odpověděl)
- **zahajování**
- přednáší (sděluje skutečnosti nebo názory o lásce nebo o postupu; vyjadřuje vlastní myšlenky, klade řečnické otázky)
- dává pokyny (dává pokyny, povely či příkazy, jichž má žák uposlechnout)
- kritizuje žáka nebo zdůvodňuje autoritu (pronáší výroky se záměrem změnit chování žáka z nepříjemného na přijatelné; kárá někoho; sděluje, proč dělá to, co dělá; velmi často odkazuje na sebe)

PROMLUVY ŽÁKA

- **reagování**
- odpověď (podává učiteli očekávanou odpověď; učitel přitom zahajuje kontakt nebo vyžaduje výrok žáka a vymezuje, co žák řekne)
- **zahajování**
- zahájení (zahajuje rozhovor; odpovídá učiteli neočekávanými výroky)
- mlčení nebo zmatek (odmlky, krátká období ticha a období zmatku, kdy pozorovatel nerozumí, co je sdělováno)

INTERAKČNÍ ANALÝZA - praktický způsob, jak učitelům pomoci zkoumat vlastní profesionální přednosti a slabiny

- učitel by měl umět analyzovat povahu své komunikace se žáky
- pro analýzu interakce je dobrou pomůckou také videozáznam (výsledky někdy ukazují, že učitel a dítě měli úplně odlišnou představu o tom, co se děje)

18. Sociální skupina a její efektivita (struktura a dynamika malé sociální skupiny)

Člověk jako **společenský tvor** nežije osamoceně, ale je vždy spjat velmi úzce s ostatními lidmi.

SOCIÁLNÍ SKUPINA

- soubor 2 a více jedinců, kteří mají společný cíl, ideologii, systém norem, sankcí, strukturu □ ovlivňují existenci každého jedince
- má často silnější vliv než jednotlivce
- vlivu skupiny se využívá v převýchově delikventů, v léčení alkoholiků, ve skupin. Psychoterapii
- druhy soc. skupin podle velikosti:
- **velká** (národy, společenské třídy a vrstvy, mládež, důchodci) – vzájemná komunikace se většinou odehrává zprostředkovaně n. s pomocí zástupců)
- **střední** (školní třída)
- **malá** (rodina, skupina dětí, kt. si spolu hrají, sportovní oddíl, pracovní skupina) – členové se znají a jsou v přímém styku

CHARAKTERISTIKY PRO MALOU SOCIÁLNÍ SKUPINU:

- společné cíle
- některé společné názory a postoje
- systém norem a sankcí
- možnost vzájemné komunikace
- možnost sociální interakce
- struktura (role, pozice)

KRITÉRIA TŘÍDĚNÍ MALÝCH SOC. SKUPIN (Kulka)

- míra sociální distance ve skupině
- typ vzájemných vazeb mezi členy
- zaměření činnosti skupiny
- doba trvání
- možnosti vstupu do skupiny
- vztah jedince ke skupině
- solidarita členů
- charaktery jedince do skupiny

KLASIFIKACE SOCIÁLNÍCH SKUPIN

- **primární** (intimní vztah členů, vyšší stupeň soudržnosti, citové vazby)
- **sekundární** (utvářejí se na základě zájmů, cílů)

- **formální** (organizovány zpravidla zvenčí a mají plnit určité cíle) – např. nová školní třída n. skupina pracovníků, kt. se navzájem ještě dobře nepoznali a nesblížili; nebývá citový vztah mezi členy
 - **neformální** (společenství vzniklé na základě dobrovolnosti, vzniká bez příkazu, spontánně, na podkladě společných cílů, potřeb a činností; členové jsou navzájem poutáni citovým vztahem)
 - **situační x stálé** (doba trvání)
 - **referenční** (jednotlivec se k ní hlásí, zahrnuje se do ní, identifikuje se s ní; buď je skutečně členem n. touží po tom, aby se jím stal; např. úspěšný sportovní oddíl, parta; jedinec očekává, že mu to přinese uspokojení důležitých potřeb)
 - **členské**
 - **homogenní** (složená z dětí stejného ročníku)
 - **heterogenní** (zahrnuje členy s větším věkovým rozdílem)
- Někdy jedinec není ztotožněn se skupinou, ve které se nachází (je členem), ale identifikuje se s jinou skupinou.
- **členství**
 - automatizované (rodina)
 - dobrovolné (parta, kroužek)

POZICE A ROLE VE SKUPINĚ

= souhrn práv a povinností, které skupina jedinci určila; každý člen zaujímá ve skupině určitou roli; pozice jedince ve skupině je determinována: - a) **sociální přitažlivostí**

- b) **mírou osobní moci** (prestiže)

A. Kategorie sociálních pozic podle sociální přitažlivosti:

- **populární osoby** (pro většinu členů přitažlivé)
- **oblíbené osoby** (pro mnohé členy přitažlivé) - akceptované osoby (část skupiny je preferuje) - trpěné osoby (malá část skupiny je preferuje)
- **mimo stojící osoby** (nikdo je nepreferuje)

B. Kategorie sociálních pozic podle míry osobní moci:

- **dominantní osoby** (vůdcovské)
- role vůdce - formální (dáno funkcí)
- neformální (osobní vlastnosti)

role vůdce (dobrá inteligence, dobrá sociální adaptace, vyšší stupeň extroverze, vyšší míra dominance, organizační schopnosti)

- **aktivní osoby** (pomocníci)
- **závislé osoby** (souputníci)
- **periferní role**

S pozicí jedince ve skupině je spojena určitá role □ **SOCIÁLNÍ ROLE** - vyjadřuje chování očekávané od jedince v určitém postavení

PŘEDPOKLADY PRO VOLBU A VÝKON ROLE

- vlohy a schopnosti
 - temperament
 - fyzické dispozice (vzhled, věk)
 - charakter

ZÁKLADNÍ (OBEČNÉ) ROLE:

- **nadřazené role** (otec, učitel, nadřízený)
- **podřazené role** (role žáka, dítěte, pacienta, zaměstnance)
- **souřadná role** (role přítele, kolegy, spolužáka)
- **role sexuálního partnerství**

SOCIOMETRICKÝ STATUS = stupeň obliby jedince

Sociální skupiny umožňují jedinci uspokojovat důležité potřeby, působí na celou osobnost. Důležitý je vliv na sociální dovednosti a charakter.

- první skupinou ve vývoji dítěte je jeho **rodina**. Zkušenosti z rodiny podstatně ovlivňují další účast dítěte v jiných sociálních skupinách – zda bude umět navázat styk s druhými, zvládat konflikty, oblíbenost.
- s vývojem dítěte a mladistvého postupně vzrůstá význam **skupiny vrstevníků**. Pokud rodiče omezují styk dítěte s vrstevníky, ztěžuje to jeho osvojení sociálních dovedností a formování důležitých rysů.
- **rané dětství** (interakce mezi dětmi spíše příležitostně, předškolní věk - vytváří se herní skupiny)
- **vstup do školy** (tvoří se již malé skupinky a celá třída se může vyvinout v neformální skupinu)
- **11-14 rok** (skupiny vrstevníků získávají zvlášť důležité místo v životě jedince – skupiny kamarádů, zájmové kroužky, ale také konflikty a zklamání.
- **mladiství** (jsou urč. dobu silně závislí na skupině vrstevníků, hledají u vrstevníků porozumění)

Dobré zařazení do skupiny přináší dítěti uspokojení, podporuje jeho pocit jistoty a sebehodnocení.

Zvláštní místo mezi skupinami vrstevníků má **školní třída** (tvoří se zde osobní vztahy a uzavřené menší skupinky, velice důležitá pro vývoj dítěte).

19. Socializace, její podstata a druhy

SOCIALIZACE = proces začleňování jedince do společnosti, učení jedince žít ve společnosti (seznámení s hranicemi a normami společnosti)

- nebývá nikdy ukončena, jedná se totiž o vývoj lidské osobnosti
- člověk se rodí jako biologická jednotka a sociálním učněním se stává biosociální jednotkou
- přeměna biologického jedince v kulturní bytost
- proces začleňování do společnosti
- sociální interakční proces (jedinec si osvojuje hodnoty, sociální normy, ...)
- je druhem sociálního učení
- objevování lidské společnosti jedincem, získávání sociální zkušenosti
- souhrn procesů vzájemné interakce mezi společností a jedincem

Cílem socializace: zformovat bytost, která se bude i o samotě chovat tak, jakoby byla pod stálým dohledem ostatních členů skupiny

SOCIALIZAČNÍ ČINITELÉ

- **obecné sociokulturní vlivy** (jejich prostřednictvím si všichni příslušníci dané společnosti osvojí normy, hodnoty a způsoby uvažování a chování, které jsou společností vyžadovány)
- **větší sociální skupina n. vrstva** (zprostředkovává a interpretuje jedinci obecné sociokulturní vlivy)
- **malá sociální skupina** (člověk se do ní dostává různě – výběrově (sportovní klub), nevýběrově (rodí se do ní); nejvýzn. skupinou je rodina (uspokojování zákl. psych. potřeb – pocit bezpečí, lásky, ...))

PRODUKTY SOCIALIZACE

- vědomí sebe sama (sebevědomí, sebehodnocení, sebeúcta, seberealizace)
- postoje
- role
- sociální dovednosti (dovednosti interakční, komunikační, organizační)
- sociální rysy (otevřenost, aktivita, integrace)
- sociální motivy

SOCIALIZACE - se dělí:

- **primární** (probíhá v rodině; normy, které se během této socializace vstřebávají, platí jako stabilní, ale mohou se během života ještě měnit; primární socializace trvá do 3. roku života)
- **sekundární** (připravuje individuum na jeho roli ve společnosti a probíhá zejména v rodině, ve škole a v kontaktu s vrstevníky; probíhá od 3. roku života)
- **terciální** (uskutečňuje se v dospělosti, individuum neustále uskutečňuje interakci se svým soc. okolím)

SOCIALIZACE může být:

- **vědomá a záměrná** (v rodině n. ve škole)
- **nevědomá a bezděčná** (vzniká interakcemi, kdy korigujeme své chování vůči ostatním, kdy čl. uplatňuje svou schopnost vcítění se do situace druhého člověka = empatie)

SOCIÁLNÍ UČENÍ

- zvláštní význam má tzv. sociální zpevňování (odměna i trest přicházejí od někoho, koho si vážíme, koho uznáváme)
- **asociace** (podmiňování) – vytváření spojů mezi podněty
- **posilování** (zpevňování) – založeno na odměnách (pochvala, projevy sympatie, uznání a lásky) a trestech (projev nesouhlasu, zavržení, pohrůžky, nesympatie)
- **observace** (odezírání) – jedinec si osvojuje takové způsoby chování a jednání, za které je sociálně odměňován jeho model (např. kamarád, oblíbená filmová postava)
- **anticipace** (očekávání) – může mít pozitivní vliv (např. říká-li matka synovi „dokážeš to, jsi šikovný“ □ vyjadřuje důvěru jeho schopnosti, což posiluje jeho touhu dosáhnout cíle), negativní vliv (např. učitel reaguje na dílčí neúspěch žáka „zase jen dostatečná, jako obvykle, to jsi celý ty“ □ vyjadřuje nedůvěru a nespokojenost, což žáka nemotivuje k lepšímu výkonu)
- **imitace** (nápodoba) – je běžná i u zvířat; lidský jedinec se napodobování učí řeči, mimice, gestikulaci, projevu citů)
- **identifikace** (ztotožnění) – ztotožnění s osobou, k níž má jedinec vztah a chce se jí přiblížit)

SOCIÁLNÍ POZICE – je to místo, které má jedinec v rámci svého společenského okruhu (záleží na věku, vzdělání, pohlaví, ...)

STATUS – hodnocení pozice, společenská vážnost – prestiž

- **vrozený** (muž a žena)
- **získaný** (student gymnázia vs. student ZŠ)
- **připsaný** (přidělený společností)

SOCIÁLNÍ KOMUNIKACE

- odevzdávání a přijímání informací při sociálním styku
- vyplývá z potřeby čl. vyměňovat si informace s jinými lidmi, pokud je čl. izolován □ **deprivace**
- podmínka sociální existence

PROCES SOCIALIZACE - v normách si najdu svůj profil

- skupinové normy jsou užší než normy obecné
- **aspekty:** interpsychický (vnitřní přijetí norem)
 intrapsychický (prezentace norem navenek)
- není-li mezi nimi jednotu - **sociální schizofrenie** (pod tlakem prezentuje něco jiného, než co vnitřně přijal) □ psychické negativní stavy (fobie, deprese, neurotizace)

CHARAKTERISTIKY SOCIALIZACE

- **akcelerace** - spojení s akcelerací biologickou (dřívější nástup reprodukčních schopností)
- **retardace** - stále déle jsme schopni zaujmout některé sociální role (pozdější vstup do manželství, pozdější rodičovství)
- **celoživotní proces** - po celý život se člověk musí měnit a přizpůsobovat novým rolím
- **aktivní forma přístupu** - přistupovat aktivně a nečekat, že se to vyřeší
- **nárůst introverze** - mládí zvyšuje sociabilitu a je společenější, ve stáří se introverze zvyšuje; při výjimečných situacích (večírky, plesy, ...) se vrací zpět k extroverzi, introverti ve společnosti zůstávají introverty - emocionální deprivace (žen, které mají introverty a hledají extroverty; introverti nemají potřebu vyjadřovacího vztahu - pocit deprivace)
- **interakce s prostředím**
- **interiorizace** = zvnitřnění

DEVIANTNÍ SOCIALIZACE

- **subkultura** (skupina, parta) nepřijímá normy společnosti, ale své vlastní □ nadměrná indivi-dualizace, agresivita, kriminalita
- **nadměrná individualizace** - především u jedináčků, rodiče mu podřizují a uzpůsobují život celé rodiny; konflikt nastává např. při vstupu do manželství, neboť stále očekává, že se mu i manželský život přizpůsobí; každá role chce kompromis, toleranci a přizpůsobení
- **agresivita** - vliv masmédií především na děti a mládež; u dospívajících jsou už autoregulační procesy (míra autoregulace je na SOU je jiná než na SŠ); dítě při kontaktu s agresivitou neví, že by se mělo chovat jinak

20. Sociální a morální vývoj

SOCIALIZACE = proces začleňování jedince do společnosti; učení jedince žít ve společnosti (seznámení s hranicemi a normami společnosti), má charakter sociál. učení

Langmeier - Skupiny nitroděložního vývoje jedince:

- lidský plod je v době svého nitroděložního života záhy připravován pro činnosti, které budou nutné pro jeho přežití a pro interakci s okolním světem
- lidský plod je **aktivní**, tj. ovládá a „kontroluje“ prostředí (nejde jen o pasivní reagování podle schématu)

VÝVOJ SOCIÁLNÍCH VZTAHŮ (zahrnuje vznik a postupný rozvoj soc. vlastností)

- **první rok života** - vývoj sociálních vztahů těsně souvisí s jeho emočním vývojem

R. Spitze - dítě prochází 3 kvalitativně odlišnými stádii; „objektové“ vztahy dítěte v 1. roce života:

- **preobjektální** (do 3 měsíců, nerozlišeno objekt a subjekt)
- **stádium předběžného objektu** (asi od 3. - 6. - 8. měsíců, tvář - úsměv; dospělý reaguje živě a vzrušeně, což stupňuje zájem a vzrušení dítěte - výměna kontaktu mezi nimi je stále bohatší a členitější)
- **stádium objektu** (začíná mezi 6. - 8. měsícem; dítě postupně rozlišuje mezi známou a cizí tvář, přičemž dává najevo úzkost z neznámé osoby; v této době začíná mít osoba, která o dítě pečuje, nezastupitelný význam pro citový vývoj dítěte)

!!! Dostatečná podnětnost prostředí, zejména pokud jde o produkování dostatečně silných kladných citů směrem k dítěti.

!!! Sociální vývoj (ale i vývoj vůbec) může být optimální jen tehdy, kdy o dítě trvale pečuje matka či osoby známé a blízké. Nevýhodné pro dítě je časté odlučování od rodiny, střídání sociálních prostředí nebo časté střídání pro dítě neznámých osob, které o něj pečují.

- **období mezi 1. a 3. rokem života**

- dítě je silně **poutáno k matce** (blízké osobě), ale dokáže již navazovat vztahy s větším počtem lidí (otec, prarodiče ...)
- utváření své role v rodinném společenství (tzn. že se chová podle očekávání druhých a samo očekává od druhých určité odezvy na své projevy)
- vrstevníci - kolem 2 let navázání kontaktů (pozornosti); **hra – paralelní** (nehrají si spolu, ale každý sám pro sebe), teprve kolem 3. roku jsou děti schopné **hry kooperativní**
- **fáze vzdoru** (negativismus) s prudkým rozvojem samostatnosti a autonomie dítěte
- **předškolní období** (3 – 6 let)

- emoční vztahy ke vzdálenějším osobám
- postupné přijímání norem, příkazů a zákazů
- posléze osvojování sociálních rolí (ve smyslu chování a postojů, které od nich dospělí očekávají)
- začíná převažovat kooperativní hra, soupeřivost, dominantnost
- **vstup dítěte do školy**
- sociální vztahy se prohlubují a rozšiřují
- souvislost s morálním vývojem - žáci si do školy přinášejí zvnitřnělé základní jednoduché normy sociálního chování (co se smí a co ne, co je žádoucí) a elementární hodnoty (co je dobré a zlé)
- **období dospívání**
- rozlišování a kvalitativní odlišování sociálních vztahů (rozhodující pro utváření budoucích základních rolí manželských a rodičovských)
- emancipace od rodiny, navazování vrstevnických vztahů
- **dospělost**
- znaky zralého člověka:
 - kladný vztah ke svým rodičům
 - nebýt na rodičích závislý
 - vytvořit hluboké a pevné pouto k partnerovi, které se nepřetrhne při prvních konfliktech a neshodách
 - nebývá neustále šířán nepřátelství a závisti vůči ostatním
 - ani vysoké, ani příliš nízké sebevědomí
 - zralost znamená umět být sám sebou, být svůj, být pravdivý vůči sobě i jiným
 - schopen vykonat denně přiměřené množství práce a má mít pocit, že jeho práce je užitečná
 - schopen udržovat dlouhodobé přátelství k několika bližším lidem
 - přiměřená sebedůvěra
 - s druhými lidmi jednat ohleduplně, ale rozhodně
 - zájem o zlepšování životních podmínek, aniž by tak učinil na úkor ostatních
 - zájem o své blaho má přesouvat na další lidi - na partnera, děti, rodiče, přátele, spoluobčany, lidi vůbec
 - práce, odpočinek zábava - radost
 - má být schopen oprostít se od zbytečného napětí
 - umět přijímat i dávat lásku, něhu
 - spolehlivý, ochotný k sebezdokonalování
 - má mít zájem předávat své obtížně získané zkušenosti a vědomosti mladším

STÁDIA MORÁLNÍHO VÝVOJE (Kohlberg)

1. Předkonvenční úroveň

- morálka daná trestem a poslušností (odměna x trest)
- naivní účelový hedonismus (očekává výhodu, nebo vyhnutí se nepříjemnostem)

2. Konvenční úroveň - jde o splnění sociálního očekávání

- morálka poslušného dítěte (dítě jedná tak, jak se od hodného dítěte očekává - dobré vztahy dítěte s okolními lidmi)
- morálka daná autoritou a svědomím (dítě dodržuje normy, aby zabránilo kritice ze strany autority a aby současně předešlo pocitům viny a „výčítkovému“ svědomí)

3. Postkonvenční úroveň - morálka osobně přijatých zásad

- forma společenské smlouvy (mezi společenskou prospěšností na jedné straně a individuálními právy na straně druhé - práva jednotlivce i celého společenství mají být respektována)
- univerzální etické principy (jedinec řídí své chování v souladu s normami, aby nemusel sám sebe odsuzovat)

Uvedená stádia neprobíhají u všech dětí stejně (tedy vzhledem k dosaženému věkovému stupni), mohou se překrývat

Sociální učení:
 podmiňování
 zpevňování
 observace
 očekávání
 imitace
 identifikace

21. Psychologické zvláštnosti výchovných metod

Výchovná metoda = způsob užití výchovného prostředku ve výchově, způsob vypracovaný a zdůvodněný na podkladě zkušeností i vědeckých poznatků

Výchovný prostředek = libovolný jev, užitý k výchovnému působení

Výchova - tj. zaměřené působení rodičů, učitelů, vychovatelů a výchovných institucí na vychovávání (především na děti a mládež), je to působení urč. výchovných prostředků a metod, založených na zkušenostech, tradici i na vědeckých poznatcích

- je chápána jako vzájemné působení vychovávajících a vychovaných, jako jejich vzájemná komunikace a interakce

- výchovné požadavky v příznivém případě stimulují k příznivému způsobu života, vývoji rozvinutí osobnosti, zvládání životních požadavků a cílů □ při nedostatku požadavků se osobnost nevyvíjí n. jen v malé míře
- **chybou** ve výchově je kladení nepřiměřeně vysokých požadavků na děti a mladistvé
- nedostatek požadavků n. požadavky nadměrně vysoké mohou vést k labilitě až neurotizaci dítěte
- důležitý je emoční vztah mezi dospělým a dítětem □ požadavky ze strany dospělého nestačí jen vytyčovat, ale důležitá je i kontrola jejich plnění
- požadavky nezdůvodněné až nesmyslné, doprovázené křikem, vyhrožováním jsou málo efektivní □ mohou dítě vést proti všem vychovávajícím, autoritám
- požadavky na dítě nepřicházejí jen zvenčí □ dítě si klade požadavky na sebe samého

VÝCHOVNÍ ČINITELÉ

- učitel působí na dítě
- dítě působí na učitele (plní - neplní požadavky, chová se ukázněně - neukázněně, agresivně - přívětivě)
- na dítě působí rodiče, další učitelé, kamarádi, filmy, četba, televize
- dítě přijímá nebo odmítá výchovné působení podle svých dosavadních zkušeností, postojů, návyků, přítomného stavu
- dítě sleduje své vlastní cíle, což může podporovat realizaci výchovného cíle, ale také ji to může brzdít

VÝCHOVNÉ PROSTŘEDKY, které učitel využívá:

(snaží se přivést ke svědomitému plnění úkolů)

1. vytyčuje požadavek
2. kontroluje jeho plnění
3. podle výsledků kontroly reguluje činnost žáků - užívá odměny
 - přesvědčuje (při nesplnění požadavku jej opakuje, vysvětluje a zdůvodňuje)
 - napomíná (užívá trest)
4. exemplifikace (ovlivňování; Grac)

VÝCHOVNÉ POŽADAVKY - specifikace požadavků společnosti na dítě

- důležitý způsob, **forma vyjádření** výchovného požadavku - lze vyslovit jako příkaz, žádost, prosba, formou otázky, náznaku
- záleží na slovním vyjádření, intonaci, mimice, gestech; obsaženy nejen ve slovním sdělení, ale v tradici, denním režimu, v obyčejích □ pomáhá rodičům, učitelům i výchovným pracovníkům k tomu, že nemusí požadavky vyslovovat zbytečně často
- nejběžnější výchovné prostředky k regulaci chování a jednání - odměny a tresty
- psych. výzkumy a teorie učení v 1. pol. 20. st. zdůraznily význam posilování a zpevňování při vytváření spoju

ODMĚNA

- patří k nejběžnějším výchovným prostředkům, druhy odměn:
 - pochvala, úsměv, projev sympatie, kladného hodnocení
 - dárek věcný n. peněžní
 - umožnění činnosti n. zážitků, po kterých dítě silně touží
- působení rodičů, učitelů spojené s urč. chováním a jednáním jedince (vymezení z hlediska ped. psychologie), které:
 - vyjadřuje kladné společenské hodnocení tohoto chování a jednání
 - přináší jedinci uspokojení některých jeho potřeb, radost
- odměny nemají účinek jednoduchý a jednoznačný, záleží na: druhu odměny, vyspělosti n. nevyspělosti dítěte, na přiměřenosti odměny k zralosti dítěte aj.
- rozdělujeme odměny:
 - **emoční** (pochvala, projev sympatie) – jsou často efektivnější než materiální odměny
 - **materiální** (nadměrné užívání tlumí hodnotnější vnitřní motivaci – zvědavost, radost z činnosti)
- podle výzkumů Skinera - odměna působí silněji, užívá-li se občas
- výsledky výzkumů říkají, že výchova zaměřená spíše na odměnách, má lepší výsledky než výchova užívající převážně trestů

TREST

- působení rodičů, učitelů spojené s urč. chováním a jednáním jedince (vymezení z hlediska ped. psychologie), které:
 - vyjadřuje negativní společenské hodnocení chování nebo jednání
 - přináší jedinci omezení některých jeho potřeb, nelibost, frustraci
- z dějin výchovy známé - dříve spíše tresty než odměny
- přemíra trestů □ projev bezradnosti a bezmocnosti výchovného pracovníka, jeho nezvládnuté agresivity
- projevem výchovně neúčinným, popř. škodlivým, vedoucím k opačným výsledkům, než jaké byly zamýšleny
- účinky trestů lze jen obtížně předvídat □ u jednoho dítěte vede k žádoucí nápravě, u druhého k poslušnosti jen navenek při skrytém nesouhlasu, třetí dítě reaguje negativisticky a pokračuje v nežádoucím chování, čtvrté upadá do deprese a ztrácí morální sebehodnocení □ někdy trest vede k pravému opaku toho, než čeho jsme chtěli dosáhnout

- rozlišujeme tresty:
- **fyzické** (jsou nežádoucí a ve škole zakázány, působí zastrahujícím způsobem □ postižený prožívá hlubokou frustraci, strach ponížení, ublížení □ tyto silné emoce dříve či později vedou k agresivním projevům, násilnému chování; někdy fyzické trestání přechází až do tělesného týrání dítěte, s vážnými psychickými následky)
- **psychické** (tj. odepření projevů lásky, kladného emočního vztahu, chladné odměřeně chování k dítěti □ výzkumy ukazují, že takové děti se vyznačují až příliš silným sebevědomím s pocity viny, hříšnosti, morální méněcennosti □ formuje se u nich labilita n. neurózy)
- **odepření nějakého uspokojení** (vyžaduje vždy dobré zvážení toho, zda zákaz nevede k omezení něčeho, co je pro život a vývoj dítěte důležité, takový trest dítě hluboce frustruje a může mít nepříznivý vliv na jeho další vývoj)
- **donucení k činnosti = ukládání práce n. dodatečného učení za trest** (zpravidla vede k narušení motivace k takové práci n. učení)

Jaká výchovná □ metoda je tedy nejúčinnější?

□ (**Rousseau**) - **metoda přirozených následků** (pomáhá dítěti pochopit, co učinilo a že je zdůvodněné přispět k odčinění toho, co se stalo)

- chování dítěte, které je v rozporu s normou, často vyžaduje spíše pedagogicko-psychologický rozbor a vhodnou úpravu podmínek než potrestání
- trest je přijatelný za předpokladu, že dítě z chování dospělého a z jeho emočních projevů chápe:
 - a) odsouzení se týká mého konkrétního chování n. činu, ne mé osoby
 - b) nedošlo ke ztrátě sympatie, lásky, důvěry, pomoci dospělého
 - c) dospělý nepovažuje dítě za nenapravitelně špatné
- trestáme, až když jsme žáka napomenuli a varovali a on toho nedbal

PŘESVĚDČOVÁNÍ

- slovní působení, kt. pomáhá dítěti věřit v sebe a ve své schopnosti
- pozitivní postupy povzbuzování:
 - přijímat děti takové, jaké jsou, ne takové, jaké by mohly být
 - komunikovat s dítětem a naslouchat mu
 - projevovat dítěti důvěru
 - soustřeďovat se na dobré nápady dítěte a zhodnotit je
 - hodnotit i snahu a dílčí zlepšení
 - vytyčovat cíle dílčí, reálné a realizovatelné pořad
- problematiku přesvědčování zpracoval J. Grác (srovnává různé složky slovního působení jednoho člověka na druhého) rozlišuje:

objasnění (pochopení skutečnosti, osvojení a prohloubení vědomostí)

persvaze (nejde jen o hodnocení skutečnosti, o formování nejen kognitivních, ale také emočních, motivačních aspektů, o formování postoje)

sugesce (působení přesahující poznávací aspekt, ovlivňuje emoce a jednání, ale činí tak při omezení kritického myšlení a vědomé kontroly člověka, na kterého působí)

přesvědčování (na rozdíl od sugesce využívání intelektu) □ vede ho k tomu, aby si uvědomil, jaký způsob jednání odpovídá jeho důležitým potřebám a cílům

PŮSOBNÍ MODELU

- mnoho učitelů, rodičů i ostatních výchovných pracovníků vychovává především příkladem
- dítě si vybírá svůj vzor (model) - v něm poznává charakter, hodnotové orientace, morální principy □ to vybízí k napodobování □ model působí zpravidla silněji než samotné slovní působení
- **volba vzorů** závisí na tom, jaké vzory předkládá společnost
- napodobování modelu a identifikace s ním závisí na působení malých a středních sociálních skupin
- při formování osobnosti působí **negativní i pozitivní model** (takový být nesmím)
- vztah k modelu se v průběhu ontogeneze může měnit
- **model korigovaný** (jedinec přejímá většinu znaků, jen v některém znaku pozměňuje, koriguje své jednání)
- **model syntetický** (vzniká sloučením znaků různých modelů)
- případy, kdy se mladiství identifikují s morálně nežádoucím modelem
- formy působení vzoru:
 - imitace** („nejsem takový - chci být takový“)
 - nonimitace** („nejsem takový - ani nechci být takový“)
 - desimilace** („jsem takový - nechci takový zůstat“)
 - nondesimilace** („jsem takový - a chci takový zůstat“)
- mezi vzor a percipienta - někdy vstupuje **exemplifikátor** jako zprostředkující činitel (dospělý, rodiče, učitel, přítel) upozorňující na vhodný vzor, na důležité znaky vzoru, pomáhající zvolit vzor adekvátnější, odpoutat se od vlivu záporných vzorů □ záleží na percipientovi, co si ze vzoru vybere
- záleží na učiteli, rodičích, dalších osobách, aby dobře znali dítě či mladistvého, měli k němu individuální přístup, sledovali v jeho projevech působení jeho vzorů, aby taktním způsobem pomáhali využít jejich vlivu, popř. je korigovali

CELKOVÉ STYL Y VÝCHOVY

- k poznání způsobu výchovy (jeho hlavní formy, účinky) přispěl experimentální výzkum uskutečněný před 2. sv - K. Lewin a jeho spolupracovníci

- experiment proběhl v přirozených podmínkách
- rozlišuje **výchovné styly**:
- **autokratické** (autoritativní, dominantní) - vychovatel mnoho rozkazuje, hrozí, trestá a málo respektuje přání a potřeby dětí; má málo porozumění, jednoznačně determinuje žáky svými zkušenostmi, úsudky, rozhodnutími - poskytuje málo samostatnosti a iniciativy
- **liberální řízení** (slabý styl) - vychovatel řídí děti málo nebo vůbec ne, neklade přímo požadavky, pokud vysloví požadavek, nekontroluje a nepožaduje jeho důsledné plnění
- **demokratický** (integrační, sociálně integrační) - vychovatel dává dětem přehled o celkové činnosti skupiny a jejich cílech, udílí méně příkazů a podporuje iniciativu, působí spíše příkladem než hojnými tresty a zákazy; skupina diskutuje o společné práci; podávání návrhů; vychovatel je přístupný rozhovorům, má pro děti a jejich individuality porozumění
- každý ze tří stylů výchovy vytváří u dětí odlišný způsob chování a prožívání:
- autokratické vedení** □ vede k vyššímu napětí, dráždivosti, dominantnosti, agresivitě; pracovní aktivita závisí na přítomnosti a dozoru vedoucího; děti se buď závisle přimknou k vedoucímu, jsou poslušné, málo iniciativní, nebo jsou naopak agresivní vůči vedoucímu a bouří se proti autoritám □ v obou případech silná závislost na pochvale vedoucího, snaží se upoutat jeho pozornost
- liberální vedení** □ žáci mu dávají přednost před autokratickým, přitom však projevují nespokojenost v tom smyslu, že nezajišťuje potřebnou organizaci společné činnosti, takže skupina nedosahuje výsledků, kterých chtěla dosáhnout)
- demokratické vedení** □ lepší účinky v pracovních výsledcích, v chování a kázni, ve vztazích k vedoucímu, mezi dětmi navzájem, v rozvoji iniciativy □ tento styl se považuje za optimální

22.Školní třída jako sociální skupina (diagnostika interpersonálních vztahů a klimatu ve třídě)

SOCIÁLNÍ SKUPINA – nevyjadřuje se kvantitativně, ale vztahově; = formální či neformální sdružení osob, které se navzájem znají; psycholog. znakem je vědomí my (my = školní třída)

- vliv na charakter třídy a vztahů v ní má: věk žáků, pohlaví, velikost třídy (počet žáků), dispozice jednotlivých žáků, rodinné prostředí

ZNAMY ŽIVOTA MALÝCH SOCIÁLNÍCH SKUPIN:

- vytváření struktury
- komunikace ve skupině
- vytvoření závazných norem chování
- vytvoření ideologie a programu činnosti
- vnitřní skupinová dynamika a činnost skupiny

Třídění malých sociálních skupin

primární (pospolitost se vytváří na základě přirozených citových vazeb - rodina)

sekundární (vznikají na základě formálních kritérií – podle místa bydliště, věku)

JEDINEC A SKUPINA

- každý člověk je sociálně závislý; život ve skupině také podstatně přispívá socializaci a formování osobnosti prostřednictvím sociálního učení

SOCIÁLNÍ VZTAHY VE TŘÍDĚ

interpersonální vztahy = mezilidské vztahy (v rodině, ve třídě, v učit. sboru, ve škole, mezi U-Ž, U-Ř, U-veřejnost) - důležitou složkou sociálního klimatu ve třídě, ve škole

- zahrnují postoje, přání, zájmy, hodnoty účastníků, plnění sociálních rolí
- mohou napomáhat výchově a vzdělání, pokud jsou dobré; jsou-li špatné, komplikují či znemožňují výchovu a vzdělání

FORMOVÁNÍ VZTAHŮ VE TŘÍDĚ

- **podskupiny** (neformální) - děti se sdružují s těmi, kdo sdílejí jejich vlastní pohled na svět (skupiny podle pohlaví, schopností, společenských vrstev)
- členství dodává dítěti prestiž, poskytuje podporu n. pomáhá ve volbě cílů a plánů, jimiž se snaží vyrovnat ostatních členům skupiny
- děti mají sklon lépe pracovat ve skupinách, které si samy vybraly (totéž platí i o dětech s menšími schopnostmi, pokud obtížnost úkolu nedosahuje takové úrovně, kdy je to odradí)
- **přátelské dvojice** - pevnost přátelství závisí na prostorové blízkosti, na podobnosti statutu a domácího prostředí, na spol. zájmech
- práce v těchto dvojicích: efektivnější učení
- **izolované dítě** - mnohdy neví, co by mohlo ostatním nabídnout n. jak by jim to mohlo nabídnout
- většinou odlišná osobnost, domácí prostředí, domácí zájmy
- osamělost, deprese, sebeodmítání
- důležité je, aby mu učitel dal najevo, že v jeho očích má stejnou hodnotu jako ostatní děti
- **oblíbené dítě** - stejné ohledy k ostatním i k sobě, vzbuzují důvěru, ..
- většinou vůdce (třídy, skupiny, ..), většinou vyšší IQ
- uděluje skupině identitu

VZTAHY

přátelské - hlavně v rámci skupin

neutrální

nepřátelské (= rivalské)

ŠIKANA - zjevná či skrytá,

– ponižování až týrání žáků jinými žáky

iniciátoři - obvykle žáci starší, fyzicky vyspělejší, žáci osobnostně či sociálně narušení; 3x více chlapců než dívek, chlapci - týrají chlapce i dívky, dívky - šikanují dívky

– za účelem zisku výhody (psychické, společenské, hmotné) nad jinými jedinci

– iniciátor : oběť = 3:2, většina případů trvá nejméně 12 měsíců

SOCIOMETRIE - měří vztahy ve skupinách na základě vzájemných vazeb (sociometrický ratingový dotazník SORAD) – 5 typů:

- **hvězda** (ten, kdo získává nejvíce kladných voleb, odměňuje, trestá)
- **outsider** (hodně voleb rozdává, ale málo získává, tj. zesměšňovaný typ)
- **izolát** (nezískává ani nerozdává žádné volby, přežívá ve třídě)
- **šedá eminence** (skrytý typ, moc voleb nerozdává ani nezískává, volí si ho hvězda, má na ni zásadní vliv)
- **antihvězda** (získává nejvíce negativních voleb, šikana – agresor)

SOCIÁLNÍ KLIMA

= vztahy: učitel - žák, žák - učitel, žák - žák

- **defenzivní** - žáci směřují nevědomě k obraně ega
 - maskování skutečného chování (např. dostane 5 - směje se) □ časté spory, hádky, žalování
 - neefektivní naslouchání, často dvouznačnosti (žáci si učitelovy informace překroutí ve svůj prospěch)
 - příklad reakce na defenzivní klima - pasivní rezistence - žák sedí a mlčí
 - rezistence vůči působení učitele
 - odplácení stejným v komunikaci učitele
 - ukrytování vlastního mínění
 - masové lhaní, podvádění
 - denní snění ve třídě
 - snaha útočit na učitelovy slabé stránky
- **supportivní** - komunikace mezi žáky četná, menší kolize
 - žáci naslouchají
 - panuje tu jasná „zpráva“ (opak dvojsmyslnosti)
 - žáci dostávají více informací a jsou učitelem častěji potvrzováni (uspokojení potřeby prestiže)

ATMOSFÉRA VE TŘÍDĚ

- dosti proměnlivý charakter
- mění se od předmětu k předmětu, od učitele k učiteli
- může se změnit i v průběhu hodiny
- dána situačně
- kooperativní x soutěživá

ŠKOLNÍ TŘÍDA A JEJÍ DIAGNOSTIKA

- třída jako sociální skupina - žáky ovlivňuje – diagnostika školní třídy je mnohem těžší, obtížnější a složitější než diagnostika jednotlivého žáka
- z hlediska sociální psychologie bývá **školní třída** chápána jako **sociální skupina**, kde:
 - vztahy a činnosti převážně orientovány výchovně
 - rozhodující vliv má učitel
 - dochází k vytváření struktury, interpersonálních vztahů, ke vzniku a utváření podskupin, kde se více či méně rozvíjí spolupráce a soutěživost

OVLIVŇOVÁNÍ KLIMATU TŘÍDY

- klima se ovlivňovat dá, jde však o proces dlouhodobý, řádově několik měsíců; postup vedoucí ke změně může mít řadu etap:
 - zjistit přání žáků, týkající se sociálního klimatu třídy
 - rozhodnout o oblastech, v nichž by bylo třeba klima změnit k lepšímu
 - promyslet pedagogické postupy, jež by umožnily klima výuky zlepšit
 - vyhodnotit účinnost zásahů pomocí některého dotazníku

DIAGNOSTIKOVÁNÍ KLIMATU VE TŘÍDĚ

- **sociometrický přístup** (objektem studia je školní třída jako sociální skupina, strukturování a restrukturování třídy, vývoj sociál. vztahů a jejich vliv na rozvoj dispozic žáků) – sociometrické metody - dotazníky:
 - popis klimatu ve třídě z urč. pohledu žáka při výuce urč. předmětu
 - porovnání názoru žáka a učitele na klima třídy
 - porovnání žákovského přání a přítomného aktuálního stavu
 - zjišťování rozdílů mezi učiteli vyučujícími tutéž třídu
 - zjišťování rozdílů mezi tradičními a alternativními školami
 - zjišťování, jak klima ovlivňuje osobnost učitele a žáků, výchovně vzdělávací výsledky
 - samotné ovlivňování klimatu školní třídy (klima je možné měnit, ale musí se zapojit všichni aktéři)
- **organizačně sociologický přístup** (objektem studia je školní třída jako organizační jednotka a učitel jako řídicí pracovník; zjišťuje rozvoj týmové práce v hodině; redukování nejistoty žáků při plnění úkolů; diagnostická metoda: standardizované pozorování)
- **interakční přístup** (zjišťuje interakci mezi učitelem a žáky v průběhu vyučovací hodiny; diagnostická metoda: standard. pozorování, metoda interakční analýzy, počítačové metody, audiovizuální nahrávky)
- **pedagogicko-psychologický přístup** (zjišťuje spolupráci žáků ve třídě; kooperativní učení v malých skupinách; diagnostická metoda: posuzovací škála)
- **školně etnografický přístup** (zjišťuje, jak klima funguje, jak jej vnímá a hodnotí jeho aktéři a sociokulturní konstruování klimatu; diagnostická metoda: zúčastnění pozorování)
- **vývojově psychologický přístup** (objektem je žák jako osobnost a školní třída jako sociální prostředí, v němž se žák rozvíjí □ ontogeneze (v našem případě adolescence))
- **sociálně psychologický a enviromentalistický přístup** (je nejrozšířenější; objektem studia je školní třída chápána jako prostředí pro učení; zjišťuje kvalitu klimatu a strukturní složky)

KLIMA ŠKOLNÍ TŘÍDY

- **z hlediska obsahu** = ustálené postupy vnímání, prožívání, hodnocení, reagování všech aktérů na to, co se ve třídě odehrává; důraz je kladen na to, jak klima vidí a interpretují sami aktéři = subjektivní aspekty klimatu
- **z hlediska času** = označuje jevy dlouhodobé – typické pro danou třídu, učitele po několik měsíců

Školní třída – velmi důležitá pro vývoj dítěte, nemusí být jednotná, často uzavřené menší skupinky žáků; učí se společně činnosti a vzájemné spolupráci; dítě v ní tráví mnoho času

Ideální třída = kolektiv, který směřuje vlastní dynamikou ke stejným cílům jako učitel a škola, stav ve třídě zkoumá sociometrie (hodnotí žáka)

- hledisko sympatičnosti (každý hodnotí spolužáky 1-5, pak se z toho vypočte index sympatičnosti)
- hledisko soudržnosti (grafickým znázorněním lze získat představu o přátelství mezi žáky)
- pro jednotlivce se vypočte **index oblíbenosti** (jak jej hodnotí ostatní), **index náklonnosti** (jak on hodnotí ostatní), **index vlivu** (jak jej z hlediska podílu na řízení hodnotí ostatní)

23. Psychologické aspekty tvořivosti žáků a její podpora

TVOŘIVOST = zvláštní druh myšlení vyznačující se původností a pohotovostí; je to produkce nových, neobvyklých, ale přijatelných, užitečných řešení, myšlenek, postupů □ přináší něco nového

DEFINICE TVOŘIVOSTI PODLE ČESKÝCH PSYCHOLOGŮ

- tvořivost znamená souhrn vlastností osobnosti, kt. jsou předpokladem pro tvůrčí činnost, pro tvůrčí řešení problémů
- tvořivost se často označuje výrazem **kreativita** (z lat. creo = tvořím)
- termín heuristika (z řec. heurisko = nalézám) znamená postupy, metody, techniky pro hledání řešení obtížných úloh, popř. nauku o těchto postupech
- záleží na: vědomostech, dovednostech, zkušenostech, vytrvalosti, sebeovládání a odpovědnosti
- tzv. **divergentní myšlení** (Guilford) = myšlení o několika řešeních jednoho problému
- hlavně v umění (hledání několika cest) □ zvolit nejlepší, původnost
- **konvergentní myšlení** - jen jedna odpověď přijatelná pro osobu
- Guilford kritizoval testy inteligence - jen jedna odpověď správná, lepší najdi, co sem nepatří - možnost pohlížet z několika hledisek
- potřeba kombinovat obojí, ve škole tvořivost jen málo
- děti s vyšším IQ a nižší tvořivostí = stejné výsledky ve škole jako děti s nižším IQ a vyšší tvořivostí □ tvořivost není úměrná IQ (dobrý malíř IQ 90 i 130)
- rozdíl umění x věda = pro vědu nutné i konvergentní myšlení
- schopnost pohotově nacházet nové způsoby, jak řešit problémy a upořádat látku; nové ve smyslu pro danou osobu
- **zkoušky divergentního myšlení** - s otevřeným koncem (nemají správné a nesprávné odpovědi) □ vždy najdi co nejvíce způsobů
- **verbální** : užití předmětů (k čemu všemu)
: významy slov
: následky (např. co by bylo kdyby př. školník ztratil klíče od školy)

- **nonverbální** : kroužky (na základě stejných tvarů dokreslit)
: melodie (různě dozpívat konec)
- skórování za pohotovost, původnost, rozmanitost
- nemusí být příliš standardizováno - pestrost odpovědí - jen hrubé hodnocení

TVŮRČÍ VÝKON (Perkins) - čtyři stádia:

1. příprava (zkoumat)
2. inkubace (přemýšlení, podvědomí)
3. inspirace (uvědomění si možného)
4. verifikace (ověření správnosti řešení)
5. uskutečnění

TVŮRČÍ ČINNOST

- tj. taková činnost, jejímž výsledkem je něco nového
- problém týkající se novosti nápadů a řešení má **tři možnosti**:
- vztahovat novost nápadů a řešení na celou lidskou populaci
- produkt tvořivého procesu se porovnává s urč. skupinami (skupina ve firmě, ve škole, ...)
- kritériem novosti je sám člověk

TVOŘIVOST A ŠKOLA

- každý předmět nutně potřebuje i divergentní myšlení - všichni učitelé učí tvořivosti □ povzbuzovat divergentní myšlení u žáků
- nejen odměňovat správné a trestat špatné, **ocenit alespoň nápaditost** (pozor na ty, co chtějí upoutat pozornost)
- **organizace výuky**: ve třídách s formálním i neformálním vedením stejné výsledky □ záleží na učiteli (podnětnost výuky, povzbuzování, experimenty)
- učitel - stále se ptát „co by se stalo, kdyby ...“
- metoda **brainstormingu** (Parnes) - každý navrhnout teorii, natočit na magneták □ impuls pro ostatní
- nechat diskutovat žáky - neshrnovat stále řešení, ne vlastní - převzmou jako platné (třeba neřít vůbec - budou myslet i doma) vždy dítě vybidnout - snaž se o originalitu x o praktičnost
- protikladem tvořivosti je nuda
- tvořivost není totéž co vysoká úroveň obecné inteligence
- tvůrčí činnost závisí nejen na speciálních intelektových schopnostech, ale také na dalších vlastnostech osobnosti
- tvořivost podporuje kolektivnost, neboť v tvořivé činnosti se stmeluje, tvoří a rozvíjí kolektiv

ZJIŠTĚNÍ MÍRY TVOŘIVOSTI – speciální testy (liší se od testů obecné inteligence):

- vytvořte co nejvíce vět ze čtyř slov; vymyslete názvy krátkého příběhu, který je dán; k předložené hračce má dítě navrhnout, jak by bylo možno ji zlepšit □ posuzuje se: počet řešení, jejich kvalita, originalnost

TVOŘIVÉ DÍTĚ

- ve vyučování iniciativnější, srší nápady, návrhy
- jsou hovornější, prosazuje si monolog, vynucování posluchačů pro své výmysly
- rády si hrají se slovy, tvoří slovní hříčky, různé zkratky, symboly, hovoří vícevýznamově

METODY ROZVÍJENÍ TVOŘIVOSTI

- staví na tom, aby se mozek zaměřil jiným směrem
- při tvořivosti žák nemá možnost zažít neúspěch, protože neexistuje správná a špatná odpověď
- tyto metody se nazývají **heuristické techniky** (jsou užitečné pro učitele i žáky) – např.
- **formulování otázek** (řešení problému začíná otázkou, formulací problému; formulovat co nejvíce otázek)
- **přeformulování problému** (když si nevíme s problémem rady, pokusíme se o jeho přeformulování, o jeho transformaci do takové podoby, která bude snáze řešitelná)
- **produkování většího počtu nápadů, návrhů, hypotéz řešení** (formulujeme jeden střízlivý návrh řešení, neplýtváme silami a časem na další, tento návrh ověříme, a teprve když nevyhovuje, hledáme jiný; efektivnější je takový postup, kdy navrhneme větší počet hypotéz řešení) – např. vymyslet co nejvíc neobvyklých použití ojeté pneumatiky
- **motivace k produkování nápadů** (odstranění atmosféry strachu a úzkosti z řešení problémů, z formulování otázek, z produkování nápadů; příznivě působí atmosféra povzbuzující k uvedeným projevům tvořivosti □ netrestáme chybu n. nevhodný návrh řešení; formulováním několika nevhodných návrhů časem přijde správný návrh řešení)
- **uležení problému, odložení jeho řešení** (pokud nám řešení nejde vymyslet □ odpočineme si, jiná práce, obnoví se pracovní schopnost nervových buněk)

praktická cvičení tvořivosti (záměrně rozvíjet a cvičit, a to v dětství i dospělosti)

24. Psychologické vedení problémových žáků

- problémy výukové, výchovné i osobní
- = **žák vyvolávající obtížné, neobvyklé situace** (i handicapovaní)

x většinou zůstávají zahrnuti jen žáci s problémovým chováním - podle Fontány: **chováním nepřijatelným pro učitele** □ závisí zcela na osobě učitele - některý toleruje žerty, šeptání, vykřikování, mluvení, hlučení, vyhýbání práci, zvedání z lavice, ale i drzost

- **Fontána**: hledejme chybu sami v sobě
- Štefanovič, Durič: **výchovně problémové chování** = chování odlišné od norem a zvyků (překračování pravidel u celkově duševně zdravé a zralé osobnosti)
- **konformismus** = úplně přizpůsobivé chování □ přejímá normy zcela bez výhrad, zdržení se vlastních projevů vůle - přestává být autoregulující osobnost
- **jednostranně přizpůsobené chování** - nemá zvnitřnění
nekonvenční (normy hodnotí kladně x nechová se vždy podle nich)
konvenční (upřednostnění formy (styky) před obsahem (vztahy) - řídí se pravidly, ale povrchní)
- **nedostatečně přizpůsobené chování** - přestupky, negativismus (puberta)
radikální (vnější projevy)
pasivní (únik do fantazie, lhostejnost, necitlivost)
□ při dlouhodobé deprivaci - závislosti (drogy)
- **špatně přizpůsobené chování** - asociální
□ vydělení ze společnosti, protože nedodržuje některé normy, morálku a hodnoty
anarchistické chování (hlásání svobody, proti státní moci)
delikventské chování (agresivní projev asociálního chování, bez špatného svědomí)
projevy od 6 let x až od 12 let zná základní společenské normy
- **úplně nepřizpůsobené chování** - antisociální
□ záměrné ničení hodnot a životů
- vzpoura: směrem ven (chuligánství, vandalismus, krádeže, vloupání + agrese, napadání lidí)
směrem dovnitř (sociální chování □ vede k sebevraždě)

METODY VÝCHOVNÉHO PŮSOBNÍ

- **slovní** = přesvědčování, vysvětlování
- **názorné** = forma demonstrace, příkladů (film)
- **činnostně-praktické** = cvičení, hra na situace
- argumentace - nejúčinnější emocionální - logické - faktické bez smyslu
- přesvědčování - lépe implicitní, užívat apely (ty - my to zvládneš)
- př. při šikaně - jasně dát najevo postoj k činu, odlišit od postoje k osobě

TECHNIKY MODIFIKACE CHOVÁNÍ

- založené na **operačním podmiňování** (jde o sociální zpevňování - hlavně odměnou) - začne opakovat kladně hodnocené chování
- problémové děti nedbají na pokárání (naopak je pro ně pozorností) - u dětí, které jinak normální - nedostatek pozornosti v rodině - získávat u učitele (zlobení, obtěžování) - pochválit, vyvolat při hlášení x nereagovat na výkřiky = špatná odpověď

Ekobehaviorální přístup (zkoumat vše, co ovlivňuje chování - žáka, ostatní, učitele, prostředí, rodinu)

- pokud žádné kladné projevy - tvarování (zpevnit to nejlepší, co je), příliš záporné - vyřazení (za dveře)
- ! poznat, kdy: ignorovat - napomenout (pohled, slovně) - vyřadit - rozhovor po hodině

PREVENCE

- zaujmout třídu
- vyvarovat se abnormalit (dráždí)
- zbytečně nevyhrožovat
- zbytečně se nehněvat
- poskytovat odpovědnost
- neponižovat
- pozitivní mluva
- pořádek ve věcech
- být spravedlivý, zábavný (zasmát se sobě)
- být dochvilný (i konec hodiny)
- nepřehánět důvěrnost (postupně)
- naučit se jména
- být ve střehu
- sebejistota
- přátelskost, kladný vztah
- **problémoví žáci** □ je třeba použít i jiných výchovných přístupů a podmínek, je však nutné vycházet z potřeby seberealizace (tj. potřeba mít úspěch a radost z toho, že se dítěti daří plnit požadavky, může to ostatním ukázat □ neuvědoměle posiluje své sebevědomí - rozvoj osobnosti
- **postižení žáci** jsou daleko citlivější než normální jedinci, každodenním odstrkováním se často dostávají do stavu deprese, psychicky trpí a vývoj jejich osobnosti se postupně deformuje směrem k podezírání a nenávisti k druhým
- záleží na: věku, mentální úrovni a výchovném prostředí
- z potřeby seberealizace se odvíjí další faktory, vedoucí k výchovným chybám i k jejich nápravě, problémové jedince můžeme rozdělit do dvou skupin:
- **jedince, kteří mají disharmonický vývoj osobnosti** (tj. psychopatické jedince, u nichž se již geneticky objevují poruchy ve vývoji některých instinktivních složek □ snaží se uspokojovat své patologické potřeby týráním druhých, krádežemi,

toulkami, později sexuálními požadavky vyústujícími v dospělosti v sadistické jednání i v jiné sexuální deviace; někdy se tyto patologické potřeby podaří kompenzovat jinými kladnými potřebami jako např. sběratelstvím, hudbou, výrobou, apod.; je vhodné jim přidělit urč. funkci, v níž se jejich patologické zaměření nemůže realizovat a kt. jim přináší uspokojení z osobní důležitosti, vyžadují stálý dohled

- **jedince, kteří trpí nějakou vadou tělesnou, smyslovou, mentální n. i nevhodnými vlastnostmi z vadné rodinné výchovy a prostředí**
 - a) ti, kteří jsou postiženi spíše nedostatkem nějaké funkce (poruchami řečovými, mentálními, smyslovými, motorickými) a poruchami vyplývajícími z neurotických stavů, z drobných mozkových poruch a záchvatů
 - b) jedinci, kteří mají nevhodné chování v důsledku vadné rodinné výchovy, popř. výchovné zanedbanosti; dochází potlačujícím výchovným postupem vyznačujícím se drilem a někdy i těles. tresty k deformaci osobnosti □ jedinec se stává agresivním vůči slabším, i společnosti
- pro **správnou výchovu platí**, že je třeba nevyvolávat strach před možným neúspěchem při učení, ale naopak vyvolávat duševní pohodu a snažit se zapojit zvědavost žáků a motivaci k radosti z učení; tělesný trest musí být vyloučen, neboť jde o ponižování a potlačování individuality
- strach vede k pomalejšímu procesu učení a vede ke snižování, popř. i ke ztrátě motivace k učení, významnou úlohu má častá pochvala, kt. musí být však oprávněná
- u problémových dětí je tedy třeba věnovat jejich seberealizaci více pozornosti a podporovat ji □ tyto děti potřebují důsledné vedení a kontrolu
- učitel má výchovně zasahovat vždy v případech, kdy postižený jedinec je ostatními šikanován a vylučován ze skupiny □ pedagog si musí všimnout vztahů mezi žáky a sledovat jejich chování a být záštitou problémových žáků a také těch, kteří jsou na okraji nebo mimo žákovskou skupinu; musí pomáhat žákům a ne je kádrovat podle chybných ideologických požadavků, často jsou ve skupině vylučováni i nadprůměrní, kt. bývají dokonce i šikanováni
- pedagog by měl mít schopnost psychologicky analyzovat vztahy mezi žáky a pochopit příčiny různých konfliktních situací
- ideální výchovný přístup je takový, který motivuje žáky k učení a který není ani potlačující, ani povolný, tj. aby povzbuzoval zvědavost a zájem
- učitel má bt kromě rodičů i určitým **citovým zázemím**, a to zvláště pro postižené žáky, na jejich vady nemá upozorňovat, ale má být spravedlivý a důsledný při vyžadování požadavků

25. Psychohygienické aspekty výchovy a vzdělávání

ZDRAVÍ – je stav tělesné, duševní a společenské pohody

DUŠEVNÍ ZDRAVÍ - nutné pro fungování člověka ve společnosti, je spojeno s odstraněním pocitů úzkosti, nedostatečnému sebevědomí, negativních postojů ke společnosti

- dle **Menga**: **PSYCHOHYGIENA** = ochrana duševního zdraví; propojení psychiatrie, psychologie
- dle **Míčka** = věda o duševní hygieně (pracovní systém pravidel k udržení a znovu nabytí duševní rovnováhy)

PSYCHOTERAPIE = léčení již rozvinutých poruch, jde o prevenci (odstraňování příčin), upevňování zdraví - nutnost s civilizačním působením

KRITÉRIA DUŠEVNÍHO ZDRAVÍ

- realistické sebepojetí, seberealizace
- vnitřní integrace sebe v rámci pojetí světa (patřím sem)
- autonomie (relativní nezávislost na vnějším světě)

HARMONICKÁ OSOBNOST - žijící v harmonických vztazích

- realisticky řešící problémy, znající své perspektivy
- podmíněnost z vnějšku - bydlení, výživa, pohyb, sociální kontakt
- po vyloučení dědičného zatížení, tělesných chorob, handicapů = rozhodující vliv na rovnováhu

ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ - přiměřené sociální prostředí (rodina, škola, partnerství)

- mezilidské vztahy bez významným konfliktů
- uspokojování potřeb - stereotyp, nuda !
- přírodní prostředí - nejen příroda, i civilizace
- hodnotová orientace - kariéra, altruismus (snaha pomáhat)

ANTISTRESOVÉ PROGRAMY - cvičení umožňující fyzickou a psychickou relaxaci proti vlivům stresorů

- přiměřená životní aspirace - neklást přílišné nároky
- vyváženost psychické a fyzické činnosti
- kompenzovat fyzickou činností, rekreací, aktivním odpočinkem, autoregulační myšlení a cítění, strategie interference (= přeměňovat záporné pocity v kladné)

- k pozitivnímu rozvoji výchovy i vzdělávání nutná životní rovnováha
- na žáka požadavky - žáci (sociální výkonnost), učitel (poznávací výkonnost), rodiče
- vznik konfliktů - vedou k frustracím (+ výše požadavků, nespokojení potřeb)
- nebezpečné hlavně u emočně labilních uzavřených osob (unikajících do svého světa)

Učitel může **proti působení stresorů** zakročit ve třech oblastech:

1. **životní zaměření žáků**
 - pomáhat tvořit cíle a hledat perspektivy (snáze přes překážky)
 - podporovat seberealizaci a sebeúctu, tvořit identitu
2. **učit správné životosprávy**
 - formování výuky - organizace hodiny (střídání činností, rozvrh dne i týdne cvičení na pozornost s uvolněním), přestávky, význam TV, VV, PV, HV, zájmové kroužky, koncerty, výstavy)
 - učit se učit
 - nepřetěžovat vysokými požadavky
 - nenudit (pestrost vyučování, školní výlety, exkurze)
3. **být přítelem - sociální vlivy**
 - působit kladně (odměny více než tresty), pochvaly
 - mít pochopení
 - poskytovat útočiště k vypovídání - radu
 - nebýt strašák, perfekcionista
 - vytvářet bezkonfliktní prostředí
 - být vzorem
 - kontakty s rodinou
 - vnější příjemné prostředí

RODINA

- problematika chtěných a nechtěných dětí (těšit se na dítě již před narozením)
- šetrný porod, kontakt s matkou, kojení
- vřelost vztahů v rodině
- nepřetržitá mateřská péče, neodloučenost dítěte od rodičů v útlém věku □ hrozí deprivace
- problematika **hospitalismu** (vlivem dlouhodobého odloučení od rodiny do kojeneckého ústavu, jeslí, dlouhodobý pobyt v nemocnici) □ dochází k opoždění vývoje motorických a psychických funkcí, změny chování, ztráta pocitu bezpečí

MATEŘSKÁ ŠKOLA

- osobnost učitelky rozhodujícím způsobem ovlivňuje celkovou citovou atmosféru, rozložení zátěží, ale i odpočinek a zábavu
- pro každé dítě bez rozdílu vytvořit atmosféru citového přijetí (dodat pocit bezpečí a jistoty)
- vytvářet pro děti vhodný denní režim, výchovnou činnost
- nedopustit v dětské skupině vytvoření nevraživosti vůči odlišujícímu se dítěti

ZÁKLADNÍ ŠKOLA

- rozhodujícím činitelem duševní hygieny žáků ZŠ je jejich třídní učitelka
- nezařazovat dítě do školy předčasně (dítě je nezralé)
- při plánování práce je nutné brát na zřetel tzv. **výkonnostní křivku** (dosahuje svého maxima ve 2.-3. vyučovací hodině, pak začne klesat, před koncem vyučování s vyhlídkou na blízký konec nastane mírné zvýšení výkonu, po obědě je výkonnost značně snížena, zvyšuje se pravidelně mezi 16.-17.h □ vyučovací hodinu členit na menší úseky s jinou náplní činnosti, konat přestávky)
- nepřetěžovat žáka (příliš mnoho povinností může žáka stresovat)
- zvláštní pozornost si zaslouží **situace školního zkoušení** (často strach ze zkoušky bývá motivem záškoláctví, útěků z domova, poruch chování)
- nutné dodržovat **zásady pracovní hygieny** (přiměřená teplota, větrání, vhodné osvětlení, dostatek pracovního prostoru, žádné rušivé vlivy zvenčí)

PSYCHOLOGICKÉ PROBLÉMY PŘIMĚŘENÉHO A ROVNOMĚRNÉHO ZATĚŽOVÁNÍ DĚTÍ

- nezařazovat dítě do školy předčasně
 - nepřetěžovat žáka mnoha povinnostmi
 - přiměřeně vybírat učivo (čím je žák mladší, tím vybírat konkrétnější učivo, hodně příkladů, ilustrací, vybírat učivo podle podnětnosti nejen pro rozumový rozvoj ale i pro rozvoj např. tělesný, citový, charakterový apod.)
 - přiměřeně podávat učební látku (vyhnout se monotónním výkladům, nesrozumitelným přednesům)
 - zabezpečit aktivitu žáků ve výuce (vhodná organizace a užití metod různého druhu)
 - respektovat didaktické zásady (názornost, uvědomělost, individ. přístup, aktivnost, přiměřenost)
- respektovat sociálně psychologické aspekty výchovy (přijetí žáka spolužáky, jeho postavení ve třídě spolurozhoduje o tom, zda se mu bude ve třídě líbit, zda se aktivně zapojí do vyučování, podporovat vznik přátelství, které přispívá ke zlepšení sociální adaptace, k sebepoznání)

26. Psychologická diagnostika a možnosti učitele

DIAGNOSTICKÁ ČINNOST

- souhrn operací, postupů a technik, které vyúsťují do stanovení diagnózy stavu jedince, a to v závislosti na tom, co je třeba zjišťovat (individuální zvláštnosti jednotlivce, příčiny těchto zvláštností, příčiny odchýlného vývoje od věkové normy, dosažený stupeň vývoje)

PEDAGOGICKÁ DIAGNOSTIKA (Chráska)

- = speciální pedagogická disciplína, která se zabývá objektivním zjišťováním, posuzováním a hodnocením vnějších a vnitřních podmínek i průběhu výsledků výchovně vzdělávacího procesu
- na základě těchto zjištění jsou potom vyslovovány prognostické úvahy a navrhována ped. opatření

PSYCHOLOGICKÁ DIAGNOSTIKA (psychodiagnostika)

- jde o poznání úrovně a kvality individuálních zvláštností poznávaného jedince, a to jak z hlediska současného stavu, tak z hlediska vztahů a vývoje
- nejčastěji uskutečňována psychologem

PŘEDPOKLADEM (Hrabal):

1. znalost zákonitostí struktury vývoje jedince (skupiny)
2. schopnost tvoření a využívání diagnostických nástrojů
3. orientace v příslušných aplikačních oblastech (zdravotnictví, školství, soudnictví - kde se výsledků využívá)

PŘEDMĚT PED. PSYCH. DIAGNOSTIKY

1. žák v ped. situaci
2. školní třída jako relativně stálé a dlouhodobé sociální prostředí
3. výchovně vzdělávací instituce (úroveň práce učitelů, vztahy ...)
4. autodiagnostická činnost učitele

OBSAHOVÉ PROBLÉMY

- diagnostika **školní zdatnosti žáka** (hodnocení a klasifikace žáka, úroveň vědomostí, učební styl žáka, výkonnost v jednotlivých předmětech, ...)
- diagnostika **vlastností a chování žáka** (zjišťování jeho motivačních dispozic - potřeb, zájmů, postojů, projevy chování plynoucí z temperamentu)
- **přípravenost žáka na vstup do školy**
- **sociální vztahy ve třídě**
- **diagnostika rodinného prostředí**
- diagnostika zaměření žáka z hlediska jeho **profesní orientace**
- **autodiagnostika učitele** (učitelova percepce žáka, úspěšnost vlastního působení, úroveň ped. dovedností, analýza vlastní vyučovací hodiny a posouzení její efektivnosti ...)
- žáci se **speciálními poruchami učení a chování**
- **žáci s LMD**
- problematika diagnostiky související s **integrací handicapovaných žáků**
- **problematika handicapovaných žáků a jejich vzdělání na ZŠ**

OBECNÁ PRAVIDLA

- pozorování žáka (třídy) musí být dlouhodobé
- spolupráce s ostatními pozorovateli žáka (objektivnost)
- individuální přístup k žákovi

KLINICKÉ METODY

- **pozorování** - orientační, systematické, individuální skupinové
- **rozhovor** - volný, řízený (záměrně volené otázky)
- řízený - **standardizovaný** (postup podle předem vypracovaného schématu, otázky předkládány v přesném sledu)
 - **částečně standardizovaný** (cíl je pevně stanoven, ale vedení rozhovoru je volnější)
- **dotazník** - otázky + varianty
- **analýza výtvořů, výkonů a výsledků činnosti** - užívá se deníků, dopisů, zkoumají se kresby, básně a jiné výtvoř; lze užít i slohových prací (dané téma)
- **zkoušení a hodnocení**
- **anamnestické metody** - údaje z minulosti - vliv na současnost
- zpravidla rozhovor, ale i písemně
- u žáků, kteří mají vzdělávací či výchovné potíže (on sám, matka, otec - zvlášť!, příbuzní, učitelé)
- fakta - měkká - subjektivní (podléhají zkreslení)
 - tvrdá - objektivní

- anamnéza: rodinná
žákova
sociálního prostředí
- **sociometrické metody**
- **metody zpracování diagnostických údajů** - prolínají ostatní (statistické postupy)

27. Funkce pedagogicko-psychologických poraden (PPP). Kompetence a obsahová náplň práce poradenského psychologa

- do 5 let obtížné (testy spíše od 5 let)
- diagnóza poruch, rady v oblasti výchovy, vzdělání - pro rodiny školní instituty

OBSAH ČINNOSTÍ A SLUŽEB PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÝCH PORADEN (PPP)

- **přímá práce s dětmi a žáky předškolních zařízení, škol a školských zařízení ve věku od 3 let do ukončení středního, resp. vyššího odborného vzdělání a s jejich rodiči, a to jak formou individuální péče, tak formou skupinové práce.** Na základě doporučení PPP je volena n. upravována vzdělávací cesta žáků. Při vedení dětí a žáků PPP aktivně ovlivňují proces přijímání a upevňování poznatků, postojů a hodnotové orientace (volba vhodného učebního stylu, rodinná terapie apod.). PPP napomáhají při rozvoji pedagogicko-psychologických kompetencí učitelů; prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže
- odborné týmy pracovníků PPP tvoří:
 - psychologové
 - speciální pedagogové
 - sociální pracovníci
- činnost PPP se uskutečňuje zejména **ambulantně**, návštěvami pracovníků ve školách, školských a jiných zařízeních
- standardní činnosti PPP jsou vymezeny **VYHLÁŠKOU Č. 72/2005 SB. a přílohou č. 1 této vyhlášky**
- psychologická a speciálně pedagogická diagnostika **školní zralosti**, dětí předškolního věku z důvodů nerovnoměrného vývoje, **specifických poruch učení a chování** a žáků s **výukovými problémy, mimořádného nadání žáků**
- diagnostika jako podklad pro **integraci žáků se SPUCH** n. pro specializovanou péči
- diagnostika pro pomoc žákům v případech komplikací při **volbě další školy či povolání**, při reorientaci a přestupu na jinou střední školu, žáků s osobnostními n. sociálně vztahovými problémy
- **diagnostika sociálního klimatu třídních kolektivů** jako podklad pro tvorbu nápravných programů
- **poradenská intervence** (včetně telefonické) klientům v životní krizi či nouzi a individuální pomoc těmto klientům
- krátkodobá reedukace žáků se SPUCH, vyžadujících odborně mimořádně náročnou péči
- **krátkodobá individuální práce se žáky osobními problémy**, které negativně ovlivňují jejich vzdělání
- **kariérové poradenství**
- **krátkodobé poradenské n. terapeutické vedení rodin** (v případech problémů negativně ovlivňujících vzdělávání)
- **poradenské konzultace krátkodobé vedení pedagogických pracovníků a zákonných zástupců žáků**, kterým je poskytován diagnostická a intervenční péče poradny
- **příprava podkladů pro individuální a skupinovou integraci žáků se SPUCH**
- **poskytování odborných konzultací pedagogickým pracovníkům**, a to pomoci s vytvářením a naplňováním individuálních vzdělávacích plánů
- metodická pomoc při tvorbě preventivních programů škol
- **spolupráce se středisky výchovné péče** (žáci se specifickými poruchami chování)

PŘEDŠKOLNÍ VĚK

posouzení školní zralosti - doporučí odklad. Rozhodnutí ředitel (odvolání k řediteli škol. úřadu)

PSYCHOLOGICKÉ POSOUZENÍ ŠKOLNÍ ZRALOSTI:

- **kognitivní zralost** - verbální vyjadřování
 - kresba
 - motorika
 - realistické chápání světa
 - pozornost, soustředěnost
 - rozumové schopnosti
 - zrakové a sluchové vnímání
 - paměť a učení
- **emočně motivační zralost**
 - jak dítě kontroluje afekty a impulsy
 - jak reaguje na zadané úkoly - vytrvalost
 - jak projevuje své sebeuvědomění
 - jakou má motivaci
- **sociální zralost**
 - jak se dítě dovede zařazovat mezi vrstevníky

- zde dokáže spolupracovat s ostatními dětmi
- jak snáší odloučení od své matky
- zda se umí podřídit autoritě a jak reaguje na její požadavky, jak je ochotné spolupracovat
- jaké má sociální návyky, jak je samostatné

výchovné problémy - logopedické problémy (viz. otázka č. 17)

ŠKOLNÍ VĚK

- poruchy učení a chování
- volba povolání

STŘEDNÍ ŠKOLY A UČILIŠTĚ

terapeutická činnost

28. Vyhoření (burnout) u žáků a učitelů

- pojem „burn-out“ (vyhoření, vyhasnutí) zavedl v roce 1974 psychoanalytik **Herbert J. Freudenberger** ve svém článku, kt. pojednával o vyhoření u personálu „alternativních“ léčebných zařízení; brzy se ukázalo, že tento koncept lze uplatnit i u dobře placeného personálu ve vyšších pozicích (u lékařů, psychiatrů, zdravotních sester či učitelů)

SYNDROM VYHOŘENÍ – z angl. **BURNOUT EFEKT** = ztráta energie - únava; vyčerpání psychických a fyzických sil, ztráta zájmu o práci, nedůvěřivosti, depresivitou a negativním postojem k vlastní práci (nejrizikovější skupina – učitelé (15-20%) □ vede ke stagnaci, frustraci a apatii

- bývá označován jako „fenomén prvních let v zaměstnání), kdy po vysokých očekáváních nastává zklamání, frustrace, bezmoc a rezignace
- důsledkem dlouhodobé působícího stresu, trvá několik let
- značný podíl na efektu má: stres, časová náročnost zaměstnání, administrativní zásahy (ruší práci), snaha o profesionální růst, strach ze selhání, podmínky na pracovišti, okruh spolupracovníků, sociologické faktory
- **projevy**: objevuje se u mnoha profesích, pracujících v pomáhajících profesích, má škodlivé následky nejen na své oběti, ale i zhoršení kvality poskytovaných služeb
- **lidé, kteří vyhořeli**: chodí do práce se zpožděním, protahují polední pauzy, snaží se co nejrychleji odejít domů, cítí se bezmocně, pouští se do práce s nechutí
- ovlivňuje také postoj ke kolegům, přátelům a rodinným příslušníkům; zapříčiňuje manželské konflikty a ničí vztahy
- **prevence**: snižování stresu, plánování času, oddělení práce od osobního života
- **způsobuje**: nová generace žáků => stále náročnější práce s nimi pracovat, rodiče mají negativní postoje ke škole, spory s kolegy, stárnoucí učitelé (neflexibilní), hlásat učitelský společenský status, výchova, prevence asociálních jevů – vše má dělat učitel, snižování financí

FÁZE VYHOŘENÍ – 5 fází:

- **nadšení** - učitel má vysoké ideály a velmi se angažuje pro školu a žáky; přináší si do svého prvního zaměstnání velké naděje a nerealistické očekávání, nadšený nováček věří, že práce pro druhé naplňuje smysl jeho života; největším nebezpečím je neefektivní vydávání energie □ přepracování
- **stagnace** (po 3 - 5 letech) – počáteční nadšení už dohasíná, práce už není tak přitažlivá, někdy je nucen slevit ze svých očekávání, ideály se nedaří realizovat, mění se jejich zaměření; požadavky žáků, rodičů, vedení školy začínají učitele pomalu obtěžovat
- **frustrace** – typické otázky „jaký smysl má pomáhat lidem, kt. nespoluupracují n. nedělají pokroky?“, učitel vnímá žáky negativně, na kázeňské problémy častěji reaguje donucovacími prostředky, škola pro něj představuje velké zklamání, mohou se objevit emocionální a fyzické obtíže; problémy ve vztazích na pracovišti, s nadřízenými
- **apatie** – objevuje se v situaci, kdy je čl. při práci trvale frustrován, nemá možnost tuto situaci změnit a zároveň tuto práci nutné potřebuje; mezi žákem a učitelem vládne nepřátelství, učitel dělá jen to nejnutnější, vyhýbá se novým úkolům, odborným rozhovorům a jakýmkoliv aktivitám
- **vyhoření** – je dosaženo stádia úplného vyčerpání, jsou zasaženy centrální psychické funkce – nemoc
- **intervence**: přerušení koloběhu zklamání, více času na soukromý život, odjet na dovolenou, najít si nové přátele
- projevy stejné jako u stresu
- začíná tehdy, že musíme v neděli do školy, vážnější - čekáme-li 20 minut před dveřmi
- Claudius Tlennig, Gustav Keller: Antistresový program pro učitele (praktické rady)

KUDY VEN?

- někteří lidé odejdou ze zaměstnání a najdou si **místo mimo svůj původní obor** – může to být úspěšné, ale ex. nebezpečí, že později svůj krok budou brát jako osobní selhání a ztrátu
- **změna zaměstnání v rámci oboru** □ úleva, ale většinou dočasná, neboť i na novém pracovišti mohou být konfrontováni se stejnými problémy

- **útěk do vyšší pozice**, kde už nehrozí obávaný kontakt s klienty či pacienty, ale hrozí, že svým postojem „nakazí“ své podřízené
- **někteří lidé nepodniknou nic**, s velkým mistrovstvím předstírají práci
- **využití své situace k osobnímu růstu**, krize může dát podnět k přehodnocení svých priorit, k rozpoznání svých slabých a silných stránek, hranic svých možností

Podle zahraničních materiálů zpracovala Kateřina Maltosová – 3 **komponenty vyhoření**:

- **tělesné vyčerpání** (chronická únava, nedostatek energie, lidé náchylnější k úrazům, častěji onemocní, stěžují si na bolesti hlavy, napětí svalů šíje a zad, změny jídelních návyků a tělesné hmotnosti, poruchy spánku □ unikají k pití alkoholu, k cigaretám, přejídání) – tyto metody nemají trvalý účinek, dříve či později přestanou působit a jen prohlubují vyčerpání a zoufalství
- **emocionální vyčerpání** (čl. se cítí jako ubitý, má pocit bezmoci a beznaděje, je podrážděný a nervózní, ani rodina a přátelé už pro něj nejsou zdrojem energie a uspokojení – naopak pro něj představují jen další nároky)
- **duševní vyčerpání** (objevují se negativní postoje k sobě samým, k vlastní práci a vlastním úspěchům, ke svému okolí i klientům)

STRES - stav organismu, je odezvou na zátěž

Zdroje zátěže:

- nadměrné prodlužování pracovní doby
- neúměrné množství práce a pracovní tempo
- časové stresy
- současné vykonávání více činností
- přetěžování jednotlivých orgánů a smyslů (hlasivky, oči, centrální nervový systém)
- nedostatek pohybu
- nezařazování přestávek
- nevhodné pracovní prostředí (hlučnost, osvětlení)
- přílišné obavy před neúspěchem
- negativní vztah k práci
- nedostatečná seberealizace (spokojenost s tím, co jsme udělali)
- nekvalitní a nedostatek spánku
- špatná životospráva
- osobní problémy (partner, nemoc - nejvíce stresující)

zdroje zátěže = **stresory**

AUTOGENNÍ TRÉNINK

- sám na sobě
- uvolnění psychické, fyzické, obnovení energie
- monotónní hudba
- základem je naučit se **správně dýchat** (jogínská - 3 - fázové, do břicha)
- dále **uvolňování celého těla** - od levé ruky, pravá, noha L, P, -- „hadrový panák“ –pak přesunutí do těla, cítíme pouze hlavu; zbavit se myšlenek je nejobtížnější (představa vodní hladiny- vcítit se, splynutí); to je už i psychické uvolnění - zde setrvat; zpět do reality - velice pomalu a opačně, celé docvičení 30 minut, hlavně ve vrcholovém sportu načerpání energie; oddálí spánek, ale nenahradí (nelze dělat do nekonečna)

29. Psychologické základy výchovy a vzdělávání

UČENÍ = získávání zkušeností a utváření jedince v průběhu jeho života (plní funkci přizpůsobování se organismu k prostředí a ke změnám tohoto prostředí)

- přizpůsobuje také společenským podmínkám
- životní úloha učení je v aktivním vyrovnávání se s životním prostředím (přírodním, společenským), v získávání předpokladů pro plnější, aktivnější a tvořivý život
- působí na všechny druhy psychických jevů
- rozlišujeme:
 - **senzomotorické učení** - rozvíjení senzomotorických dovedností, schopností a procesů názorného poznávání
 - **učení poznatků** - osvojování vědomostí
 - **učení metodám řešení problémů** - rozvíjení myšlenkových procesů, intelektových dovedností a schopností
 - **sociální učení** - učení sociální komunikaci, interakci a percepce, jím si osvojujeme sociální dovednosti, formujeme charakter
- při vyučování se rozvíjí specifický styk učitel - žák, formují se jejich specifické vztahy (učitel - žák, učitel - školní třída, žák - třída)

- při tom působí zákony sociálních skupin a kolektivů
- při vyučování se výchovně působí na žáky, řídí se formování nejrůznějších aspektů jejich osobnosti
- učení není záležitost paměti, zahrnuje nejen osvojování vědomostí, ale také osvojování senzomotorických dovedností, řešení problémů, formování schopností, zájmů, postoje
- učení žáků ve škole je součástí jejich životních činností a vztahů, součástí vývoje a formování jejich osobnosti
- učení žáků je výsledkem vzájemného působení činitelů prostředí a žákovi osobnosti

ČINITELÉ PŮSOBÍCÍ NA UČENÍ VNĚJŠÍ

- **učivo** (učební úkol)
- **učitel a jeho působení** (vlastnosti učitele, učitelův postoj k žákům a styl výchovy, vyučovací metody)
- **prostředí** - ekonomické, politické a kulturní podmínky pro vzdělání v dané společnosti, postoje ke vzdělání v rodině, skupině vrstevníků, osobní vztahy, emoční atmosféra, konflikty v rodině, třídě nebo jiné sociální skupině, výchovně vzdělávací cíle dané společností, škola, podmínky přírodní, mikroklimatické

VNITŘNÍ

- **žákova motivace a autoregulace**
- **vědomosti, dovednosti a návyky**, které se formovaly v předchozím vývoji
- **žákova metoda učení**
- **žákův přítomný stav**
- **biologické podmínky** ovlivňující činnost a učení žáka, jeho vlastnosti

Rozlišují se **dvě dvojice protikladných komponentů výchovy:**

kladný - záporný – emoční vztah k dítěti

požadavky - volnosti – řízení

□ ty se vzájemně kombinují v různých kvantitativních stupních a kvalitativně odlišných formách

- dalším výzkumem došli psychologové k odlišení 3 stupňů emočního vztahu k dítěti a 4 forem řízení, jejich kombinací vzniká **12 forem způsobu výchovy**, pro každou formu bylo zjištěno jiné působení na dítě, na jeho činnosti a formování osobnosti

Pojem způsob výchovy souvisí s dalšími pojmy:

- postoje k dítěti
- pedagogická komunikace
- pedagogická situace

Školní úspěšnost žáka chápeme jako soulad vytvářený v průběhu výchovně vzdělávacích kooperací a řešící rozpory mezi požadavky školy na straně jedné a výkony, činnosti vývojem žákovy osobnosti na straně druhé

Rozpory v životě dítěte tvořící hybnou sílu výchovně vzdělávacího procesu i psychického vývoje žáka

- rozpory mezi hranicemi, do kterých je žák vymezován svým okolím a skutečnými silami, schopnostmi (skutečné žákovy předpoklady x nereálné očekávání např. od rodičů, ...)
- rozpory mezi nově vznikajícími potřebami, touhami, přáními dětí a dosaženou úrovní jejich sil, přehledu, odpovědnosti a způsobilosti
- rozpory mezi tím, co žák umí, a tím, co se mu ukládá
- rozpory mezi reálným postavením dítěte v kolektivu a vytouženým, žádaným postavením
- rozpory mezi vnějším hodnocením dítěte druhými lidmi (učiteli, rodiči, ostatními dětmi) a sebehodnocením, posuzováním sebe sama

POŽADAVKY SPOLEČNOSTI (ŠKOLY) NA ŽÁKA (B. Kujal) - vnitřní pojetí cílů:

- cíle všem žákům společné: vědomosti a dovednosti
schopnosti (obecnější povahy, zvláštní)
světónázorové kvality a vlastnosti charakteristické a morální
- cíle výběrové: prohloubenější vědomosti a dovednosti
zvláštní schopnosti
osobité sklony a talent

VYGOTSKIJ – jeho teze zní, že **učení razí cestu vývoje**

G. PAVLOVIČ – na závěr svých výzkumů formuluje závěr, že škola nerozvíjí možnosti vývojové akcelerace dítěte založené především v jeho raném předškolním vývoji

- **předškolní věk** (vůdčím typem je hravá činnost – prostřednictvím hry se dítě orientuje v zákl. životních projevech lidí, v sociálních vztazích, rozvíjí představivost a symbolizuje funkce řečové a myšlenkové)
- **mladší školní věk** (učení spjaté s osvojováním jednoduchých forem vědeckých pojmů v různých oblastech lidského vědění)
- **střední školní věk** (učení sice neustupuje do pozadí, ale uplatňuje se v rozsáhlejší souboru dalších činností pracovních)

- **starší školní věk** (vyznačuje se akcentováním učebních činností, ale s jednoznačně převládajícím důrazem na profesionální přípravu s tendencí odhalovat nové; zvýšená snaha o sebepoznání a sebehodnocení)

ŠKOLNÍ ZNÁMKY

- získávají již krátce po vstupu dítěte do školy značnou motivační hodnotu; dobré – jsou odměnou, špatné – trestem; dopad klasifikace na žáky a její motivační hodnota je velmi individuální a závisí na mnoha faktorech:
 - obtížnost předmětu
 - výkonová orientace žáka
 - zájem o předmět
 - postoj rodiny ke klasifikaci
 - atmosféra třídy
 - vztah ke klasifikujícímu učiteli